

ר' משה זימרמן

מורשת

ר' משה זימרמן (1900-

1987)

כתבי זיכרון-

במימד מורשת למשפחה

במהלך שתי מלחמות העולם 1914-1946

קורות חיים מהלידה עד מלחמת העולם השנייה (1900 – 1939)

ומעשי ניסים למשפחה בתקופת מלחמת העולם השנייה 1939-1946

יצא לאור:

ירושלים תמוז תש"פ, 5780 יולי 2020

עריכה אליעזר גלאובר

אסופה זו מוקדשת לרחל רעייתי האהובה,

בת הזקונים של ר' משה וליבע זצ"ל

הוריה זיכרונם לברכה,

הנוהגת להזכיר ולבטא בהתמדה

את געגועיה, אהבתה והערצתה אליהם.

רחל תמכה והמריצה את הח"מ להשלים את

עריכת האסופה הזאת למען המורשת למשפחה.

אליעזר

תהלים פרק עח פסוק ו

לְמַעַן יֵדְעוּ דֹר אַחֲרֹן בְּנִים יוֹלְדוּ יִקְמוּ וַיִּסְפְּרוּ
וְ

לְבָנֵיהֶם:

ר' משה זימרמן וליבע רעייתו

**ר' משה ואליעזר
ביטוי לחיבה הדדית**

תוכן האסופה

3.....	אסופה זו מוקדשת לרחל
7.....	שלמי תודה
9.....	מקורות מידע:
10.....	הקדמה
	אלה הזיכרונות שנכתבו במקורם בשפת היידיש. ובהמשך תורגמו
13.....	לעברית
89.....	להלן מיבחר דפים מקוריים ביידיש
100.....	רישום קורות המשפחה על ידי אלקה אילני
117.....	סגן אלעד אילני ז"ל
119.....	יהדות פולין- רקע הסטורי
120.....	טומשוב לובלסקי ((Tomaszów Lubelski
123.....	בני טומאשוב
125.....	תמונות המשפחה המורחבת
156.....	שונות:

אודות עורך אסופה זו, חתנו של ר' משה, ניתן לעיין באתר
 "יד-ושם" ו\או גוגל "וסימנייה" בסיוע נאמן של הגב'
 ירדן נוסבאום בת שירות לאומי

שלמי תודה

אסופה זו, "כתבי זיכרון-משפחה של ר' משה זימרמן ז"ל",
 באה לעולם בסיוע נאמן ומעשי של אלה:

רחל רעיית הח"מ בת הזקונים של ר' משה שתמכה
 והמריצה לעריכת האסופה הזו.

וכן של הנכדים והנכדות היקרים יב"חא:

הנכד ישראל זימרמן

שטרח יחד עם יפה רעייתו היקרה לאסוף את כתבי הזיכרון של סבא ר'
 משה ז"ל שנרשמו במהלך השנים בשפת יידיש ודאג ועשה לתרגומם
 לעברית,

הנכד יוסי אילני

וברוריה רעייתו היקרה שאיתרו את הרישום הביוגרפי המקוצר
 שנכתב ע"י אלקה אימו של יוסי הבת של ר" משה

הנכדה בת שבע דינור העבירה צילומים ומסמכים

יקרי ערך

הנכדה מלכה מטסארו העבירה צילומים מרהיבים

הנכדה שלומית גלאובר, העלתה זיכרונות מסבא משה

הנכדה רויטל- טלי גלאובר- העלתה זיכרונות מסבא משה

וכן הנכד צביקה אילני ,

כולם דאגו כאמור להבאת צילומים ומסמכים נבחרים,

בעיקר של בני משפחותיהם, ובכך השכילו לסייע

ולהעשיר אסופה ייחודית זו. חיבור זה משקף למעשה

את מאמציו הנמשכים של סבא משה ז"ל להעלות עיקרי

זיכרונותיו על קורות המשפחה הארוכים והמטלטלים ,

וכתב הזיכרון המשלים של אלקה הבת של ר' משה

שהועבר אל הח"מ ע"י ברוריה היקרה, וגם אספקלריא

כללית בצילומים של בני המשפחה היקרים, **אשר על**

כן יבואו כולם על הברכה והתודה.

מקורות מידע:

- כתבי -קורות חיים של ר' משה זימרמן ז"ל
 - כתבי זכרון- מצוות ר' משה זימרמן ז"ל
 - סקירה משלימה בתמצית של הבת אלקע ז"ל
- על תולדות המשפחה**
- ויקיפדיה- רקע יהדות פולניה עד השואה
 - בליווי מפות
 - אתר אינטרנטי של קהילת טומשוב לובלסקי
- על קורותיה ופעילות עדכנית**
- מיבחר צילומי משפחה בטרם השואה ושל המשפחה המורחבת בדור הזה

הקדמה

ר' משה זימרמן זצ"ל, אבי רעייתי רחל שתחיה, אדם חביב ונעים הליכות, יפה תואר ירא שמיים ומקיים מצוות כהלכתן, אמרו עליו " אחד מל"ו צדיקים היה.

היה הבן הבכור למשפחה מיוחסת נצר ללמדנים גדולים, ברוח החסידות היהודית אותה ספג בחדר ובהיכל התפילה של הקהילה היהודית אשר בשכנות לבית, בעיר טומשוב לובלסקי אשר בפולין.

שמו משה ע"ש סבו אבי אימו אלקה. ר' משה ניחן בזיכרון נפלא ועל כן ידע ב ע"פ מרבית התורה, ש"ס וגמרה, וכמו כן היה בעל תפילה מבוקש גם ובעיקר בחיפה עיר מגורי המשפחה הן בשל קולו הערב ולא פחות בשל נועם הליכותיו. **לנוכח כישרונותיו** המסחריים כבר בצעירותו, הפך לסוחר מצליח בענף העצים בעיר מגורי המשפחה בעיר טומשוב, וכך הקים מפעל לעיבוד עצים לשימוש לבנית בתי מגורים ולפסי רכבת ולשם כך רכש מדי פעם שטחי יערות שבסביבה ומנסרת עצים מתאימה.

בשנת 1925 ר' משה נשא לאשה את בחירת ליבו היפיפייה והטובה ליבע, על פי השידוך של האבא, כמקובל במסורת הקהילה והמשפחה, גם היא נצר למשפחה יהודית מיוחסת בקהילה המקומית.

ר' משה חווה את טלטלות שתי מלחמות העולם הן הראשונה כאשר אוסטריה, גרמניה ורוסיה נלחמו על זכויות אזור מגוריהם (18-1914) והן השנייה (1939-45) ובמלחמה זו נאלצו לעקור מביתם וברוב תושייתו של **ר' משה השכיל לנטוש את עיר המגורים לנוכח האיום הנאצי** יחד עם בני המשפחה הגרעינית אשתו ליבע, ושלושת ילדיהם יעקב, אלקע ורחל הקטנה כבת שנתיים ומחצה וחותנתו ולהצטרף לנסיגה של כוחות הצבא הרוסי יחד עם פליטים יהודים נוספים שהוסעו למעמקי ולמרחבי בריה"מ ברכבות של הסעת בהמות וכך הגיעו עד סיביר וקזכסטן ועד לעיר הבירה אלמטא הגיעו כדי לשרוד שם ולהציל נפשם בדוחק קשה עד גמר המלחמה עד ימי הרפטריאציה - ההסכמים הידועים ב-1946 עת חויבו לעזוב את ברה"מ לפולין ואכן המשפחה **שרדה וחזרה לפולין ומשם אל מחנות העקורים למיניהם של שורדי המלחמה והשואה** אשר בגרמניה, איטליה וצרפת ובסיוע שליחי הסוכנות היהודית הגיעה המשפחה, באניית העולים הידועה "פאן יורק", אל "הארץ המובטחת" היא מדינת ישראל בהתהוותה בשלהי מלחמת השחרור ב-1948. הבן הבכור יעקב ז"ל, הצטרף לשליחי התנועה הציונית עוד קודם במחנות העקורים וכך היגיע למחנות הפליטים בקפריסין ומשם עלה לישראל.

לאחר שהות במחנה העולים בבנימינה- פרדס חנה, המשפחה בחרה להתמקם בעיר חיפה מכיוון שכאן נמצאו בני משפחה וותיקים שעלו לפני מלחמת העולם השנייה. גם כאן השכיל ר' משה להתמקם במהרה ולדאוג למשפחה ע"י עיסוק במסחר זעיר.

ר' משה נפטר בשיבה טובה, -03.07.1987 ו' תמוז, תשמ"ז נערץ ע"י הבריות ואהוב מאד ע"י משפחתו היקרה, ולכותב שורות אלה הייתה הזכות להכיר אדם יקר, מתנהג

בצניעות ובענווה כאשר גמילות חסדים בשבילו כמו גם עבור רעייתו האהובה ליבעל'ה הייתה "דרך חיים". אך הנה לאחר מותם ארע אסון מכאיב בנפול הנין היקר והאהוב אלעד בעת מילוי תפקידו בצה"ל ביום י"א בתשרי תש"ס (21.9.1999), והוא בן עשרים שנה. הוא הובא למנוחות בחלקה הצבאית של בית-העלמין צור שלום בקריית ביאליק. הותיר אחריו הורים שכולים יוסי וברוריה, אח ואחות. אלעד הועלה לדרגת סגן לאחר מותו.

בשמחה נציין כי במועד הגעה לגמר של עריכת והדפסת "אסופה" חל גם ה"יורציט" אזכרה של ר' משה [תמוז] וגם ראוי לציין כי משפחתו של ר' משה נתברכה במהלך הזמן ל"משפחה מורחבת" במלוא מובנה הכוללת חמישה דורות של ילדים, נינים ובני נינים נפלאים, כן ירבו, ראה צילומים בהמשך, ולשם כך בוודאי יהיה מן הראוי להעניק התייחסות נפרדת ומיוחדת.

לא פעם שמענו מפי ר' משה אומר: "דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד לתת דין וחשבון". ר' משה יחד עם רעייתו האהובה ליבע השכילו להעמיד משפחה לתפארת למען חדוות משפחה ולמען השרות לעם ישראל ומדינתו. בהוקרה אליעזר גלאובך, חתנו.

אלה הזיכרונות שנכתבו במקורם בשפת היידיש. ובהמשך תורגמו לעברית

עמוד 1

נולדתי בשנת 1900, אני לא זוכר זאת אך כך סיפרו לי. אבל מגיל שלוש
מאז שלקחו אותי ל'חדר', אני זוכר כמעט הכל.

זאת ההקדמה, נולדתי למשפחה חשובה ומיוחסת להורים – יהודים
יקרים וטובי לב. ההורים, אבא ז"ל בא ממשפחה מכובדת, והאבא של
אבי – זאת אומרת הסבא שלי ר' יעקב אריה ז"ל, היה יהודי בעל שם
טוב, ומי שהזכיר את שמו יעקב מ'איזביץ' דיבר עליו בכבוד גדול ובדרך
ארץ. הוא היה איש גדול וירא השם ובעל מעלות רבות. הוא אהב ללמוד
הרבה ובעיקר לעשות צדקה ומעשים טובים. דאג לחינוך הילדים, הן
הבנים והן הבנות. גם כל אחיו של אבי הגיעו לגדולה בעולמה של תורה
ובחוכמה, כולם למדנים גדולים ואנשי שם. כמה היתה גדולה מוסריותו
וצדקת דרכו של הסבא! אני זוכר ששמעתי עליו את הסיפור, בזמן
שפרצה מלחמת העולם ב-1914 נותרו יהודים רבים כמעט ללא פרנסה
, ואז אחותו של אבי חנה שמה, צדקת גדולה בפני עצמה חלתה
במחלה קשה. בבית נשארו בקושי חמישה רובלים. לקח הסבא את
אותם חמשת הרובלים והלך במטרה להזמין רופא. בדרכו אליו פגש
את סבי יהודי-מכר קרוב והתחיל לבכות בפניו ואמר לו: יעקב, בני ביתי
רעבים, אולי יש באפשרותך להלוות לי כמה רובלים, ובכך תזכה
למצווה גדולה. ומה לא עשה סבי על מנת לזכות במצווה? הוא לקח את
חמשת הרובלים שהחזיק לצורך הרופא, ומסר אותם ליהודי שפגש!

סבי חזר הביתה מיד ומובן שלא הזמין את הרופא ! בני הבית שאלו אותו, היכן הרופא ? השיב להם הסבא:

עמוד 2

הרופא לא יגיע ! אבל אחותי תזכה לרפואה בזכות המצווה הגדולה שעשיתי – במקום להציל נפש אחת הצלתי שש נפשות – משפחה גדולה, וסיפרתי להם מה שעשיתי – זה היה הסבא שלי ז"ל !

ועתה, הסבתא – זאת אומרת האמא של אבי ושמה היה צילה(צירל). היא היתה אהובה על כולם וגם צדקת גדולה, בעלת חוכמת חיים ואשת חיל.

לאבי היה אח בשם דוד ז"ל, בעל נשמה טובה ואמרו עליו שהוא היה אחד מ'לו צדיקים'. הוא נהג להשכים כל יום בשעה ארבע לפנות בוקר כדי ללמוד. כמו כן היה גבר חזק מאוד. בשנת 1910 גייסו אותו לצבא הרוסי והוא הוצב לשרות בקייב. במשל כל שלו לא הכניס כל מאכל טריפה לפיו, והוא חי על לחם, תה ומעט דג מלוח ! מעת לעת היו שולחים לו חבילות מהבית עם עוגיות וחתיכת נקניק. אך הוא נהג להתחלק בזה עם יתר החיילים, העיקר שיחיו עמו בשלום ולא יציקו לו. מעשה זה לא עזר – הוא נהג להשכים בבוקר לפני כולם ולהניח תפילין. הגויים היו צוחקים ממנו על כך והוא התעלם מהם והמשיך להתפלל כך מדי בוקר. בוקר אחד, משהו התגרה בו והציק לו באופן מוגזם בזמן תפילתו ואז הוא חבט בו. המציק נפל לרצפה מאולף, ובקושי הצליחו להעירו ולהקימו. מאז המקרה אף אחד לא העז להתחיל עמו. הוא נקרא להישפט על כך ויצא מזה זכאי ! הוא טען שהוא אזרח רוסי ושווה זכויות כמו כולם, בזמן שלום כמו בזמן מלחמה. וכן: אני ממלא את כל מה שנדרש ממני. ולמי אני מפריע בזמן שאני מתפלל ? אנחנו כולנו הרי עובדים את האלוקים-כל אחד בשפתו וכמנהגו, וזה זמן רב שהם עושים לי זאת, והרבה שנים אני שותק. אך במקרה הנדון כבר פקעה סבלנותו, ואז החל לבכות, ולבסוף כאמור הוא

עמוד 3

זכה במשפט. לאחר שהוא כתב זאת הביתה, הסבתא צילה אמרה שהיא חייבת לנסוע לבקר אותו, מכיוון שהיא חששה שהגויים ירעו לו. נסיעה כזו בימים עברו לא היתה קלה כל כך. אך היא, כאשת חיל עשתה זאת ונסעה. כאשר היא נכנסה לצריף מגורי החיילים היא שאלה היכן דוד זימרמן? וכולם צעקו לדוד זימרמן ברוסית: "אמא שלך הגיעה". הם נפלו אחת בזרועותיו של השני ובכו. היא הביאה לו חבילה הגונה. הוא מיד פתח את החבילה וחילק את כל תכולתה בין כולם כולל הפרחחים הגויים. והסבתא שלי ביקשה מכולם שיחיו עמו בשלום, ואכן כולם הבטיחו לה! היה לה גם דיבור על כך עם הוטיק/בכיר שבין החיילים, וגם הוא הבטיח לה שהכל יהיה בסדר! זאת אכן היתה אשת החיל!

מאוחר יותר לאחר שחרורו, אותו דוד הגיע לדרגת מומחה לטחנות, והוא היה היחיד והמיוחד במקצוע הזה! כמעט אף יהודי לא קיבל תעודת מומחה. הוא הפליא לעשות במקצוע, וכל סכום שביקש הוא קיבל. ואם קרה שמישהו הלך לטחנה אחרת בעקבות ויכוח עימו מיקוח על מחיר העבודה, הוא היה צריך לבסוף לחזור אליו ולעשות שוב את העבודה, ולשלם על כך פעם נוספת (מה שנקרא- 'רבי געלד')!

ועובדה נוספת מהאח דוד, במוצאי ראש השנה נוהג כל חסיד להכנס לרבי, להניח פתק בקשה (קוויטל) לברכה בתוספת תרומה נכבדה, והרבי ברכם בהתאם. האח דוד נכנס לרבי והניח לפניו סכום הגון ללא הפתק לבקשת הברכה. שואל אותו הרבי: והיכן פתק הבקשה? הוא השיב: "רבי, אני בריא ב"ה, פרנסה יש לי ב"ה, אז סתם לבכות?!" אמר לו הרבי: אני מודה לאלוקים שלכל הפחות יש לי חסיד אחד האומר את האמת ואינו מקטר!

עמוד 4

ארשום עוד כמה מילים אודות אח נוסף של אבי ושמו- משה אהרון. הוא היה איש תם וישר. אף פעם לא היו לו שאיפות גדולות, ותמיד הסתפק במה שהיה לו, ולא ביקש עזרה מאף אחד.

הוא שרת בצבא הרוסי ארבע שנים, ובמהלכם לא יצא לחופשה והביתה ולו ליום אחד, מפני שהוא שרת אי שם בעומקה של רוסיה! כך הוא היה, בחור שקט שכלל לא דיבר.

לאחר ארבעת השנים הוא שוחרר לביתו כשעליו בגדים ישנים ודקים. שלושה שבועות ארכה לו הדרך עד שהגיע הביתה! הוא הגיע ל'רייביץ'. המרחק מתחנת רכבת זו עד לעיר שלנו היה ארבעה ק"מ. מאחר והגיע לחתנה ביום שישי לפנות ערב, הוא נשאר כל השבת-לילה ויום, ללא אוכל ושתייה וגם סבל מקור! רק במוצאי השבת הוא הגיע אלינו, וכל זאת כדי להמנע מהליכה מחוץ לתחום השבת! אלה היו אחיו של אבי, ובזאת הצגתי בפניכם בקיצור את המשפחה מצד אבי, ועתה מי היה אבי ז"ל? איש תם וישר, יהודי אדוק מאוד והתפלל עם שני זוגות תפילין- של רש"י ושל רבינו תם. בילה שעות רבות יותר בבית המדרש מאשר בבית! הוא אהב כל כך את הספר, שאפילו בזמן הארוחות היה פותח לידו על השולחן את הספר ועיין בו. היה חוסך כסף וקונה לעצמו מדי פעם ספר מדרש רבה ומדרש תנחומא. בכל פעם שרכש ספר חדש ולא משנה באיזה נושא הוא היה מתמלא בשמחה. כאמור, הוא היה יהודי דתי מאוד שלא היו עוד הרבה יהודים כמותו! וזכותו תעמוד לנו לעולמים. בנוסף, הוא היה בעל תפילה וקול תפילתו היה מלא ב

עמוד 5

מתיקות- קול מתוק, ערב ומקובל. גם תפילתו היתה מלאה בדבקות, היו לו הרבה מנגינות, וגם אותנו הילדים הוא לימד לשיר. בשבת הסבנו ליד השולחן שישה בנים ואני הייתי המבוגר ובעל הקול היפה ביותר. בזמן ארוחת השבת כאשר כולנו יחד עם האבא שרנו את הזמירות, החלונות היו פתוחים וקהל רב התאסף ועמד ליד החלון והאזינו לקול שירתם של 'העריש' ובניו. הקהל אמר שזה טוב יותר אפילו מקונצרט! וגרם לכולם עונג רב. ישנו היום בחיפה עוד יהודי מבוגר שכאשר הוא פוגש אותי הוא אומר לי, שכל עוד הוא יחיה הוא לא ישכח את העונג שהיה לול לעמוד תחת החלון ולהאזין לזמירות היפות והשמחות.

ועכשיו בין היתר, האבא הקפיד על יהדותנו, התפילות והלימודים שלנו. הוא רק רצה שילדיו ילמדו. בעיקר שמר עלי ואמר כי אני הראשון-הבכור. וכך, בעקבותיך ובדרכך ילכו האחרים. אנחנו למדנו, זאת אומרת כל החורי הישיבה עד השעות המאוחרות של הלילה. מדי פעם היה נוהג להגיע ולבדוק מה אנו לומדים, או אולי יושבים ומדברים דברים בטלים. הייתי מראה לו כמה דפים למדנו במשך היום. ואז נהג לומר, שהקב"ה אינו סופר את הדפים, אלא את השעות שמשקיעים בלימודים! הוא רצה שאהיה רב, אבל לי לא היה חשק לכך – לא אני ולא חברי, והכל מסיבות מעשיות. שכן, לרבנים אצלנו לא היתה פרנסה, ועד אשר הקהילה שלמה להם את המשכורות, העיניים יצאו להם מהחורים! ממה הרב יכול היה להתפרנס! מזה שהנשים היו נושאות אליו כל היום ביצים עם כתמי טיפות דם או

עמוד 6

תרנגולת שהיתה לה מחט בטבור, או שהראו לרב איזו חולצה כדי לשאול שאלה, ומכל הדברים האלה הוא לא יוכל להכין שבת! אני זוכר שפעם אחת כינסו את האנשים לאסיפה כדי להעלות רעיונות והצעות על מנת לשפר את מצבו. בין היתר הוחלט שכל אשה תרכוש אצל הרב שני נרות לשבת ושמרים לאפיה.

פעם הייתי בביתו של הרב, ונכנסה ילדה וקנתה שמרים בשווי של שני גרושים. כעבור חמש דקות בלבד חזרה הילדה בריצה ואומרת שאמא שלה אמרה שמספיק לה שמרים בשווי של גרוש אחד, קח בחזרה חצי מכמות השמרים ותחזיר לי גרוש אחד- זאת היתה פרנסתו של הרב! אין הדבר דומה בכלל למה שקורה היום, שהרב הוא כמו שר בממשלה!

אבל אנחנו למדנו מפני שחייבים ללמוד ולדעת ושלא על מנת לקבל פרס! אבי לעולם לא היה עשיר, אבל פרנסה היתה- פעם טובה יותר ופעם חלשה יותר.

בינתיים נוספו עוד שני יהודים לתעשיית הטחנות, והפרנסה נחלשה. אך היות ואבי היה כאמור, המומחה בתחום הטחינה וכשראו שהוא הוציא מידו שק גריסים טחון לעילא, החלו האיכרים אט אט לחזור אליו. עדיין הוא היה צריך לעבוד קשה כדי להתפרנס. הוצאות הכלכלה למשפחה בת 11 נפשות- 9 ילדים ואבא ואמא, אוכל, שתייה, בגדים והנעלה, כסף למורים וכסף למלמד, תשלום לרופא ותרופות כשרות – בכלל לא היה דבר קל, שכן ביטוח לאומי לא היה אז! דמיינו לעצמכם שהיהודים היו גרים פעם בדירה קטנה עם תוספת של איזו גומחה. כאמור היינו 11 נפשות וכולנו ישנו בחדר אחד, ואת הגומחה נאלצנו להשכיר בגלל שהיתה זו שנה עם מעט פרנסה. ואפילו כשהפרנסה היתה מעטה, היו הורי מכניסי אורחים, ולא היה מצב שאבא היה הביתה...

עמוד 7

מגיע מבית הכנסת בשבת ללא אורח, ולא רק בשבת אלא אף בימות החול.

וכשנכנס אלינו עני לבקש נדבה, היתה אמי מושיבה אותו מיד לשולחן כבן משפחה שיאכל מעט מרק. מנהג נוסף היה אצלנו שמדי חג הפסח, או שבועות וסוכות, היו חייבים להתארח אצלנו אחד מאחיו או אחיותיו של אבי, וכך אכן נהגנו כל השנים. מנהג יפה נוסף היה לאבי ז"ל, הוא היה אספן ספרים של גדולי הדור, גאונים ורבני חסידות צדיקים, החל מהבעל שם טוב מברדיצ'ב ובעל החידושים הגדול-המגיד מטריסק ואחרון רבני טריסק ר' יעקב אריה ז"ל ועוד ועוד בכל גדולי הרבנים. בשבת בערב נהגו להתאסף בביתנו שכנים, קרובים ומכרים ואבי היה מספר להם מעשי ניסים ונפלאות מרבני חצרות החסידים. אבי נהג לומר כי לספר מעשיות של יהודים הגונים בשבת בלילה זו סגולה. הציבור התענג על הדברים ואמי הגישה כיבוד, זה היה אבי ז"ל.

ועתה לאמא שלי-מאיזו משפחה יצאה אמי ז"ל. את הסבא, זאת אומרת אביה של אמי לא הכרתי ואני נקרא על שמו משה. אך שמעתי מאנשים שסיפרו אודותיו, וגם עדים לכך, הילדים שהוא הותיר אחריו. הוא היה

למדן גדול, צדיק וירא שמיים. להכיר, הכרתי רק את הסבתא ואת האח של אמא. אך קודם אודות הסבתא 'אלקה' –האמא של אמי, ובתי שתזכה לחיים ארוכים נקראת על שמה 'אלקה'. הסבתא היתה צדקת גדולה, נשמה טובה, הכלת ידע רב. היא התפללה לא רק בשבתות אלא אף בכל ימות החול, שחרית מנחה וערבית. בבית הכנסת התרכזו סביבה נשים רבות...

עמוד 8

והיא פרשה להם את משמעותה של כל תפילה, הן של שבתות, חגים ושל הימים הנוראים, וכך הן הבינו כל מילה בתפילות. בשבת אחה"צ התמלא הבית בנשים, והיא הקריאה להן מתוך "הצנה וראינה", פרשת השבוע והמשמעות של כל חג ומדוע חוגגים אותו.

היא נהגה להקשיב לקריאתי בחומש מדי שבוע. היתה ידענית גדולה. למרות שלא חסר לה כלום אצל הורי, לא אוכל ושתייה ושאר מיני כיבוד לא להורים ולא לנכדים, היא אהבה להרוויח את מחייתה בעצמה ולא להזדקק לאחר ולבקש מאף אחד. ויותר מכך, היא אף נתנה לנכדים דמי שבת.

במרחק של שני ק"מ מביתנו היה כפר אליו נהגה ללכת שלוש פעמים בשבוע עם שני מיכלי חלב למכירה. וביום חמישי-יום השוק, עמדה ליד הבית ומכרה לאיכרים שתיה מוגזת-קראו לזה מאלט תוסס(ברוסית). ההורים לא ביקשו ממנה לעשות כן, אך היה לה סיפוק מכך וגם תענוג. כמו כן, העניקה לילדים דמי שבת, מעות חנוכה ודמי משלוח מנות(דמי פורים) –זאת היתה סבתי 'אלקה' ז"ל.

ועכשיו על האחים, לאמי היה אח אחד בלבד ושמו היה 'לייב העריש'(אריה צבי) והוא התגורר ב-'זאמוש'. הוא היה שם דבר, למדן גדול, יהודי יקר וקפדן וללא סכסוך, בין רבנים לדבר הלכה והתחשבו בדעתו של 'לייב העריש'. הרבה פעמים יצא שדעתו היתה הקובעת. הוא היה חסיד 'טריסק' ואחד מחברי פמלייתו של הרבי. בין אם הרבי

שהה באיזור שלנו , או כאשר 'לייב העריש' נסע לטריסק, נהג תמיד הרבי להושיבו קרוב אליו.

עמוד 9

ואני ידעתי על כך. בתור ילד יצא לי לנסוע ל'טריסק' פעמיים, פעם אחת עם אמא ביום ב' תמוז- היה זה יום השנה למגיד ז"ל, והפעם השניה עם אבי לראש השנה. יום השנה למותו של המגיד פוצל לשני ימים, ביום הראשון הלך לביתהעלמיןאחיו של הרבי-ר' מרדכי מ'קוזמיר' ובין השני ב' בתמוז ר' יעקב לייבאלי. הם הלכו כל אחד בנפרד בגלל שהם רבו ביניהם. אגדות שונות סופרו בקשר לשנאה ששררה ביניהם. בכל אופן, עם הרבי מ'טריסק' נהגו ללכת לאהל בבית העלמין כמה אלפי יהודים וזה נמשך עד השעה 1200. לאחר מכן ניהל הרבי 'טיש' כנהוג בימי שבת ויו"ט. בניו, חותנו והמקורבים ישבו קרוב יותר ומסביב כמה אלפי חסידים. לקראת נשיאת דברי התורה נכנסו, הרבנית והבנות וארבעת החותנות ועוד קרובות משפחה ופינו בעבורן מקום ישיבה בדיוק מול הרבי. השולחן היה באורך של כ-50 מטר ! וה'טיש' כולל דברי התורה נמשך עד השעה 1500. אז הלך הרבי לביתו לשמח את הציבור. אך מאחר והיו כמה אלפי אנשים, קשה היה להתקרב לדלתו של הרבי. והראשונים להכנס מסתבר היו העשירים הגדולים שנתנו לעומד בפתח הבית 'בקשיש', ואותם הכניס הגבאי ראשונים. הבאים בתור היו בעלי המרפקים החזקים, שכן היה זה "לדורון, לתפילה ולמלחמה" ! אמי התחילה לצעוק בקול כדי שהרבי ישמע אותה ואמרה: תגידו לרבי שאחותו של 'לייב הערש' מבקשת להכנס, וכך חזרה על דבריה כמה פעמים. זה באמת היה בקול כל כך חזק שאכן הרבי שמע, והוא אמר לגבאי שיכניסו את אחותו של 'לייב הערש'. הדלת נפתחה

עמוד 10

ואמי הצליחה בקושי להידחף בין הציבור כשהיא גוררת אותי ביד, והייתי אז בן שש שנים. ומיד בכניסתה שאל אותה הרבי מה שלומו של 'לייב הערש', ואחר כך נטל את פתק הבקשה(קויטל), קרא ובחן אותו היטב ושאל אותי מה אני לומד. עניתי שכבר למדתי גמרא. הרבי שאל אותי

כמה שאלות ונראה היה כי תשובותי מצאו חן בעיניו. אמי בקשה ממנו לברך אותי. הוא הניח את שתי ידיו הקדושות עלי, ברך ואיחל לי קודם כל אריכות ימים, שאצליח כל ימי חיי הן בגשמיות והן ברוחניות, ושהקב"ה ינחה אותי בדרך הטובה, ושאף אחד לא יוכל לעשות לי כל רע, ומי שחלילה יעשה לי רע, או יחשוב לעשות לי איזו עוולה, הדבר יחזור אליו והוא יחטוף עונש כבד ויסבול סבל רב. הוא הוסיף דבר מה ובעיניים עצומות כשידיו מונחות עדיין על ראשי, אך לא שמעתי מה ! ברוך השם שבאמת כמעט הכל התקיים ושהקב"ה ימשיך לשמור עלי ולעזור לי.

וכעת, היכן היתה האמא שלי ? חרף הנסיבות הדבר לא הפריע לזכור את כל מעלותיה הטובות. לא רק לאבא היא היתה טובה אלא גם לילדים ולכלל האנושות !

'שבע' היתה שם דבר, דתית מאוד, כנה וצדקת גדולה. היא היתה פיקחית כמו עו"ד. אנשים באו אל 'שבע' לבקש עצות, הקשיבה לכל חד באורך רוח והשיאה להן עצות, ולפעמים גם סייעה במה שיכלה. למרות היותה עסוקה בגידול תשעת ילדיה, והיא והאבא כלומר ביחד אחת עשרה נפשות – לדאוג לאוכל, שתיה, ביגוד, כביסה נקיה ומצעים נקיים,

עמוד 11

היא עזרה לאבא בטחנה כפועל רגיל, ויחד עם האבא נשאה בעול הפרנסה !

אבי לא עשה שום דבר ללא עצתה והסכמתה של אמי. היו זמנים טובים וגם רעים, אך היא לא הרשתה להכנס למחשבות והרהורים, היא דאגה שנעביר את השבתות ויו"ט בכל טוב. היא לא הניחה לאבי לדאוג, נתנה לו כבוד גדול ושמרה עליו היטב כמו כבת עיניה (כ"עין בראש")! את מעלותיה ומידותיה הטובות לא ניתן לתאר בכתב...! כלה עניה ויתומה הגיעה אל 'שבע' והיא עזרה בכל מה שרק יכלה – בעצה ובמעשים. מבין כל מעשיה אני מבקש לספר עוד מספר דברים שאני זוכר: בהשכמה של בוקר אחד עוד בטרם חזר אבי מהתפילה, כשמילאה את

מקומו בטחנה, נכנסה אחת השכנות ואומרת לה, 'שבע' ני הכנסתי אצלכם בתנור האפיה של הלחם תבנית עם פתיתים לאפייה, אז 'שבע' מדי פעם תפקחי עין שלא ישרפו! איזו חוצפה היתה זו מצד הגברת – לא רק שאמי אפשרה לה להשתמש בתנור, היא גם מבקשת שאמי תעמוד ותמתין עד תום האפיה, כאשר ראתה ש'שבע' כאילו אינה עסוקה! אמי, שבחייה לא דחתה משהו הבטיחה לה להשגיח. אמי היתה עסוקה מאוד עם כל הלקוחות הגויים שמילאו את הטחנה, והיא שכחה מהפתיתים! כאשר נזכרה, נכנסה מהר הביתה לראות, והפתיתים היו כבר שרופים. היא נטשה את הטחנה עם כל האיכרים, רצה לחנות לקנות קמח, ביצים ושמן ועמדה ללוש בצק, גלגלה אותו והכינה פתיתים אחרים ואפתה אותם. זאת היתה 'שבע' ז"ל.

עמוד 12

דבר נוסף שאני זוכר מאמי. בסמוך לביתנו גר קצב שהיה רווק מבוגר ויתום, אך קרובים היו לו. יום בהיר הוא פגש בכלה מ'חלם', ורצה שאמי תיסע אתו אליה, ומה שאמי תגיד הוא יקבל את דעתה. אך, אמי שהיתה בדיוק אחרי לידה ועדיין חלשה בלי כוחות! התחיל הבחור לבכות לפני אמי 'שבע' אני חושש שיחטפו לי אותה ואני לא אמצא עוד כזו כלה! שאלה אותו אמי, מה ראית בבחורה זו שהיא כל כך נושאת חן בעיניך? אז הוא מספר שפעם הוא נכנס אליהם וראה שהיא במו ידיה דחסה לגיגית דברים לכביסה והלכה לנהר! – כלה כזו חיפשת וגם מצאתי, ואני לא זקוק לאחת שהיא פרוצה! אמי נסעה עמו ל'חלם' וסגרו שם את השידוך. בקיצור, הוא התחתן, אמי ואבי היו המחותנים הראשיים וקיבלו על עצמם להובילו לחופה. אח"כ נולדו לו ילדים, לאבי הוא קרא אבא ולאמי אמא, זאת היתה 'שבע'!

עוד מעלות של אמי ז"ל- בבית המדרש בישיבה בה למדתי היו כשמונים בחורים, אך שלושים בלבד מאיתנו קיבלו על עצמם לעשות משמר-להיות ערים בכל יום חמישי בלילה וללמוד. מה עשתה 'שבע', עמדה וריסקה במגרדת דלי מלא תפוחי-אדמה וטיגנה לביבות. בשעה 0200 בלילה היא הגיעה לבית המדרש עם צלחת גדולה של לביבות,

קומקום תה עם סוכר ולימון וגם כוסות. היא בקושי סחבה את הכל, ואמרה לנו איכלו ותשתו ילדים ותמשיכו ללמוד. ובזמן הלימוד תחשבו גם עלי, שכן חפצה אני לזכות גם כן בחלק ממצוות לימוד התורה, זאת היתה 'שבע'!

עמוד 13

מעלה נוספת אני זוכר- כל העולם ניצל את טוב ליבה יתר על המידה. לאחר שהיתה ערה כל ליל חמישי, היא אפתה קודם לחמים שיספיקו למשך כל השבוע שיבוא, אחר כך ריסקה תפוחי אדמה וטיגנה לביבות לכולם, אפתה לחמים שטוחים עם פרג ועם בצל, עוגיות לכל השבוע, לחמניות ולבסוף את החלות שגלשו מעבר לתבנית מאחר וטפחו יותר מדי. לפנות בוקר עמדה ללוש בצק לאטריות ולחתוך אותם. לימות החול הכינו אותם מקמח ומים בלבד ולכבוד שבת הכניסו לתערובת גם ביצים, ואלה נקראו איטריות של שבת! כל זה נמשך עד הבוקר, ומכאן החלה עבודה חדשה- לקצוץ את הדגים, ושלא כמו היום שיש מטחנות, אז היו עושים זאת ידנית – פרימיטיבית עם סכין קוצץ בשר. ולא רק אצלנו היה כך, בימי שישי כאשר עברת ברחוב אפשר היה לשמוע קולות של דפיקות הסכין הקוצץ לצורך בישול הדגים הממולאים. ואחר כך גם דפקו בשר חזה עוף לקציצות לארוחת השבת. ורק לאחר מכן היא עמדה להכין מאכלים לארוחת ערב שבת, מרק עוף עם כל התוספות וליפתן. כמו כן לכבוד יום שישי בערב הרשו לעצמם להדליק תאורה אמיתית וחזקה לעומת העששית שדלקה באמצע השבוע. כמו כן, הכינה את החמין, ואחר כך הוציאה לכולם בגדים נקיים. הילדים הגדולים הסתבנו והתרחצו לבד, ואת הילדים הקטנים אמא סיבנה ורחצה את כולם יחד בגיגית. האמא לא נחה לרגע מיום חמישי בערב עד יום שישי בערב, ועכשיו מתחיל יום שישי אחה"צ- העבודה הקשה שלה-

עמוד 14

העבודה הקשורה בארגון החמין. היא חיממה את המשטח הגדול של התנור, מה גם שהיו לנו הוצאות גדולות עבור העצים. אך את העבודה

שכרוכה בזאת קשה לתאר במילים ואף אין לה מחיר. כל השכנים, בני משפחה וקרובים החלו להביא את הסירים המיוחדים לחמין ומלאו את הבית, אפילו בעל המכולת והקצב שאמי נהגה לקנות אצלם, ומי לא ? בסה"כ היו כחמישים או שישים סירים ! למרות שהתנור שלנו היה מאוד גדול, לא ניתן היה להכניס את כל הסירים. לאמא היו מלקחיים מברזל בהן יכלה לאחוז את כל הסיר, הניחה את הסירים במדורג, קצת אחד על השני, ורק כך הצליחה בקושי להכניס את הכל, על כל זאת עבדה כשעתיים ! אגלי זעה נשפכו ממנה עד שהצליחה להתגבר על זאת.

ובשבת כאשר אמי שבה מבית הכנסת היא לא הספיקה אפילו לטעום דבר מה, וכבר ניצבו ילדים והמתינו בתור עד שתוציא להם את סירי החמין. היו כאלה שהתפללו בבית המדרש וסיימו את התפילה מוקדם יותר, ואלה שהתפללו בבתי הכנסת הקטנים-חסידיים סיימו מאוחר יותר. לכן, היה צורך להוציא סירים שבקדמת התנור כדי להגיע לסירים הרחוקים יותר ושייכים לאלה שכבר הגיעו לקחת, ואח"כ להחזיר את הסירים שוב לתנור כדי שהחמין לא יתקרר. וגם בעיסוק זה היא בילתה כשעתיים !

אני זוכר דבר נוסף. שבת אחת הגעתי להתארח אצל הורי ממקום מגורי ב'טומאשוב' והורי גרו ב-'רייביץ' ולקחתי עמי את בני יעקב בן החמש. הוא ראה את כל הסירים המשומשים לחמין, והוא אינו "מבין חוכמות" הוא,

עמוד 15

התחיל להעביר את תוכנו של סיר אחד למשנהו, ויצא שסיר אחד הוא מילא עד תם, ולסיר אחר השאיר מעט. וכבר בזמן ארוחת השבת הגיעו מספר נשים בריצה: שבע, מה קרה שאין לנו בשר- נשארה בסיר כמות קטנה? מה עושה שבע ? נתנה להם מהבשר שלה, ולנו לא נשאר מה לאכול ! ומאלה שקיבלו את הסירים המלאים לא באו להגיד שהסיר שלהם התמלא והם מבקשים להחזיר קצת ! ורק באמצע השבוע הם

צחקו ואמרו כי איך שהוא נכנסה ברכה לסיר שלנו ! אך שבע עם המשפחה נשארו רעבים, וזה היה "שכרה" של 'שבע' !

עוד דבר עשתה 'שבע'. מאחורי התנור בתוספת הבניה היה המשך של התנור, והיא פיזרה שם חול על המשטח והחול גם התחמם? אחר כך הביאו כולם קנקנים עם קפה וסירי חלב כדי שיתחממו, והאמא עוד הניחה עליהם שמיכות צמר לשמור על החום.

כך שהאמא עבדה מאוד קשה בערב שבת עד אשר סיימה להניח הכל ולכסות היטב. ובשבת בבוקר שוב עבדה אמי קשה, שכן אף מבוגר אחד לא הגיע אלא שלחו את הילדים לקחת. פעם אחת אני זוכר שהגיעה איזו גברת בריצה ואמרה שהחלב שלה התבשל הרבה מדי והתאדה-כנראה שחום התנור היה גבוה מדי ! ואז 'שבע' נתנה לה את החלב שלה ולו בלבד שיהיה שקט. זאת היתה 'שבע' טובה לאלוקים ולאנשים, ואף פעם לא התרגזה, תמיד חיוך מתוק היה נסוך על פניה. היא אהבה את כל העולם ואת ילדיה מעל כולם. ולי היה מזל ויחס מיוחד ממנה, ראשית מפני שהייתי ילד מוצלח עם כל

עמוד 16

המעלות, והייתי גם הבן המבוגר-הבכור. כשהייתי צריך לבוא להורים לשבת פעם בשנה, היתה אמי עושה הכנות מיוחדות לאין שיעור לקראת בואי. היא ספרה לכל השכנים והקרובים שמשה צריך להגיע. הייתי חייב לקחת עמי את יענקל'ה שהיה נכדם הראשון. בקיץ, בימי החופשה הגדולה הייתי חייב להשאיר אותו לתקופה של שבועיים או שלושה. הם שמרו עליו כעל בבת עיניהם(העין בראש!) וכל יומיים שלושה הגיעה אלי גלויה שיענקל'ה הוסיף למשקלו בין 20 ל-30 גרם, ועד ששב הביתה בתום החופשה הוא העלה במשקל כ-2 ק"ג, ושמתה של אמי היתה ללא שיעור- זאת היתההאמא 'שבע' ז"ל.

ובכן עד עכשיו כתבתי מי היו אבי ואמי, סבי וסבתי ושאר הקרובים. עשיתי זאת מאחר ורציתי לכתוב מהיכן הגעתי ולאיזה ייחוס אני שייך!

ועתה אתחיל לכתוב על הייחוס שלי. כפי שכתבתי בפתיחה, נולדתי בשנת 1900 להורים מהמעמד הבינוני. עשירים גדולים לא היינו, אבל פרנסה היתה – פעם טובה יותר ופעם חלשה יותר. אך היהודים של פעם לא קיטרו ולא זלזלו במה שהם הרוויחו – כך חיו, ולא הסתכלו אחד על השני, את הרכב הפרטי לא החלפנו, בחופשות לא נסענו לחו"ל, כל אחד הודה לקב"ה על פיסת הלחם שהביא הביתה – אלה היו היהודים של פעם!

ועתה אכתוב על ההכנות והתארגנות לצרכי השבת והחג. פעם את השבת והחג 'מיששנו בידיים', מי שלא ראה את אמי בערב פסח מוציאה את המיטות, השולחנות והכורסאות, ועם לבנה ומים רותחים היא שפשפה אותם בכל כוחה.

עמוד 17

ועתה, כפי שכתבתי קודם נולדתי בשנת 1900, כך סיפרו לי – איני זוכר. הזכרונות שלי מתחילים רק מגיל שלוש, כאשר ליוו אותי ל'חדר'. קודם כתבתי מי היתה משפחתי ומאיין אני מגיע. כעת אעשה מאמץ עד כמה שהזכרון לא יבגוד בי ואכתוב את הכל, על מנת שילדי יקראו ויראו גם, מי היה אביהם.

ובכן, בגיל שלוש אבי ז"ל עטף אותי בטלית והוביל אותי ל'חדר'. שמו של הרבי היה איצ'ה-יצחק המלמד. והאמא ז"ל נשאה עמה סל מלא לרבי-בקבוק קוניאק ועוגת ספוג, ועבור הילדים, כל אחד קיבל חתיכת עוגה, מיני ממתקים ובוטנים. השמחה של הורי היתה גדולה שזכו להוביל את הבן הראשון ל'חדר'. בשבת הם ערכו "קידושא רבא" רק למשפחה.

ו'בחדר' קיבלנו בתמורה הרבה אהבה מצד הרבי והילדים. הרבי אהב אותי, ראשית בגלל שתמיד הייתי לבוש בבגדים נקיים, ודבר שני, אמי ז"ל נהגה כלפי הרבי ברוחב לב כפי יכולתה, נתנה לו דמי חנוכה, משלוח מנות בפורים וגם צעיף משי יחד עם מבחר מיני מאפה ועוד, ולפסח שוב שלחה בקבוק שיכר מפרות ועוד דברים, כך שלא עבר חג

או איזה אירוע היסטורי שאמי לא העבירה משהו לרב, על מנת לשמחו. לכן הרבי קרב אותי אליו יותר מכל הילדים האחרים. ודבר נוסף שגרם לרבי לאהוב אותי היה שמדי יום ראשון בבוקר אמי שלחה את דמי הלימוד לרבי עבור השבוע.

עמוד 18

הילדים ב"חדר" אהבו אותי בגלל שאמי נהגה לבוא אחת לשבוע לביקור ב"חדר" אחת לשבוע ואף פעם לא בידיים ריקות, תמיד הביאה ממתקים לילדים, משהו לנשנש- שקדים, בוטנים וממתקים. ובגלל זאת גם הרבי וגם הילדים אהבו וכיבדו אותי. בשבת נהג אבי לגשת לרבי כדי לשמוע מה למדתי ומה אני יודע. לכן, הרבי התאמץ מאוד שאדע, כדי שלא יהיה יבוש. ובגיל ארבע הרבי התחיל לשנן עמי מתוך החומש. כשנכנסתי לשנתי החמישית, כבר הקריאו לנו מתוך החומש.

בבית הכנסת החסידי, התארגנו וסדרו שולחנות וספסלים, המקום היה מלא בכ-שישים אנשים-שכנים, בני משפחה, קרובים והחסידיים מתפללי ביהכ"נס ומכרים. האמא הכינה לשבת כפי שאהבה, עם כל הלב ומכל טוב-כמה מיני קיגלים ועוגות ספוג, ממש כמו לחתונה, הרי אין מדובר בדבר פשוט שהבן הראשון של "הערש" ו"שבע" התחיל ללמוד חומש! עמדנו על השולחן- אני ועוד שני חברים ושאלו אותי: מה אתה לומד ילד? השבתי שהתחלתי ללמוד את החומש השלישי-ספר ויקרא. אבי ואמי ראו רוב נחת, כמו גם הרבי כשעניתי לכל השאלות לענין-בדיוק כפי שהרבי לימד אותי.

כך למדתי היטב, והרבי התחיל ללמוד עמי רש"י עד כדי כך שידעתי היטב את הפרשה עם רש"י. אז הרבי התיישב ללמוד עמי דף גמרא והתקדמתי היטב בגמרא!

מאחר וכתוב "לא הקפדן מלמד", הרבי באמת התייחס אלי באופן מיוחד ודיבר עמי בנועם. זה עשה לי יותר חשק ללמוד ובאמת התקדמתי.

עמוד 19

בגיל שש אבי הכניס אותי אצל מלמד "גדול" יותר ושמו ישראל-יענק'ל. ושם אצל הרבי הזה כבר למדו חומש עם רש"י את כל הפרשה. וגמרא עם תוספות. בשעות הצהריים למדנו פרק בתנ"ך, והרבי גם לימד אותנו שעה ביום לכתוב יידיש, רוסית וחשבון. הוא גם לימד אותנו להיות בעל קורא, אבל אני ויתרתי על כך למרות שהיו לי את הכישורים המתאימים להיות בעל קורא טוב. ואכן פעם למדתי לקרוא את המגילה ולא רק לקרוא עם הניקוד, אלא גם ידעתי לקרוא בעל פה כמעט את כל עשרת הפרקים של מגילת אסתר. ובנוסף לכך שהייתי ילד מוכשר עם הרבה מעלות היה לי גם קול נעים וברור. הדבר נודע בעיירה ויצא לי שם וזו היתה התחלה של קריירה. בבית הכנסת הקטן של חסידי טריסקנהייתי בגיל שבע 'משורר'-נער מקהלה, לצד החזן ובעל התפילה אשר שמו היה אפרים. הוא עבר לפני התיבה ב- "כל נדרי", כל המוספים ונעילה. היתה לי עוד מעלה, הייתי בעל תפיסה טובה, אם שמעתי פעם אחת איזה ניגון ממישהו מייד קלטתי את השיר ויכולתי לחזור אחריו. ובשנה השניה מלאו לי שמונה שנים. בבית הכנסת הגדול התפלל החזן 'שלמה זונשיין' אשר הזמין אותי אליו וביקש שאצטרף אליו לשיר בימים הנוראים וכי הוא ידאג לתגמל אותי היטב. עניתי לו שאני עדיין צעיר ועלי לשאול את אבי. ואבי, השיב בשלילה, מאחר ואי אפשר להשאיר את בית הכנסת החסידי הקטן שלנו וללכת לעזור למישהו אחר. החזן שלמה לא הניח לאבי והבטיח לשלם לי סכום נאה של רובלים. בלית ברירה הוא הסכים. כל יום בשעת הצהריים הלכתי ללמוד את נוסח התפילות.

בראש השנה

עמוד 20

אפרים- בעל התפילה מבית הכנסת החסידי הקטן שלנו ראה שאני לא נמצא, הוא שאל את אבי איפה משה? אבי התעלם ולא השיב, אך הציבור סיפרו לו שאני עוזר לחזן שלמה בבית הכנסת! האווירה התחממה והציבור פנה לאבי איך זה יתכן? ואפרים הציב אולטימאטום, אם משה לא חוזר אליו הוא לא יעבור לפני התיבה ביום

כיפור והוסיף "תחפשו לכם חזן" ! שום דבר לא עזר לי, חזרתי ביום
הכיפורים ועזרתי לאפרים !

ועתה התחיל ענין חדש. כפי שכבר ציינתי היתה לי תפיסה מהירה
וקלטתי ניגונים חדשים של כל השנה, הלל, ברכת החודש ושלוש
סעודות. אבי נהג כמעט מדי שנה בראש השנה לנסוע ל'טריסק' לרבי.
כמחצית מציבור המתפללים שלנו היו בעד זה שאסע עם אבי לראש
השנה ואלמד מספר ניגונים חדשים, כדי שנוכל לשיר אותם במהלך
השנה. והחצי השני של הציבור ביקש שאשאר ואעזור לחזן. אבי החליט
לספר לרבי את מה ש שקורה לשאול אותו בענין הנסיעה. הרבי ז"ל
פסק שבראש השנה אהיה ב'טריסק' עם אבי ואחזור הביתה עם מספר
ניגונים חדשים, וביום הכיפורים אעזור אצלנו בבית לחזן שלנו.

אצל הרבי התפלל החזן 'זישע' היה שמו, הוא היה חזן ידוע ובעל שם
עולמי וגם למדן גדול. הרבי אמר לאבי שהיות ואני כבר נמצא ב'טריסק'
בראש השנה אז שאעזור לחזן 'זישע'. הוא זימן אותי וביקש לשמוע,
ואני מצאתי חן בעיניו בשל הקול הנקי שלי, וכך כבר המשכתי לעזור
שם בימי ראש השנה עד שנת 1915 ! ומדי שנה 'זישע' תגמל אותי די
יפה. אצל 'זישע' עזרו לו שמונה עשרה זמרים, שש עשרה ילדים רוסיים
ושני פולנים –אני ועוד נער אחד.

ועכשיו נחזור ל"חדר", אצל הרבי ישראל-יעקב. נשאתי חן בעיניו

עמוד 21

הודות לאמי ז"ל. היא התנהגה כלפי הרבי בצורה יפה יותר מכולם
ודחפה לו מדי פעם מתנות. לכן הוא השגיח עלי. אצל ישראל-יעקב
למדתי מגיל שש עד גיל עשר שנים. ללמד הוא לימד היטב, אך בכתיבה
הוא היה מעט חלש, וברוסית הוא היה אף חלש יותר. רק בעיירה היו
מורים טובים לקריאה וכתיבה, אך היה צורך בתשלום גבוה ולאבי היה
קשה לעמוד בתשלומים אלה, שכן היינו שמונה ילדים והיו הוצאות
גדולות לפרנסת הבית ולביגוד, ובכזה בית, לשלם למורה וגם למלמד
היה נטל כבד מאוד על אבא שלי. אבל רציתי לדעת את השפה הרוסית

מפני שזו היתה אז שפת המדינה. ואז צץ בראשי רעיון – אנחנו גרנו בקצה העיר ומולנו גר כומר רוסי שהיה אוהב ישראל. בחצר ביתו היו לו פרדסים ומגוון עצי פרי מהפרות הטובים והיקרים ביותר. בצהרי יום בהיר אחד הצצתי מעבר לגדר וראיתי שנפל מהעץ מונח על הרצפה, קפצתי מעבר לגדר והרמתי את התפוח ולפתע, הבחנתי בכומר שעמד מאחורי העץ, ואני מאוד נבהלתי. הוא קרא לי אליו ואמר לי שלא אבהל, והוסיף: אינך חייב לגנוב, תכנס מדי יום ואתן לך אף שני תפוחים.

הוא ביקשני לשבת על הדשא והוא התיישב לידי ומתחיל לאכול את ארוחת הצהרים שלו. הוא שואל אותי מה אני לומד? ואני השבתי לו: דברים מהחומש. הוא שאל אותי אם אני יודע לקרוא ולכתוב רוסית. אז השבתי לו שהרבי לומד אתנו מעט רוסית ומתמטיקה. ועל זאת אמר לי: כי מהלימוד הזה של הרבי לא תדע כלום, והוא מציע לי ללכת לבית הספר הממשלתי, שם לומדים

עמוד 22

בחינם וכך אתה תלמד משהו. אני אומר לו שהדבר אינו תלוי בו, ומה שיגיד לי אבי זאת אעשה. אמר לי טוב וכי הוא כבר ידבר עם אבי. כעבור זמן הכומר נכנס אלינו, דבר שכבר עשה בעבר כאשר הגיע לקנות מזון לחזירים, אווזים וברווזים, ואמר לאבי: הרשקו, מאחר ושכן טוב הינך אני מבקש לעזור לך, לדוגמא עם הבן שלך משה. יש לו ראש טוב, אני שאלתי אותו בנושאים שונים מהתורה והוא ענה לי נכונה. ולשאלתי בנושא השפה הרוסית, הוא ענה לי "שהרבי לימד אותנו". אמרתי כי מהלימוד הזה של הרבי הוא לא ילמד כלום. ולשלוח אותו למורים פרטיים, זה קשה בגלל העלול הגבוהה. העצה שלי אמר הכומר, תכניס אותו לבית הספר הממשלתי שם שכר הלימוד בחינם. ואני חוזר שנית למשה שלך יש ראש טוב והוא ילמד ויהיה בן אדם וגם יגיע למשהו. שאל אותו אבי ומה יהיה בשבת? השיב הכומר אני כבר אפעל אצל המנהל שישחרר אותו בשבתות. הוסיף אבי ושאל, האם הוא יצטרך לשבת ללא כיסוי לראשו? השיב הכומר: כן, מפני ששם תלויים תמונותיהם של הקיסר ושל עוד מראשי המדינה ושריה ולכן חייבים

להוריד את הכובע ! אמר לו אבי שבעבור שום מחיר הוא לא יתן שאוריד את הכובע. נסיונו של הכומר לא עזר והוא עזב בידיים ריקות. אך הכומר לא נרגע מכך עדיין, וערב אחד לאחר שחזרתי מה"חדר" הוא המתין לי, ושאל אותי : מה משך הפסקת הצהרים שלי ? אמרתי לו שעה. ואז הוא מציע לי שאוכל משהו ומיד לאחר מכן שאכנס לביתו. למחרת אכן עשיתי זאת, נכנסתי אליו מדי יום ואף אחד מבני הבית לא הבחין בנעשה. הוא לימד אותי במלוא המרץ רוסית ומתמטיקה וללא כל נסיון לפעילות מסיונרית –

עמוד 23

קרוא וכתוב, ומדי יום נתן לי שני תפוחי עץ יפים. הייתי אז בן עשר. הרבי ישראל-יענקל למד אתנו מדי יום במשך שעה קצת רוסית, קצת חשבון ומעט אידיש. היה זה בסך הכל "על קצה הסכין". בכל יום הוא בחן אותנו על מה שלמדנו וכתבנו, הווה אומר רוסית וחשבון ואני הייתי הטוב ביותר. הרבי היה צועק על האחרים מדוע משה יודע את התשובות לכל דבר, הרי אתם לומדים עמו את אותו הדבר ? וזה גרם ליתר התלמידים לקנא בי ! אבי שאל את הרבי היכן אני עומד עם הכתיבה ? השיב לו הרבי: הלוואי ואגיע עם יתר התלמידים לרמה של משה ! ואבי אמר לי אז: אתה רואה, לא צריך שום בית ספר, צריכים רק לאמץ את הראש ! אבל את הסוד אני ידעתי ! וכך למדתי במשך שנה והייתי נכון להמשיך ללמוד הלאה, אך התפוחים הסגירו אותי... אבי הבחין כבר כמה פעמים שאני אוחז בתפוחים גדולים ויפים במיוחד, ואז עלה לו החשד והחל לרגל אחרי ותפס אותי בזמן שיצאתי מבית הכומר ! ומה אני קיבלתי ? ולא מדובר בצביטה בלחיים, אני כבר קיבלתי את המנה שלי.

בסופו של דבר זה השתלם, כי תודות לכומר אני מדבר וכותב בשפה הרוסית ותודות לו גם נעשיתי חשבונאי טוב- דבר שהיה לי שימושי במשך כל חיי!

למעלותי אוסיף שתמיד ידעתי לכלכל את צעדי – חישבתי את ההוצאות ואף פעם לא בזבזתי כסף, אני אהבתי לחסוך כסף. והנה לכם מעשה

שהיה לי: אצלנו בעיירה "רייביץ" היה רבי –הוא נעשה רבי לאחר שהרבי מ "בריסק" ז"ל נפטר ואז

עמוד 24

נתמנה לממלא מקומו של הרבי מ"בריסק".היו לו הרבה חסידים מ-'קראסניסטאו', 'איזביצע', 'זאמוש' ומעוד ערים בסביבה ! והיות שאבי היה מ'איזביץ' והסבא מ'טומאשוב' נהגנו לארח אצלנו הרבה חסידים. היתה לנו עליית גג גדולה ומרוצפת וגם עם חלון, אבי דאג לקש טרי ואמי לכלי מיטה וכריות. כל חסיד הביא עמו מצרכים, אחד הביא בשר מבושל, השני בשר שטרם בושל, שקדים ולשאר אמא שלי כבר הוסיפה, כמו תה וקפה ומשהו לנגוס וגם ליפתן לקינוח. אמי נהגה שלא לגבות מהם מחירים גבוהים, והיו אף כמה שהעירו בקול: 'שבע' את גובה מעט מדי. ואז היא השיבה להם- אין לי כוונה להרוויח מכך אלא רק להחזיר את העלות שלי ואיני מעוניינת בשכר טרחה. לכן הם נהגו להשאיר לי ולאחי מעין תשר, לאחד חצי רובל ולשני רובל. את הכסף שלי לא בזבזתי, אלא הפקדתי אותו בדואר והוא נרשם על שמי בפנקס חסכון. במשך השנה צברתי כ-50 רובל ואף לא אחד ידע מכך! ב-1910 היה קציר דל מאוד, והדבר הורגש בטחנה שקבלה מעט מאוד עבודה, ופועל יוצא מכך פרנסה קטנה יותר, אבל איכשהו עברנו זאת.

אך, חג הפסח עמד בפתח ! ובלילה צפיתי בהורי יושבים ומדברים ביניהם ונראו לי מודאגים. שאלתי אותם מה הסיבה לדאגתם ? אומרת לי אמי שאנו מהרהרים מאין ניקח כסף לצורך חג הפסח ? שאלתי כמה כסף צריך לפסח ? משיב לי אבי: ובאם אספר לך, האם תוכל לעזור לי ? אני

עמוד 25

אומר להם שכן ! הם מביטים עלי שניהם- מה הוא מקשקש ?! ואני ממתין עדיין שהם ינקבו בסכום. אבי עורך חישוב מהיר ואומר בערך 50 רובל. ואז אני אומר להם שאם אתן להם את 50 הרובל אתם תרגעו ? הם מביטים שוב אחד על השני וגם מפנים מבטם אלי. רצתי לארון בו

נמצאים חפצי ומביא להם את פנקס החסכון ומניח אותו על השולחן לפניהם- הנה לכם 50 הרובל שרשומים בפנקס, אותם חסכתי במשך יותר משנה. תמשכו מהדואר את הכסף ותעשו את חג הפסח! האם אפשר לכתוב על שמחה כזו של ההורים, הדבר לא ניתן לתאור בכתב, ממש ששון ושמחה, על בשורה כזו הם בכלל לא הביאו בחשבון. הם תפסו ונישקו אותי, וזה היה כשהייתי בן 10!

וב'חדר' אצל הרבי ישראל יענקל למדנו 15 ילדים, והחלטנו לערוך בל"ג בעומר סעודה מכספינו, מפני שבל"ג בעומר לא לומדים. החלטנו שכל ילד יתן 5 קופיקס(אגורות) ונשים בקופה אחת לצורכי המסיבה לל"ג בעומר! בהסכמתו של הרבי קיבלנו החלטה כי הילדים שלא ישלמו 5 אג' הם לא ישתתפו בסעודה. התלמידים הביאו את הכסף במזומן. אני הייתי נוכח כשהרבי עשה את החשבון ונמצא כי שני ילדים לא שילמו מאחר וידם אינה משגת. אז קיבלנו החלטה שבכל זאת נזמין אותם לסעודה על מנת שלא לביישם. אנחנו קנינו את הכל וערכנו את הסעודה אצלנו בבית, ומדוע? מאחר ואמי התנדבה להכין כמות ענקים של כיסוני גבינה,

עמוד 26

ולכן, הם רצו שזה יהיה אצלנו בבית. זאת ועוד בגלל שהם אהבו וכיבדו אותי. לא שכחנו את הרבי ולקחנו אליו הביתה בקבוק וודקה ומכל המאכלים שהכנו כולל צלחת כיסוני גבינה. זה היה מאוד חשוב לרבי והוא הודה לנו והוסיף שזה בוודאי היה הרעיון והשכל של משה! בגיל 10 אבי הכניס אותי למלמד גדול יותר ב'חדר' הנחשב ביותר בעיר! ומכאן הלכו הבוגרים לישיבה. לרבי שלנו קראו מאיר ארליכמן, הבן שלו נמצא בארץ ומתגורר בתל-אביב. מאיר היה יהודי למדן גדול ופיקח. הוא לימד אותנו היטב מהשעה 0800 בבוקר עד 2000 בערב, גמרא עם תוספות, חומש עם רש"י ודינים. במשך שעה אחת ביום גם למדנו לבד בזוגות-חברותא וזה נקרא לימוד עצמי, ומאוחר יותר הרבי היה שומע מאיתנו את מה שלמדנו. אצלו לא היה דבר כזה שלא נדע, כזה קשוח הוא היה ואנו פחדנו ממנו, ועשינו מאמצים כדי לדעת. הוא גם לימד

אותנו לכתוב רוסית, יידיש וחשבון. הוא היה ידען גדול בחומר ועשה כל מאמץ כדי שהתלמידים ידעו הכל, ותודות למאיר הצלחתי ללמוד תורה ולימודים כלליים. ומי שסיים ללמוד אצל מאיר ב'חדר' היה חייב לדעת, ואכן גם יצא ידען !

בגיל 13 התחלתי ללמוד בישיבה, חצי יום לימד אותנו ראש הישיבה ובחצי השני של היום למדנו לבד. זה היה כיף וגם למדנו עם המון חשק, מפני שרצינו לדעת וכל אחד רצה להיות תלמיד טוב יותר מחברו בכל המקצועות !

עמוד 27

ב- 1914 פרצה מלחמת העולם, אך הרוסים נכנסו לגליציה וכבשו את 'פשעמישל' שם היתה מצודה של האוסטרים. המצור הרוסי נמשך כשנה. לבסוף האוסטרים נכנעו והרוסים תפסו את המצודה רק כעבור שנה, בימינו הדבר היה לוקח לשחרר מצודה מעין זו ביומיים בלבד. שמחתם של הרוסים היתה גדולה אך לא ארכה זמן רב. האוסטרים יחד עם הגרמנים איחדו כוחות ולאחר חצי שנה האוסטרים והגרמנים כבר היו אצלנו בעיר כאשר החזית התקרבה אלינו. לא רחוק מאיתנו במרחק של ק"מ אחד התבסס החותן ניקולאי ניקולייביץ שהיה כאמור החותן של הקיסר וגם שימש שר המלחמה והוא ניהל את החזית. אצלנו ניצבו דרך קבע שלושה קצינים- קוזאקים על גבי סוסים ומדי יום התקרבו לגבול ואספו משם ידיעות למפקדה הראשית. פעם הביאו משם כמה ק"ג בשר ונגשו לעבר הסירים, ולקחו סיר אחד לבשל. אבי קפץ עליהם ולא הרשה להם לקחת מאחר והם יעשו אותו טריפה. אך הקוזאק אינו מבין מה זה כשר-טרף, והוא צועק שהוא מבקש לבשל את הבשר ולאחר מכן יחזיר את הסיר. אך אבי מנסה למנוע ממנו לקחת. מאח והם היו שלושה ובנוסף נתנו לאבי איזו מכה והוא נפל, הם הצליחו לקחת את הסיר. אם לא הייתי מגיע ומפריד מהם את אבי הם היו מרביצים לו חזק יותר. הם "צדקו", הוא ביקש לקחת את הסיר לבשל ואח"כ להחזיר. אבל הסיבה האמיתית היתה כמובן בגלל כשרות וטריפה, וזאת הוא לא הבין.

עמוד 28

ומכאן ואילך הם שנאו את אבי. רק בזכות התערבותי הצלחתי ליישב את הענין. יצאתי לרחוב וקניתי להם לחם, סיגריות ווודקה. הם המשיכו לרדוף אחרי אבי, ושאלו אותו מדוע אינו נתגייס לצבא? אבי היה אז בגיל 37 והראה להם את הפנקס האדום שהחזיק ברשותו שרק בזמן מלחמה הוא מגוייס ובשפת הרחוב הדבר היה ידוע ונקרא ה"פנקס האדום".

החזית התקרבה אלינו לעיר ובכל את התקרבה יותר, ותיכף נתלו מודעות ברחוב הקוראים לכל מחזיקי ה"פנקס האדום" כי חובה עליהם להתייצב בצבא. אמרתי לאבי תברח ותתחבא אחרת יעשו לך צרות ויגררו אותך לצבא.

בשלב זה קיווינו שהיום או מחר ייכנסו הכוחות הגרמניים. היו עשרות חיילים יהודים שברחו מהצבא, הם החליפו את המדים לבגדים אזרחיים והסתתרו. הם המתינו לכוחות הגרמניים ייכנסו. פתאום הגיעו שלושת הקוזאקים שלנו ואוספים את חפציהם, וכך ידענו כי הם עומדים לעזוב לאחר שנחלו מפלה גדולה. הם שאלו היכן אבא? עניתי להם שהוא התגייס לצבא. הם הפחידו אותי ואמרו שאני אסבול, וכי הם יקחו אותי למפקדה ושם יאלצו אותי לגלות היכן הוא נמצא. התחלתי לבכות ולצעוק ואמרתי שאבי לקח מזוודה, ארז בה את חפציו, נפרד מאמי ומאיתנו הילדים והלך לצבא. הקוזאק צעק עלי וטען שאני משקר, והוסיף בא ותראה לנו היכן אביך. צעקתי אליו בחזרה שאיני יודע. ובאמת אני לא ידעתי היכן הוא. אך כאמור קיווינו שהיום או מחר הגרמנים ייכנסו, והוא כבר יופיע. למחרת בבוקר סיפרו אנשים שהגרמנים נראו מרחוק והם בפאתי העיר.

עמוד 29

חברי ואנוכי רצנו לראות אולי מדובר בכלל ברוסים. עמדנו והבטנו למרחק של כמאה מטר, ואכן נוכחנו שמדובר בגרמנים- זיהינו את כובעי הפלדה עם השפיצים וכן שישה אופנועים. סימנתי להם ביד לבוא

אחרי. באו שניים ואחר כך עוד ארבעה. שאלו לפשר ההזמנה ? אני אומר להם בואו אחרי אני אראה לכם היכן הרוסים. הלכתי בראש והם מזדחלים אחרי. אני מצביע ומראה להם, הנה שם על ההר נמצאים הרוסים. אחד מהם לקח משקפת והביט דרכה ואישר את נכונות דברי. הם התקשרו מיד לכוחות הצבא שהלכו בעקבותם, וכעבור שעה לערך פתחו באש, והמקום החל לרעוש ולרעוד. הם הקיפו אותם ולפנות ערב ראינו שהם לוקחים בשבי כמות רצינית של שבויים. הגרמנים הראשונים שהראתי להם את מקום המצאם של הרוסים תגמלו אותי בשוקולד גדול. אך לא עשיתי זאת בעבור השוקולד, אלא במטרה להיפטר מהם, כדי שאבי יוכל לשוב הביתה ולא יפחד מהקוזאקים, ואמרתי "ברוך שפטרנו" !

כאשר נכנסו אלינו הגרמנים חשבנו לרגע שימות המשיח הגיעו, הם בהתחלה התייחסו לאוכלוסייה בנימוס.

לא הרחק מאיתנו הם הקימו תצפית, אנחנו עמדנו מסביבה ושמחנו עם הגרמנים. אחד מהם ביקש ממני שאשיג לו כתפיות למכנסיים, וכנראה לא הבנתי היטב את דבריו והבאתי לו סבל (כנראה שתי המילים נשמעות אותו דבר ביידיש), ואמרתי לו הנה הסבל שביקשת. אז הוא אמר לי: טיפש אחד, אמרתי לך כתפיות למכנסיים ! זהו, אני את ה"ברכה מהגרמנים הטובים" כבר חטפתי. כעבור מספר שבועות התחלנו לסבול ממחלת החולירע. ייתכן שכבר זמן רב מסביב לעיר במחנות

עמוד 30

שלמים של רוסים, שכבו הרוגים ולא נמצא מי שיקבור אותם. לאחר שבועיים תפסו בכח יהודים שיעשו זאת. אך הסרחון הורגש למרחקים של קילומטרים. ייתכן אף שזו היתה הסיבה לפרוץ המגפה ואף אנשים בריאים נפלו מתים כעבור דקות ספורות. חותנו של אבי - לייב שנוביל' היה שמו, יהודי בריא גוף וחזק שהיה מסוגל להכות שני קוזאקים בבת אחת, נחשף למגפה הספיק להיאנח-אמר אוי וכעבור מספר דקות נפטר ! אבי הלך לחברה קדישא להסדיר את כל העניינים. בדיוק אז

הגרמנים לקחו אנשים בכח לכל מיני עבודות. לאורך עשרות ק"מ היו חפירות וגדרות תיל מתוחים, והיו צריכים לכסות את החפירות, וגם את חוט התיל הדוקרני היה צריך ללפף על עמודי עץ. כמו גם לתקן את הדרכים שנפגעו בזמן המלחמה. ושוב כאמור, לקחו כמה מאות יהודים לעבודות האלה ואבי היה ביניהם. אני מבחין מרחוק באבי שעמד בשורה. מה עושים, אין מי שיטפל בדוד המת? רצי אל הגרמנים ומבקש שישחררו את אבי ואומר להם שאני מוכן להחליף אותו בינתיים בעבודה. שאל אותי הגרמני, האם אתה מסוגל לעבוד? השבתי: אפילו טוב יותר ממנו! אם כך, הוא אומר לי תצטרף גם אתה! הייתי אז בן חמש עשרה שנים והתחלתי לבכות-תניחו לי אני עוד צעיר, אך ללא הועיל, אתה אמרת שאתה מסוגל לעבוד היטב. שום דבר לא עזר, הכניסו אותי לשורה כדי לצעוד עם כולם. עבר לידינו פולני אנטישמי ואמר: זה בסדר גמור, שהיהודונים יעבדו קצת!

עמוד 31

תמיד אהבתי לעמוד בשורות הראשונות כדי שאוכל לראות מה עומד לקרות. הפולני אמר את דבריו בפולנית, אז הגרמני שאל אותי מה הוא אמר? אמרתי לו שהוא אמר שהוא לא ילך. צעק עליו הגרמני: בא לכאן טיפש אחד, אני כבר אראה לך, ואז הוא הלך איתנו.

נסענו בקרונות סגורים ובמקום שיכנו אותנו בצריף רוסי וציוו עלינו לישון, כי למחרת בבוקר לעבודה! כל הלילה הרגשתי כמו סמרטוט. הפולני קיבל מכה בראש ממגף קשה כאבן. הוא החל לצעוק וקילל את היהודים. שמע הגרמני את הצעקות והגיע בריצה ושאל: מה הוא שוב רוצה? עניתי לו שהוא מבקש להיות בבית. אני כבר אתן לו איזה מכה עם המקל האיום וצעק לעברו תישן כבר. אך אנחנו המשכנו עדיין לנקום בו וזרקנו עליו מכל הבא ליד. הוא ממשיך לצעוק והגרמני חוזר ושואל, מה רוצה שוב הטיפש? ואני ה"מתורגמן" אומר שהוא מבקש הביתה, וכי בבוקר הוא לא מתכוון לצאת לעבודה. טוב הגיב הגרמני ואמר ששוב הוא יתן לו מכה וצעק עליו תישן כבר. בבוקר בזמן העבודה נזרקו על ראשו של הפולני אבנים ובוץ, ובתגובה הוא המשיך לצעוק ולקלל.

הגרמני הגיע ושאל שוב: מה הוא רוצה? אמרתי שהוא מבקש אוכל טוב יותר, ואם לא יקבל הוא ילך הביתה. עונה הגרמני: כן ככה, אני כבר אתן לו! וכך נקמנו בפולני על הדברים שאמר: "שהם היהודים יעבדו קצת"!
–הוא קיבל את עונשו.

כעבור שמונה ימים הצלחתי לברוח, ואבי הצליח לעשות זאת גם כן לאחר שלושה שבועות. חזרנו הביתה רעבים ומצאנו את הטחנה סגורה וחסומה!

עמוד 32

הכל היה תמורת שוברים-תנאי קניה. כל מקורות הפרנסה של היהודים נלקחו כמו: סוחר תבואות, בשר ושמנים הכל בשוברים. מה שנותר לנו היה מסחר בשוק השחור. אך לא כל אחד היה מתאים לעסוק בזה, ויותר מכולם היה אבא שלי שהיה פחדן גדול שהכיר רק את דרך הישר!

האוכלוסיה החלה לרעוב וחילקו לנו שוברי קניה, והיה צורך לשלם עליהם. אך עד אשר קבלנו את ההקצבה העיניים שלנו כבר יצאו מהראש! יצאה משלחת לשלטונות ובכתה בפניהם על כך שהציבור רעב! ואז נתנו לנו עצה: מאחר וכל החקלאים היו רוסים אשר ברחו לרוסיה והפקירו את השדות, ניתן למצוא שם תבואה ותירס. תלכו ותלקטו כל אחד כמה שהוא רוצה! הציבור קיבל את העצה והחל ליישם אותה, הם החלו לקצור מי במגל ובחרמש ומי בידים. ואני פגשתי מישהו ושאלתיו למה טוב הקש הזה? אחי יצחק ואחותי רחל ואנוכי הלכנו עם שקים ומספרים וחתכנו את ראשי השיבולים של הקש דחסנו לשקים ומילינו וסחבנו אותם הביתה ממרחק של כשני ק"מ מהעיר בסך הכל. כך נהגנו לעשות שלושה "סיבובים" ליום במשך עשרה ימים. יחד אספנו כמות נאה של כמה מאות ק"ג תבואה. האבא ייבש את הכל וגם דפק עליהם כדי להפריד את הגרעינים. לאחר מכן, שמנו עינינו לשטחים הנרחבים של תפוחי-אדמה, אך ביניהם גדלה צמחיית בר. אך כאן השלטון האוסטרי איפשר לקטוף רק לפי גודל המשפחה.

עמוד 33

לכל שתי נפשות הוקצב שטח של מספר מטרים רבועים ואנו קיבלנו עבור כל המשפחה חמש יחידות שטח כאלה. היתה זו עבודה מפרכת, היינו צריכים קודם לנקות, לעדור ולקצץ את כל השיחים. אבל הדבר השתלם, ולאחר מספר שבועות אספנו מתחת לכל שיח שניים-שלושה תפודים גדולים, וכך מדי יום הבאנו הביתה דלי תפוחי-אדמה שזה היה משהו ממנו חיינו- תפוחי אדמה טריים כמה שרצינו. יש לציין כי לשם שכבנו יום ולילה בשדה ושמרנו על החלקה מאחר והיו כאלה שלא רצו לעבוד אלא הלכו לגנוב מן המוכן וכלן היינו חייבים לעמוד על המשמר. לאחר הגשם גדלו תפוזי"א בשדות, ומיד לאחר החגים אספנו במשך שללושה ימים כעשרים שקים של תפוזי"א. כמה מהם מכרנו ואת היתר הבאנו הביתה והנחנו אותם בחצר. מאחר והחורף עמד בפתח היה צורך לאחסן אותם. מכיוון שלא היה מקום החלטנו לבנות מרתף באיזה פינה בחצר אותה איתר אבי. יצחק ואני סחבנו ביחד אבנים וחול והנחנו אותם במקום המיועד. אנו בעצמנו חפרנו את הבור הגדול, ואת עבודת הבניה עשה הבנאי ששכרנו. הוא בנה מרתף יפה שכלל מדרגות לרדת אליו, וגם מדפים כדי להניח עליהם כל מיני דברים. ועתה, חוץ מתפוזי"א היו גם שדות של העשירים. האוסטרים דאגו לשלוח משגיחים שישמרו עלינו מפני האיכרים ושלא יפריעו לנו. כך הבאנו גם בצלים, צנון, גזר, כרוב וסלק שיהיה מלאי לחורף. אבא ואמא הודו לקב"ה על כל הטוב הזה. ועכשיו ליו"ט, היינו זקוקים לקמח. האבא כאמור ייבש

עמוד 34

וניקה את התבואה. לא הרחק מאיתנו היתה טחנת רוח. אחי יצחק ואני לקחנו חמישים ק"ג גרעיני תבואה וחמישים ק"ג תירס לטחנה, ושם חיכינו בתור מספר ימים ולילות. וכאשר הגיע סוף כל סוף התור שלנו הרוח פסקה! אך כעבור זמן התגברנו על הבעיה והוצאנו קמח מהטחנה. כך הלכנו שוב, והבאנו הביתה קמח משני סוגים- קמח תבואה וקמח תירס.

אלה לא היו חיי מותרות אך גם לא גווענו ברעב ! לעומתינו, היו משפחות שרעבו ללחם פשוטו כמשמעו, מפני שלא היה מי שידאג להם או שהם היו עצלנים. אני לא נתתי שמצב של רעב יגיע אל ביתנו, ובכל הכח, הרצון ותעצומות הנפש התמסרתי כדי להקל על חייהם של אבא ואמא.

מחוסר מקורות מימון, הישיבה בה למדתי התפרקה. אך לאחר יום העבדוה הקשה אבי לא ויתר והיה חייב ללכת ללמוד. אספנו חוג של כשלושים בחורים ומדי לילה למדנו החל מהשעה שמונה בערב ועד חצות, וכשמישהו לא הבין משהו עזרנו אחד לשני. וכל זה התרחש בין השנים 1915-1916.

המצב בגולה היה גרוע באופן מחריד, הקבצנים האוסטרים תפסו כמעט את כל פרנסות היהודים. למשל, סוחר תבואה, סוחר בהמות, קצבים סוחר פרוות וכל הפרנסות הקשורות לדברי המזון. הכל היה תחת פיקוח, הכל התחלק בחדות כמו להב הסכין. וגם בנו פגעו עם סגירת הטחנה שלנו. המצב היה הכי גרוע שרק יכול להיות !

היהודים החלו להתוודע אל

עמוד 35

השוק השחור. היה בזה סיכון גדול. וכשהמשטרה המקומית תפשה מישהו הם החרימו לו את הסחורה וגם אסרו אותו. אבי היה פחדן והיה ירא מכך. אך בבית, מלאי תפוזים והתבואה החל לרדת, ולמרות הכמות שהכנו היא החלה אט אט להגמר. מה עושים הלאה כדי להחזיק את כלכלת הבית ? נודע לנו שהאוסטרים מבקשים לגייס חמישים פועלים יהודים לעבודה ברכבת למשך ארבעה חודשים. אחי יצחק ואני היינו בין הראשונים שהתייצבו. מקום העבודה היה במרחק של שנים עשרה ק"מ מהעיר. מדובר בעבודה של עשר שעות ליום. וחץ מהעבודה עצמה הלכנו ברגל עשרים וארבעה ק"מ מדי יום ! אך גם העבודה הזו הגיעה לקיצה וצריך הלאה לחפש פרנסה. דיברתי עם אבא שצריך להתחיל לעסוק בשוק השחור, ואבא בתחילה פחד מאוד. אך כשאין

ברירה יש לקחת סיכון ! אבי התחיל לקנות כמויות של כוסמת וגם תבואה. את כל הסחורה החסנו בביתנו ומכרנו. הסוחרים מ'חלם' הגיעו ורכשו את הכל. הרווחנו לא רע, ועשינו זאת מספר פעמים בהצלחה !

לאבי היתה איזו שהיא הרגשה כי משהו עלול לקרות. אנחנו הכנו סחורה מסוגים שונים של גריסים בכמות של טון וחצי. הגיעו שני יהודים מ'חלם' וקנו את הכל.

בערב, נעמד אבי לשקול את הסחורה, דבר שנמשך עד חצות הלילה. ממש לקראת סיום השקילה, צעדו שלושה שוטרי משמר אזרחי מתחנת הרכבת ובדרכם היו חייבים לעבור בסמוך לטחנה שלנו, ובהגיעם למקום הם הבחינו באור דלוק

עמוד 36

בטחנה, ואף שמעו רחשים של מאזני משקל. הם דפקו על הדלת, אבי שאל מי זה ? והם השיבו: משטרה, פתח בבקשה ! אבי סובב את הנורה והתחבא במיטה עם הבגדים והמגפיים והתכסה בשמיכה עד מעבר לראשו, ושני הקונים מ'חלם' טיפסו לעליית הגג. השוטרים חשדו שמשהו מתרחש והחלו לדפוק חזק יותר על הדלת, אך אף אחד אינו פותח. ואני "הגיבור" התלבשתי מהר, ובבית עמד שק של גריסים במשקל חמישים ק"ג וביקשתי לפחות להציל את זה. רצתי לעבר דלת הכניסה לבית פתחתי אותה ומולי עמד אחד משלושת השוטרים. קיבלתי ממנו מכה והוא ביקש ממני להכנס חזרה יחד עם הסחורה, ואחר כך נכנסו גם השניים האחרים וכולם היו מצויידים בפנסי כיס. הם מצאו את אבי במיטה ואת השניים שבעלייה. הם לקחו את אבי וביקשו לשקול את כל הסחורה, ואחר כך הם רשמו דו"ח ואבי היה צריך לחתום עליו, ואמרו שבבוקר הם כבר יבואו לרוקן את הכל, והסתלקו !

הלכתי להעיר את דודתי חיה שהיתה אשת חיל, חזקה כקוזק, אשה שלא פחדה משום דבר. רצתי להעיר את הדודים והדודות האחרים, השעה היתה שלוש לפנות בוקר. כולם התאספו בטחנה על מנת לטכס

עצה מה לעשות, ובבית היה חושך. אחד הציע, להוריד כמה מאות ק"ג, ואם הם יצעקו נגיד להם שהם טעו בשקילה! השני אמר, שנוריד חצי מהכמות ובמקום נכניס אבנים! אבי צעק אוי ואבוי, אסור לגעת בכלום אני הרי חתמתי על הדו"ח, הכל אבוד אמר, והוסיף "שרפו אותנו". אך הדודה חיה אומרת: הירש, סמוך עלי הכל יהיה בסדר. אבי הבין שהם עומדים לעשות משהו

עמוד 37

והוא בורח. מה עושה חיה? לא הרחק מאיתנו במרחק של כמאה מטרים היה מבנה קדוש ליהודים, שם ניצבה מיטה שנושאים בה את המת והמקום שימש גם לטהרה. אנשים פחדו לעבור אפילו ביום, אך בזמן מצוקה אין מקום לבהלה. היא נכנסה עמי למבנה, הזיזה את המיטה ושאר הדברים וצעקה לעברנו: "חברה לעבודה"! סחבנו את כל הסחורה לשם ונעלנו את חדר המתים, ובטחנה דבר לא נשאר.

כאמור, אבי ברח וגם אנחנו לא יודעים לאן וגם אמי יצאה לרחוב. דודתי חיה ואני נשארנו בטחנה. בבוקר הבטנו מבעד לחלון וראינו מולנו את השוטרים עם שני משקלי מאזניים. הם נכנסו הביתה ובקשו שנפתח את הטחנה ואני מתלווה אליהם. הם מביטים סביב ואינם רואים דבר! אחד מהם צעק עלי היכן כל הסחורה? אמרתי שכבר הוצאנו את הסחורה. הוא שאל אותי היכן אבא שלי, השבתי לו כי אני יודע! הם התחילו לטלטל אותי ולאיים עלי, ואני צועק כי באמת אני לא יודע. הם קשרו לי את הידיים ואת הרגליים והשכיבו אותי על הרצפה, הם הצמידו לראשי את קנה הרובה ואומרים שהם מקציבים לי חמש דקות על מנת לגלות להם היכן הסחורה! האמת היתה שהתחלתי לבכות ולצעוק מאחר שנבהלתי מאוד. ואז, חיה'לה דודתי התחילה לצעוק בקול משונה וחזק, כל תושבי הרחוב התאספו והחלו גם לצעוק עליהם: רוצחים, איך אתם מפחידים כך עלם צעיר? אז הם התיירו אותי והייתי על סף עלפון. מרוב פחד "איבדתי את לשוני". האנשים הגבירו צעקותיהם עליהם, הם נעשו קצת מבולבלים ולא ידעו מה לעשות

עמוד 38

ובינתיים התאסף ציבור אנשים גדול יותר. הם עזבו ואמרו לי שתוך שלושה ימים עלי להחזיר את הכל. השבתי להם שאני אמצא את הסחורה. הם הגיעו מספר פעמים להסתכל, ואחר כך כבר חדלו להגיע! אבוד להם וצפצפנו עליהם- כעבור שמונה ימים מכרנו את הסחורה לאחר שלקחנו הכל בלילה. התחלנו להבהל כי לא ידענו היכן נמצא אבא. הוא הסתתר בבית הכנסת השרוף במשך כל היום ובלילה הוא רץ לביתו של הרשה'לה השוחט והתחבא שם. הוא ביקש מהשוחט שלא יספר גם לנו. רק כעבור ארבעה ימים, השוחט סיפר לנו שאבא נמצא אצלו, וכי הוא פוחד לשוב הביתה, ולקחנו אליו אוכל. כעבור זמן קצר הוא כבר שב הביתה. אלא, שלעסוק במסחר הוא פחד. אך מאחר והיינו בבית אחת עשרה נפשות ורק בשוק השחור ניתן היה להשיג מצרכי מזון, וכמובן שהכל היה ביוקר, אז מה עושים הלאה? ובחדשות מהרחוב נודע לי כי האוסטרים נוהגים לקנות גרעינים הנקראים צנוברים הגדלים על עצי אלון ומהם מפיקים גם שמנים. בקיץ האצטרובלים נושרים מהעץ על הארץ ויש צורך לאסוף אותם. מצאנו מקום בעיר שיש שם מחסו גדול, שם שקלנו את הסחורה וקבלנו עליה תשלום שהיה לא רע בכלל! חלק גדול מהעיירה, הצטרף לעיסוק זה. אני, יצחק וגם אחותי הצטרפנו לעבודה. היער היה במרחק של שישה ק"מ מהעיר. העבודה לא היתה קלה- מהבוק עד הערב לזחול על הברכיים על האדמה הרטובה והבוצית, כך

עמוד 39

זחלנו כל היום, כאשר כל הבגדים רטובים, ולא פעם תפסנו הצטננות. היתה זו עבודה לאנשים צעירים בלבד שעוד מסוגלים להתכופף. וכך אספנו מאה וחמישים ק"ג לערך. האבא עזר לנו לסחוב את הסחורה הביתה, לשקול אותה ולגבות את דמי המכירה. והאמא ייבשה מעט את הצנוברים, טחנה אותם והכינה מזה קפה, וזה לא היה רע בכלל! אבל הקפה נממס של עילית הרבה יותר טוב! כל זאת נמשך כעשרה חודשים בלבד, מאחר והשלג החל כבר לכסות את האדמה- זו היתה "הצלה פורתא". ועתה, צריך שוב לחפש אחר הפרנסה, כדי לממן הוצאות אוכל, שתיה וביגוד.

ניסיתי שוב לשכנע את אבא שנתחיל לעסוק במסחר מחוסר ברירה. בהתחלה אבי לא רצה אפילו לשמוע על כך, אך שכבר לא היתה ברירה אחרת הוא השתכנע, והתחלנו להתארגן לקראת העבודה. התחלנו לסחור בהיקפים קטנים- קנינו כמה מאות ק"ג של חומרי גלם, עיבדנו אותם ומכרנו ! ובשעה שעבדנו, דאגנו להציב תמיד מישהו על המשמר על מנת שישגיח, מאחר שבפנים הטחנה רעשה מאוד, כך טרחנו וסבלנו במשך כל החורף !

בערב פסח, יום אחד בלבד לפני החג, מגיע יהודי לאבי ואומר: הירש, יש לי שלוש מאות ק"ג כוסמת, לא אחשיב לך ביוקר, קח אותם היות ואין לי היכן לאחסן אותם. אבי לא רצה להסתכן, אבל במחיר כזה ? הוא מסכים לקנות. ועתה מהיכן משיגים אמצעי הובלה להעברת הסחורה ? הקב"ה מסייע, ופתאום מגיע איכר לקנות קליפות גרעינים עבור החזירים, ואני מבקש ממנו שישאיל לי את הסוס והעגלה כדי להביא את שלושת שקי הכוסמת. הוא נאות להשאיל ואני נוסע עם אחי

עמוד 40

יצחק. העמסנו את שלושת השקים והבאנו אותם לטחנה והחסנו אותם מתחת למדרגות. בזמן הנסיעה הבחנו במפקח כספים וכנראה בגלל מהירות הרכיבה, נראה לו כי אני מבצע דבר מה חשוד. הוא הכיר אותי היטב וידע הבן של מי אני. הוא רץ אחרינו, נכנס לטחנה וחיפש. הוא מצא את שלושת השקים, ציווה עלינו לא לגעת בהם וכי בתוך שעה הוא חוזר לקחת אותם ! אבי איבד את עשתונותו וצועק עלי כי אני אשם בכל, מאחר ושכנעתי אותו. קראתי לדודה חיה ושאלתי מה עושים ? היא שאלה האם הוא הציץ לתוך השקים ? אמרתי שלא. היא שאלה את אבי, האם חתמת על משהו ? אבי משיב לא. היא סיננה בין שיניה "שתיפול עליהם איזו מכה". ומה עשינו, לקחנו את השקים עם הכוסמת לחדר המתים, ובמקומם הנחנו שלושה שקים מלאים של קליפות הגרעינים בערך באותו הכמות והגובה וקשרנו אותם היטב. איך שסיימנו את ה"עבודה", הופיעו שני מפקחים עם אמצעי הובלה ובאו לקחת את הסחורה. העגלון שלהם מרים שק אחד ומרגיש שזה קל מדי

ואומר כי זה קליפות של גרעינים, ושואל את שני המפקחים, האם גם הקליפות של הגרעינים הם דבר אסור? הם מרימים גם את שני השקים הנותרים שגם הם היו קלים! ואחד מהם מתחיל לצעוק עלי. צעקתי עליו בחזרה, הרי אלו הם שלושת השקים שראית קודם לכן! וגם דודתי חיה פתחה עליהם את הפה, מה אתם רוצים? הפקח מביט על הבכיר, והוא שואל אותו האם הסתכלת קודם לכן בתוך השקים? והוא משיב לא. צעק עליו הבכיר משהו בראש שלך לא בסדר, לא הצצת פנימה ורק ספרת שלושה שקים?! הנה לכם שלושת השקים, בוא טיפש אחד והם הסתלקו. ברוך השם התגברנו

עמוד 41

וכך סבלנו בחיים. ולא רק אנחנו, יותר ממחצית תושבי העיירה סבלו מרעב. כלן החליטו הרבה יהודים לרכוש לעצמם פרה חולבת. לא לכל אחד היה את הסכום לרכישה כזו. אנשים החלו למכור מכל מה שהיה בביתם ואפילו כלי מיטה ומצעים וקנו פרה!

אצלנו המצב הכספי היה חלש! אך אני תמיד עמדתי לצידם ועזרתי.

הרבה מיהודי העיירה לקחו סיכון והחלו לעסוק גם כן בשוק השחור. ומה הכוונה בשוק השחור? העגלון שהוביל אנשים וסחורות ל'חלם' בנה בקרון תחתית כפולה, וכל אחד מהסוחרים הניח שם בין חמישה-עשר לעשרים ק"ג של סחורות, כגון: קמח, שעועית או כל מיני גריסים. וכך נסעו עם הכל מדי יום ל'חלם' ומכרו את הסחורה, ועם דמי הפדיון האלה כלכלו את ביתם, ואני ביניהם. חצי מרווחי העברתי לצרכי הבית ואת החצי השני חסכתי.

אך הדרך הזו לא ארכה זמן רב, מאחר והדבר נודע למפקחי הכספים של השלטונות. הם עמדו מחוץ לתחומי העיירה וארבו בדרך. הם עצרו כל עגלה לחיפוש, ביקשו מהנוסעים לרדת ואז גילו את התחתית הכפולה. חזרנו לעיירה בידיים ריקות והם החרימו את הכל. לפני כן, שאלו למי שייכת הסחורה ואף אחד לא הודה, אחרת היו כולאים אותו!

מה עושים הלאה, הרי צריך להתפרנס ? ואז, היהודים עלו על רעיון להברחה באמצעות החלוק-סינר. הם תפרו אותו כמו טלית קטן. לקחו שק ותפרו אותו עם חור באמצע כדי ללובשו דרך הראש ושם הצפינו מוצרים במשקל חמישה-עשר עד עשרים ק"מ. הגב אומנם כאב מאוד אך לא היתה ברירה אחרת. גם אגמצעי זה לא החזיק מעמד זמן רב. יום בהיר אחד מפקחי הכספים של השלטונות

עמוד 42

המתינו לעגלות מחוץ לעיירה ועצרו אותם וביקשו מהנוסעים לרדת. הכל אמור היה לעבור בשלום, אך היתה איזו עלמה צעירה- דינה היה שמה, שהיתה נמוכת קומה וגם היא נשאה על גופה את ה'טלית-קטן' הכבד, שגרם לה להיות נמוכה עוד יותר בעשרים ס"מ ! כאשר הורו לכולם לרדת מהקרונ, אנו הגברים ירדנו, אך היא מסכנה, אשה חלשה לא יכלה לרדת בכוחות עצמה, ואז ניגש אליה אחד המפקחים לעזור לה לרדת, וכשהוא אחז בה הוא הרגיש את השק על גופה. ואז מישש את כל הנוסעים וגילה את ה'טלית קטן' של כולנו. הם החזירו אותנו העירה והחרימו את הסחורה וכלא את כולנו. אני ניסיתי לברוח בדרך אך ללא הצלחה ! בסופו של דבר כל זה נגמר איכשהוא.

העיקר, יחד עם חסכוניתי היו לי כמה מאות של מטבעות ומסרתי אותם לטובת הבית וקנינו פרה שהניבה הרבה חלב. הבית חי על מוצרי חלב. בנוסף הממשלה איפשרה תמורת כסף לקנות מספר ק"ג של קמח בהתאם לגודל המשפחה. כך לפחות היה לנו לחם ומוצרי חלב, ויכולנו "לחיות קצת".

למרות עבודתו הקשה, אבי ז"ל לא ויתר ועימו גם אבות אחרים והם "השכירו" רבי טוב-יהודי למדן, ואנו הבנים למדנו מדי לילה מהשעה שמונה בערב עד חצות, גמרא עם תוספות, דינים והלכות. כך חיינו עד לשנת 1918. כשעלה השלטון הפולני, והאוסטרים עזבו את פולין, המסחר חזר להיות חופשי ופתחנו מחדש את הטחנה, ואז הוקל לנו

עמוד 43

עם הפרנסה.

הישיבה בה למדתי נפתחה, ואנו הבחורים התפנינו ללימודים. היו שתי עונות בשנה שבהם הייתי חייב לעזור לפרנסת הבית. האבא ניהל את הטחנה ואני את נושא השמנים- כלומר אנו ייצרנו גם כמה סוגי שמנים. ביום עבדנו ובלילה למדנו עד השעות המאוחרות של הלילה !

אך חיים רגועים אלה לא ארכו זמן רב, מאחר ובשנת 1918, כל בני השמונה-עשרה ומעלה נקראו לצבא ואני הייתי כבר בם תשע-עשרה והייתי חייב להתגייס לצבא. אך אבא שלי עשה כל אשר לאל ידו למנוע את גיוסי לצבא ! ובאמת שני חברי אהרן ובנצי הלכו לצבא ושניהם לצערי נהרגו(הפכו לז"ל). גאדבי נסע ל'טרניגורה' שליד 'איזניצה' למשרד הפנים, והוציא לי דרכון בו צויין תאריך שנת הלידה שלי המצער אותי בשלוש שנים ! בתמורה הוא שילם כמובן סכום הגון, אך כאמור הוא הוציא לי דרכון ותעודת לידה. מספר פעמים הלשינו לשלטונות על גילי האמיתי, אך מאחר והיו בידי התעודות המתאימות תמיד שחררו אותי !

שאלול את אבי היכן נמצא בנך משה, הוא השיב שאחרי שנת 1917 נסעתי לגרמניה לשמש כמורה. בינתיים הכל חלף עבר וישבנו ולמדנו!

פעם אחת כאשר הגעתי הביתה מהלימודים לאכול ארוחת בוקר, בעודי מתכוון לחזור ללימודים אמר לי אבי תמתין מעט. הוא נטל בקבוק קטן של ברנדי ומזג לתוך שתי כוסיות אחת לעצמו והשניה עבורי והגיש גם כמה עוגיות לנגוס ! שאלתי אותו, אבא לכבוד מה זה ? הוא הושיט לי את ידו ואמר: מזל טוב, נעשית חתן ! ואני שואל: מי עם מי ? והוא סיפר לי אתמול הוא היה ב'זאמוש' לרגל יום הזכרון של

עמוד 44

אמו – זאת אומרת הסבתא שלי, ושם פגש גם את דודו 'לייביש' וואַעווע- האח של הסבתא, שהגיע גם כן ליום השנה. ושם שניהם "סגרו" את השידוך ! לא הכרתי את הנערה, ואבי אמר לי כי בפסח הקרוב היא תגיע אלינו ואז תראה אותה, מאוד יפה וילדה נחמדה. נו,

שיהיה במזל. למעשה, הכרתי אותה כבר מספר שנים ! ואיך זה ? היה בשנת 1912, בזמן חתונתו של האח של אבי ושמו משה-אהרן. החתונה נערכה ביום שישי ב'זאמוש'. אבי ואמי נסעו לחתונה וגם לקחו אותי עמם ל'זאמוש', ומ'טומאשוב' הגיע 'לייבישוואָווע' עם אשתו והם הביאו איתם את ליבה. החותן שלי לעתיד- 'לייבישוואָווע' למרות שהיו לו שבעה ילדים, ליבה היתה האהובה עליו ביותר, מאחר והיתה היפה והטובה ביותר וגם האידיאלית – כך הוא נהג להתבטא ! לכן, לכל מקום שהוא נסע הוא נהג לקחת אותה עמו !

בכל אופן, החתונה שם היתה יפה, ובשבת בבוקר בזמן הקידוש תפס אותי כאב ראש חזק. חיפשתי חדר פנוי אצל הסבא, ושם היתה מיטה ונשכבתי עליה. ללא הכנה מצידי, נכנסה לחדר ליבה וראה אותי שוכב במיטה ושאלה אותי: משה, מה יש לך ? השבתי לה שכואב לי הראש. היא יצאה בריצה מהחדר ומיד חזרה עם מגבת ספוגה במים קרים והניחה אותה על מצחי. אחר כך הביאה תפוא"ד ופרסה רצועות עגולות והניחה אותם על מצחי.

בינתיים אבי ואמי החלו לחפש אותי- להיכן נעלם משה ? הוא איננו ונבהלו ! במקביל חיפשו גם את ליבה-היא נעלמה ! כולם התחילו לחפש אחרינו ומצאו את

עמוד 45

שנינו, כאשר ליבה יושבת לידי ואוחזת בקומפרסים ורצועות של תפוא"א על מצחי. הם החלו לדבר בקול כי שניהם יהיו בני זוג, ולכבוד המאורע הזה שתינו "לחיים", למרות ששנינו לא עשינו שום דבר יוצא דופן ולא מקובל, שהרי היינו ילדים צעירים בני שתים עשרה שנים.

אבל ליבה מטבעה כבר כילדה אהבה לעזור לחולה ולחלש-שלא נזדקק לכך, נשמה טובה. ושני האבות נתנו את מילתם והסכימו כאשר נתבגר עוד קצת הם יעשו את השידוך, וכך אכן קרה, וביום השנה של הסבתא הם כתבו את ה'תנאים' בראשי פרקים ! ובפני הם העמידו את השידוך

כעובדה מוגמרת. אביה של ליבה היה האח של סבתא שלי, יוצא איפא ש'ליבה' היתה בת-דודתו של אבי !!! זאת אומרת קרובי משפחה !

אבי הודיע לי כי בחג השני של פסח הם יביאו אותה ל'רייוויץ' ואז תראה משה שלא רימיתי אותך(לא קנית חתול בשק), וכך אכן היה. היא הגיעה אלינו בחול המועד פסח ברכבת. אבי, אמי ואחותי נסעו לתחנה לקבל את פניה, ולי אבא לא הרשה להצטרף-אתה תראה אותה בבית, כי לפוגשה ברחוב זה לא מתאים לבחור כמוך. היא הגיעה הביתה, הושטנו ידיים אחד לשניה, היא שאלה: משה? ואני, ליבה? ואבי לא הרשה לנו לפתוח בשיחה בפני האנשים. אני פשוט עמדתי שם וסקרתי אותה ! בחורה יפה, גוף מפותל כנחש, פני מלאך, עדינה ואצילית כפי שחיפשתי ! עדינותה וטוב ליבה "נשפכו מעל פניה", חיוטר יפה ומלא טעם. בקיצור "תפסתי דבר לא רע" !

הבית היה מלא באנשים והשמחה רבה. אמי ז"ל היתה עסוקה כל הזמן בהכנות, שכן לא דבר פעוט הוא זה –

עמוד 46

הכלה של משה בנינו הראשון !

צפויים היו להגיע קרובים, חברים ושכנים צריך להכין. כולם דיברו עמה, התפעלו מיופיה ומאצילותה, ורק לי לא היתה האפשרות לשוחח איתה – האבא שלי לא הרשה !

בזמן האוכל, ליד השולחן שהיה ארוך במיוחד, מאחר וישבו סביבו שנים עשרה אנשים, אני ישבתי בפינה אחת וליבה עם אחותי בצד השני. רק החלפנו מבטים והעלנו חיוכים. אבי אמר לי שלאחר וכל האנשים יעזבו ולא ישאר אף אורח בבית, אוכל להכנסעימה לבד לחדר ולנהל שיחה.

אבי אמר לי שאלך ללמוד בבית המדרש. בשביעי של פסח לאחר הלימוד, הציעו חברי לצאת החוצה לטיול על מנת לתפוס אויר צח. כך טיילנו קבוצת החברים מסביב לעיירה היכן שכולם נהגו לטייל ולא ידענו מה ואיך זה יהיה. פתאום, התקדמו מולנו אחותי בצד השני של הדרך, הכלה וקבוצת חברות. לא נגשנו האחד אל השניה, אלא רק החלפנו

מבטים ממרחק! חברי היו אחוזי התרגשות ואמרו: תראו איזה מזל יש לו למשה, איזו כלה יפה הוא קיבל, והם קינאו בי חזק מאוד! העיקר, אחותי סיפרה לאבי שהלכתי באותה הדרך בה טיילה הכלה! אל תשאלו איזו מנה חטפתי מאבי, והתירוץ של "לא ידעתי שהכלה עשויה לחלוף מולי ברחוב" לא עזר ומה גם שלא התקרבנו אחד לשניה! אבי המשיך וצעק שזאת בושה לפגוש אותה ברחוב, ואם אני רוצה לדבר עם הכלה אז שאעשה זאת רק בחדר, ולא באמצע הרחוב בראש חוצות(בריש גלי)!

עמוד 47

מיד לאחר פסח אבי ואמי נסעו עם הכלה ל'חלם' לקנות לכלה תכשיטים, דבר לא פעוט בכלל- הכלה של הבן הראשון!

כולם התאהבו בה, ביקרה את כולם ונשאה חן בעיניהם. מדי יום היא הוזמנה ע"י בן משפחה אחר. הורי היו מלאי שמחה ומרוצים מאוד! וכמובן שגם אני. קנו לה תכשיטים מאוד יפים. עפ"י זכרוני שתי טבעות ושני זוגות עגילים – זוג אחד עם יהלומים והזוג השני מזהב מובחר לענוד ביום יום, וגם צמיד וסיכה עליה חרטו את שמה, עבודה מיוחדת. כולם חזרו הביתה מרוצים, והכלה קרנה מאושר.

כעבור מספר ימים, היא נסעה לביתה. אמי, אבי ואחותי ליוו אותה לרכבת. ושוב, אבי לא הרשה לי להצטרף. כולם נפרדו ממנה בנשיקות, חוץ ממני-אבי לא הרשה, והוסיף ואמר לי כי לאחר החתונה אתה תנשק אותה. מאידך, אבי איפשר לי לדבר ולהיפרד ממנה בחדר. לליבה היה אז שכל וניצלה זאת, חיבקה אותי והתנשקנו! רימינו את כולם, ועד היום עוד שמורה אצלי טעמה של אותה הנשיקה!

מביתה היא שלחה לי ולהורי מכתב יפה ותודה על הכנסת האורחים. כך התכתבנו במשך שנתיים משנת 1919 עד שנת 1921, מאחר שבאותה תקופה פרצה מלחמת פולין-רוסיה, ואני כהרגלי הצלחתי גם הפעם להתחמק מהצבא, ולא היתה כל אפשרות להתחתן.

עמוד 48

בינתיים באותו הקיץ בו הכלה שבה לביתה, נשרף ביתו של חמי לעתיד. בית בן שלוש קומות יפה במיוחד, הרבה חדרים וכל הילדים התגוררו בו, וכן דיירים זרים. יחד עם ביתו של חמי, נשרפה חצי מהעיר. השריפה החלה בביתו של חמי – אש חזקה פרצה באמצע הלילה ולא הצליחו להציל כלום, בקושי חילצו את נשמותיהם. ליבה מרוב בהלה תפסה את תיבת התכשיטים ומסרה אותה מחוץ לבית הבוהק לידי אשה על מנת שתשמור לה אותה, וחזרה הביתה בריצה לנסות ולהציל משהו נוסף. היא אומנם זכרה לאיזו אשה היא מסרה את התכשיטים, אך זו הכחישה, וזהו הכל אבוד, אין תכשיטים! ליבה המסכנה "אכלה את עצמה" מרוב צער על אובדן התכשיטים וכאילו נשארה ללא קורת גג מעל לראשה. אך אבי ניחם אותה, ולמיטב זכרוני הכין לה תכשיטים אחרים.

במשך הקיץ חמי בנה את ביתו מחדש. אחד העשירים שהיה עמו בקשרי מסחר עזר לו ושלח לול עצים וגם פועלים. הבית החדש לא היה יפה כמו הבית הקודם.

בחג הסוכות הזמינו אותי ל'טומאשוב'. קיבלו אותי בסבר פנים יפות וגם בילו עמי.

בבית הכנסת החסידי של בעלז, קיבלו אותי הרבה חברים, ובשמחת תורה החברים האלה ערכו קבלת פנים, וכל אחד הביא עמו מכל טוב. כשעזבו החברים, הגיעו חברותיה של ליבה, שש חברות היו לה. ליבה הגישה כיבוד, ובקולי הערב שרתי בפני כולן, אמרתי להם מילים נעימות לאוזן וסיפרתי להן כל מיני סיפורים ומעשיות מהחיים, ובנוסף הייתי גם בחור יפה

עמוד 49

ולבוש בצו האופנה. תמיד נראתי צעיר מכפי גילי.

כשעזבו חברותיה, היא הניפה את ידה לעברן כאשר הבוהן בין אצבעותיה (א פייג) ואמרה לי: משה, אני פוחדת מעין הרע- "אוכלים

את שנינו". היה זה תמיד הפחד שלה אשר המשיך אפילו לאחר החתונה ואף הרבה שנים אחר כך.

וכך היה כשהתאספו בני המשפחה או סתם מכרים, סיפרתי מעשיות ועל אירועים מיוחדים וקצת שירה. לאחר שהאורחים עזבו היא תמיד היתה אומרת שהיא פוחדת מעין הרע, כולם "אוכלים אותך בעיניהם", כפי שעשתה לאחר החתונה.

הייתי בעל תפילה טוב, ובמיוחד לתפילות הימים הנוראים, הקול שלי היה ברור וחלק. וכשהייתי בעל התפילה, ליבה יושבה בעזרת הנשים והיתה לה הנאה גדולה מאוד מתפילתי. כל הנשים נגשו אליה ולחצו את ידה. תפילתי הביאה לה כבוד והנאה. כשחזרנו מבית הכנסת הביתה היא סיפרה על מה שעבר עליה בעקבות התפילה שלי, ומייד אמרה: משה, אני פוחדת מען הרע! זה היה הפחד הכי גדול שלה.

בחזרה לביקור שלי אצלה – כמה ימים לאחר סוכות נסעתי חזרה הביתה, וכשנפרדתי ממנה, גם אביה הקפיד שלא נתנשק ורק החלפנו בינינו מבטים חמימים. דמעות עמדו בעיניה וכך גם אצלי.

נעשיתי חתן בשנת 1919 והתחתנתי בשנת 1921, חלפו שנתיים עד החתונה ובתקופה הזו גם לא התראינו, הכל בגלל המלחמה, פחדתי להסתובב שמא אתפס, מאחר והמסמכים של כבר לא היו ברי תוקף! לשונות רעות הלשינו עלי...

עמוד 50

יכולנו ל"הפגש" רק באמצעות התכתבות אחד עם השניה. כאמור, את הכלה לא הכרתי בתחילה ולא ראיתה, ורק אבי אמר לי מזל טוב נעשית חתן!

התחלתי להרהר איך נראית הכלה? אבי אמר והרגיע אותי אל תדאג משה, אתה תראה שהיא נערה יפה. וכך למרות שלא הכרנו ולא התראינו, השידוך נחתם ונסגר בין שני האבות בלבד! ולכל ילדי, נכדי וחברי אני מבקש לאחל שיקבלו בני זוג כאלה כמו שאני קיבלתי את ליבה! שחוץ מיופיה וטוב ליבה, היתה הכירה טובה גם לקדוש ברוך

הוא, היתה טובה לאנשים ולכל העולם. גדולתה במעשים אינה ניתנת לתאור. היא מעולם לא הוציאה מפיה דבר שקר על אף אחד, לא עשתה כל רעולא הוכיחה אף אחד. היא גם לא נהגה לשבת בבטלה, אלא רק חיפשה לעשות מעשה צדקה ומעשים טובים וכל היה אורח חיינו.

במהלך החיים היו זמנים שונים, המסחר בעצים היה כמו היום הבורסה. כשהזמנים טובים שנינו נהננו מכל הטוב, ובזמנים רעים סבלנו שנינו, ואז נהגה לדבר איתי ולהגיד לי משה אל תדאג, אתה תראה כי במשך הזמן יהיה טוב יותר, היא היתה נשמה טובה.

ובכן, חזרתי הביתה והתגעגתי מעט והייתי מבולבל קצת. אבי חש בכך-יהודי פיכח היה, ואמר לי אני יודע שאתה מתגעגע קצת. הזמן עוד יגיע בני. בינתיים גש לבית המדרש ללמוד ותשכח קצת. וכך היה, חזרנו ללימודים ומדי פעם בשעת הצורך עזרתי בפרנסת הבית בהתאם למצב העבודה בעונה.

עמוד 51

אצלנו היה כך, בשנה בה היבול היה טוב, הטחנה היתה מלאה באיכרים והפרנסה היתה מצויה בשפע, וכשהיתה שנה רעה-כלומר לא היתה מוצלחת, הפרנסה היתה מעט חלשה וקשה היה לנהל משק בית בת אחת עשרה נפשות, ובנוסף יש חתונה באופק לממן. ובזמנים רעים במיוחד, תמיד התייצבתי לעזור למרות הלימודים.

כאמור היתה לנו פרה, כלומר בהמה שהניבה הרבה חלב, אימי נהגה לאפות מיני לחמים דברים שהספיקו מיום שישי עד ליום השישי הבא. גם חלב היה מספיק, כך שלא יכולנו להגיע לכדי רעב, ומהעודף עוד עשינו מעט רווח.

אך נפלה עלינו צרה והפרה שלנו חלתה והפסיקה לאכול ורק רבצה על האדמה וישנה. שום תרופה לא עזרה. קראנו לסוחרים בהמות-יהודים ושלא יהודים לקבלת עצה, כולם אמרו 'העריש' הפרה כבר לא תעמוד על רגליה, קרא לקצב ותמכור לו בכל מחיר שיאות לשלם לך, לפחות תציל משהו. אכן קראנו לקצב והוא ניצל את מצבה של הפרה הרובצת

עד תום ומכרנו אותה בחצי המחיר. שחטו אותה מייד במחסן וכך נפטרנו ממנה.

בהמשך, השנה היתה מאוד חלשה בפרנסה, מה גם שחלב גם כן כבר לא היה, ובכסף שאבי אמר שלא ייגע, ובצרוף של כסף שנאסוף אנו נקנה פרה חדשה. בינתיים המצב הכלכלי נעשה קשה יותר, ובכסף שקבלנו ממכירת הפרה השתמשנו לכלכלת הבית. לא טוב! הסתובבתי כמו אחד שאיבד את ראשו ומהרהר "מאין יבוא עזרי"? מה כבר ניתן לעשות עם עשרים המטבעות שהיו ברשותי, האם אפשר לקנות עם זה פרה!? המשכתי להסתובב עם מחשבות בראשי, מה עושים? היה לי

עמוד 52

חבר ושמו היה אברהם. למדנו יחד כל השנים ממש חבר טוב. הוא שם לב איך שאני נראה מודאג ושאל אותי: משה, מדוע אתה מתהלך כך בעצבנות? אמרתי לו, אם אספר לך התוכל לעזור לי? והוא השיב לי תנסה אולי כן. סיפרתי לו הכל והוסיף שאם אשמע בקולו, אז הוא ישיא לי עצה. הוא אמר שאבא שלו עובד בריבוד כבישים באבני שפה והתמורה ארבעים זלוטים למטר מרובע. תכין עגלה ואני אעזור לך, ושנינו יחד נסחוב כמה מ"ר ואז יהיה לכם בעבור קניית פרה. וכך אכן היה, חברי וגם אחי הצעיר 'איטשה' עזרנו כולם. כל לילה לאחר שעות הלימודים נסענו שלושתנו לקצה העיר וסחבנו יחד את האבנים, שם בפאתי העיר עקרנו מהכביש אבני שפה ועוד אבנים. היה לנו מזל שלא תפסו אותנו. עבדנו כך מאוד קשה במשך שלושה חודשים והעברנו שני מטר מרובע של אבנים, אותם אספנו בחצר מאחורי הבית, כנגד עין הרע. יותר כח לא נותר לי, ניגשתי לאבא של חברי וסיפרתי לו שיש אצלי בחצר שני מטר מעוקב אבנים. אמר לי טוב, ושהוא יבוא למחרת לבחון ולמדוד. הוא אכן הופיע ומדד - הכמות היתה מדוייקת ומלאה. ביקשתי ממנו שישלח את המובילים בלילה. הוא הבין פחות או יותר מדוע ולמה ושלח את המובילים בלילה. באותו הלילה כבר לא עצמתי

עין עד אשר זכיתי לקראות שלקחו את האבנים והרמתי את ידי להודות לקב"ה.

עמוד 53

למחרת היום הביא החבר את שמונים הזלוטים. לא סיפרתי לאף אחד, גם לא לאבי ואמי. רציתי להפתיע אותם! אבי שאל אותי מדי פעם בשביל מה אתה צריך כל כך הרבה אבנים? השבתי: אבא אתה כבר תראה מה אעשה מאבנים האלה, ומאז חדל לשאול אותי בנושא.

בבוקר שלאחר מסירת האבנים אבי נכנס ושאל: משה, היכן האבנים, הם נעלמו! השבתי לו שהם כנראה עלו השמימה. הוא צחק והבין שמשוהו פה מתרחש. יום אחר כך, ניגשתי לשכן-סוחר בהמות ואמרתי לו: 'מוטל'ה' תשיג לי פרה טובה. הוא השיב לי שיש פרות בשמונים זלוטים או במאה זלוטים-פרה כזאת משוהו משהו! אמרתי לו תביא לי את זו שעולה מאה זלוטים. ואז שאל אותי אם יש לי את הכסף? אמרתי לו אל תשאל. לפנות ערב הוא מביא אלינו את הפרה וביקשתי ממנו קודם לכן שלא יספר לאף אחד שקניתי. הוא ביקש מאמי שתרשה לו להחזיק את הפרה אצלנו באורווה והוא אומר לה: 'שבע' בתמורה לכך תוכלי לחלוב אותה, ואת כל החלב קחי אלייך. אמי חלבה את הפרה שהניבה כמות גדולה של כמה ליטרים חלב. 'מוטל'ה' ממשיך ואומר לה: 'שבע' היית רוצה שתהיה לך פרה כזאת? בוודאי השיבה אמי, אך מהיכן לוקחים כסף? 'מוטל'ה' אומר לה: תבקשי ממשוהו הוא כבר יתן לך את הכסף, ואני עמדתי בצד וחייכתי. אבי ואמי הביטו אחד על השני ואינם מבינים מה מתרחש כאן. אז אני אמרתי להורי כי הפרה שלהם ושהם השתמשו בה לבריאות. אבי שאל מאיפה...? אמרתי, פרה מאבנים! ואז כבר הבינו לשם מה היו האבנים אשר

עמוד 54

תמיד עניתי לך שאתה תראה מה יצא מאבנים אלה. היתה לו כבר אז הרגשה מסויימת, אך לדבר כזה הוא לא ציפה כלל!

אמי רצה לבשר לאחיותיה, וכולם הגיעו בריצה להסתכל. הבית היה מלא שמחה. אבי, אמי ואחיותיה החלו לנשק אותי ללא גבול וגם אני שמחתי, ועודי שמח על כך עד היום, שזכיתי לקיים את מצוות כיבוד אב ואם כהלכתה. וכאמור, תמיד בזמנים הקשים ובעיתות צרה עזרתי להם.

משהחלה המלחמה עזרתי בסבלות וסחבתי שקי חיטה ותירס. קיבלתי מהאוסטרים פיסת שדה של תפוז"א, ואחר כך ליקטתי את התפוזים הקטנים שנותרו באדמה ומכרתי אותם. זמן ארוך עבדתי אצל 'אייזנבאך', כמה פעמים גם עם הפקידים האוסטרים. אבי ברח כדי להסתתר, והכל אני הייתי צריך לסחוב על גבי הצעיר. יש הרבה מה לספר...

וגם לקראת פסח, כאשר אמי ואבי חשבו וחיפשו כיצד ומהיכן אפשר להשיג כסף לממן את צרכי החג למשפחה בת אחת עשרה נפשות, הוצאתי את פנקס החסכונות שלי ומסרתי להם אותו! תמיד עזרתי להם, ולכן אני מאמין כי בזכות מעשי אלה אני חי עד עצם היום הזה. גם ראיתי זאת הרבה פעמים בזמן המלחמה ובעיתות צרה, כאשר אמי או אבי הופיעו בחלומי ושמרו עלי. גם כאן בארץ, נותרתי בחיים לאחר שבעה ניתוחים מהם כמה מסובכים וקשים. אך בכל ניתוח אבי או אמי ניצבו ליד

עמוד 55

מיטתי והשגיחו עלי. פשוט ראיתי אותם לנגד עיני, ואני מלא אמונה שבזכות הקב"ה ובזכות מה שהורי הקדושים עשו למעני נותרתי בחיים. אני מבקש ומייחל שזכותם שך הקדושים והטהורים יעמדו לצדי לעולמי עד, אמן!

וכך, בזמן שהפרה והחלב בבית הטיבו את המצב והיתה פרנסה, הגיע הזמן לחזור שוב ללימודים- למדתי היטב. ומעת לעת כאשר היו זקוקים לי, עזרתי להם מעט בנושא הפרנסה!

את כלתי 'ליבה' לא ראיתי עד החתונה ושמרנו על קשר באמצעות מכתבים אחד לשני, ואת אהבתנו הבענו ממרחקים.

עד כאן היתה התקופה הראשונה של חיי – תקופת הבחרות .

כעת, אנו מתחילים את ההכנות לחתונה. וכל מה שכתבתי עד עכשיו היו קורות חיי עד החתונה. ואת כל ההיסטוריה הזאת שעד החתונה כתבתי על מנת שילדי יקראו אותם ויעבירו אותם לילדיהם, למען יראו ויזכרו כיצד התנהגי כלפי הורי עד נישואי, וכיצד עזרתי להם ואיזה כבוד חלקתי להם. לכן, גם הייתי בנם האהוב מבין כל ילדיהם. הייתי הבן המפונק שלהם, ומדוע? ראשית הייתי הבן הבכור, שנית הייתי תלמיד טוב ובעל ידע, דבר שהביא כבוד ועונג רב להורי ושלישית לא בזבזתי את כספי אלא חסכתי, ובמה שהרווחתי וחסכתי תמיד עזרתי להורי, ואף עזרתי להם כאמור בכל רגע שהם היו זקוקים – עד כאן בחור הייתי .

עמוד 56

ועתה לתקופת השנייה של חיי. בשביעי לינואר, פרשת 'וארא' ביום הזכרון השנתי לסבא ר' יעקב-אריה ז"ל שנפטר ב'רייוויץ' –העיירה שלנו, התאספו תמיד האחים של אבי אצלנו כך נהגו בכל יום השנה. בפעם הזאת הופיע גם אביה של 'ליבה' – חמי לעתיד. הוא הגיע לשמוע אותי בשעת לימוד, וגם לסגור סופית את נושא השידוך – זה נקרא "הכרזת המועד לחתונה". בשבת בבוקר ישבנו ליד השולחן, אמי הכינה מכל טוב, ובזמן הסעודה נאמרו דברי תורה, וגם אני לקחתי חלק פעיל בכך, כולל דיבורים בענייני דיומא. באותה תקופה בדיוק למדתי מסכת שבת, וזכור ממש כמו מהיום שלמדתי מסכת שבת דף ט. ואת הדף הזה זכרתי היטב. כולם היו מרוצים מתשובותי. אבל לי זה לא הספיק אני ציפיתי שהם יאזינו גם לדרשה מפי ! במוצ"ש חזרנו מבית הכנסת, אמי הכינה סעודת מלווה מלכה מכובדת. התיישבנו לאכול ואני ממתין שיזמינו אותי להשמיע...וגם שניים מחברי הטובים הגיעו לראות כיצד אני מסתדר לקראת החתונה. אני רואה שכבר נערכים לברכת המזון ועדיין לא קראו בשמי ! התחלתי יחד עם 'מאטל' ואומר למחותן:

הרי בין היתר הגעת כדי לשמוע אותי, ו...? הוא צחק ואמר, כבר שמעתי אותך בשבת. לאחר מכן, רשמו בראשי פרקים את התנאים, וזו היתה לי הפעם הראשונה שחתמתי על מסמך! מועד העלייה לתורה נקבע לשבת פרשת 'בשלח', והחתונה לשבת פרשת 'יתרו', הווה אומר ב-עשרים ושמונה לינואר. הם נסעו הביתה ולאחר יומיים הגיעה המחוטנת 'יטה' בוריק(כך נקראת היום), למה, מה קרה? הרי חתונה צריך לעשות במועד שנוח לכולם, ולא מתי שרוצה החתן! אז

עמוד 57

היו צריכים לשנות ו"להזיז את השעון" אחורה בשבעה ימים. זאת אומרת בפרשת 'בא' העלייה לתורה בארבע עשרה לינואר, והחתונה תהיה בשבת פרשת 'בשלח' ב-עשרים ואחד לינואר. ההכנות טרם הושלמו, לקחנו תופרות נוספות אלינו הביתה, הן עבדו עד מאוחר בלילה על מנת לסיים הכל עד שבת. אמי לא נתנה להם ללכת הביתה לאכול וסיפקה להם אוכל ושתייה, ודחקה בהם לסיים הכל.

עתה, צריך היה להכין את שבת העלייה לתורה. הבית "התהלך על גלגלים", משהו שולי ופעוט עומד לקרות-מעלים את משה לתורה! ואמא, מה היא לא הכינה? אפתה ובישלה כמה סוגי קיגל-מלוחים, מתוקים קישקע(מע'י) ממולא, והכל בשפע.

שבת פרשת 'בא' היתה העלייה לתורה. את מי היא לא הזמינה!? קודם כל את כל מתפללי המנין החסידי בו התפללנו, קרובים, שכנים, מכרים וסוחרים שהיו איתנו בקשרי מסחר. בקיצור, הלואי ולכל בחורי ישראל עלייה לתורה כזו! זה נמשך עד השעה שלוש.

לפנות ערב הגיעו יחד כל החברים מבית המדרש. אמי הגישה גרעיני חומוס, שעועית לבנה, עוגות ספוג, קוניאק, פשטידת איטריות מתוקה, ומה לא!? אכלנו שתינו ושרנו עד להבדלה. לפני שהתפזרו הודיע אמי שהיא עורכת גם מלווה מלכה ומזמינה את כולם ואיש אל יחסר, וגם הזמינה את הבחורים והבחורות מהתנועה הציונית.

אמי חיממה את תנור האפיה והכינה קציצות, תפוחי-אדמה אפויים, פשטידת איטריות מתוקה ודגים מלוחים וכבושים. כולם התאספו והגיעו. התיישבנו ליד שני שולחנות, האחד לגברים ואחד לנשים.

עמוד 58

את הכיבוד הגישה אמי. הציבור אכל, שתה ושר. אמי לא הסתפקה בכך ושלחה לקרוא לכלי-הזמר של העיר. לאחר הסעודה הם ניגנו ורקדנו עד אור הבוקר ממש כמו בחתונה. ב'רייוויץ' טרם נראתה עלייה לתורה כזו, ויצא לה קול בכל העיר. אמי אמרה שמה שעשתה היה למען משה, הוא שווה את כל זה ומגיע לו !

בנוסף על כל מה שכתבתי, יש ב"ה עוד הרבה חומר אודות 'יטה בוריג' ששהתה אצלנו, ובמשך שבוע שלם אמי הכינה לה אוכל ושתייה ואף צדה לדרך.

היא הזמינה את כל הקרובים והחברים ואפילו את בעל המכולת שלנו ואת כל החברים שלי.

יצאנו לדרך ביום חמישי בשעה שמונה בבוקר. הרכבת יצאה בשעה עשר, הנסיעה ארכה כ-שמונה שעות והגענו לפנות ערב בשעה שש. וכאן ב'בלזץ' בתחנת הרכבת נכונה לנו הפתעה, סיפור מפחיד. על המוביל הראשון ישבו גברים בלבד ועל השני נשים, אני ושלושה מחברי. פתאום ידו מהרכבת שמונה 'בריונים' התנפלו עלינו והתחלנו להתקוטט. הגברים נסעו כאמור בהסעה הראשונה, והבריונים רדפו אחריהם, אך לא הצליחו להשיגם. אני כאמור נסעתי בהסעה השנייה ונסעתי בעקבות העגלון שלי שאף הוא ברח, ואז לקחתי את המושכות ואת השוט, לנסוע אני הרי יודע וכך הובלתי את הסוס. הבריונים לא יכלו להשיג את העגלה הראשונה, אז הם נטפלו על העגלה שאני הובלתי. נסעתי במהירות "כחץ מקשת", ולכן הם לא יכלו לאחוז בדפנות העגלה ולטפס עליה, להוציא שניים שאיכשהו אחזו בעגלה. נתתי מכה

עמוד 59

לסוס עם השוט, ומכה על פניהם של הבריונים והמשכתי 'לטוס' עם העגלה. הכאתי אותם חזק על הפנים ונסעתי מהר ואז הם נפלו. כך המשכתי במנוסה עוד שני ק"מ שם המתינו לנו נוסעי העגלה הראשונה והעברתי את המושכות לנוסע אחר, מאחר שהחוויה הזו חשתי שלא בטוב. לאחר שטיפלו בי קצת חזרתי לעצמי.

זכינו לקבלת פנים מאוד יפה, ול'טומאשוב' הגענו בשעה שבע בערב ושמונו פנינו ישירות לבית חמי. הכלה מסכנה רצתה לצאת לראות אותי ולקבל את פני, אך חמי לא הרשה לה-את תראי אותו מחר. קפצנו לדוד 'יענקל' בויים'. חברותיה של הכלה אמרו כי מאוחר יותר הם יבריחו את הכלה אלי, אבל חמי עמד היטב על המשמר והדבר לא יצא בפועל. מוקדם בבוקר הגישה לי חמותי 'יטה' כוס שמנת טריה עם עוגה לאכול, כדי שיהיה לי כח לצום בתוספת ד"ש מ'ליבה'.

ביום שישי נערכה החופה. הובילו אותי לכסות את פני הכלה. החלפנו מבטים וראיתי לנגד עיני כלה יפה – "דם וחלב", פנים יפות ועדינות- פני מלאך! ומיד לאחר מכן נערכה החופה. בערב שבת התפללנו בבית וערכו שולחן מכובד וגם ערכנו 'שבע ברכות'. לאחר מכן, שרנו ורקדנו עד השעות המאוחרות של הלילה. האורחים התפזרו כל אחד למקום הלינה שהוכן בעבורו. הראו לי היכן מתאכסנת 'ליבה' והשאירו אותי אצל 'ליבה', היה שם מטבח קר וללא חימום אך לא קפאתי. למחרת לאחר התפילה היה קידושא-רבה שרו ורקדו.

רק בערב נערכה החתונה האמיתית. קהל רב, כל

עמוד 60

המשפחה משני הצדדים והמחותנים, האורחים רקדו לקול מצהלות התזמורת שניגנה יפה. שמחנו עד אור הבוקר וכל האורחים נסעו מלבד הורי, שנשארו יום נוסף.

האבא סידר לי דירה לגור בה, והיכן? חמי לאחר השריפה יצא עירום ובחוסר כל. הוא בנה רק על רבע מהמגרש שלו, כלומר עשרים וחמישה אחוזים וגם זאת אודות לעזרתו של הפריץ. הקירות היו מקש, ולא

כמקובל מלבנים או מקרשים. את החורים שהיו מילאו בחתיכות עץ ומתכת וגם הכינו מקום לחלונות ודלתות. בתחילה הניחו קש ואחר כך מרחו טיח משני הצדדים והחליקו אותם, וזאת נקראה דירת מגורים – מרחב גדול אחד פתוח עם מטבח ! ואבי ז"ל קנה פעם כמה ארגזים גדולים והביאם מביתו, ומחומר זה סגרנו חדר. הקירות מבחוץ היו יבשים בגלל הכפור, אך בפנים נזלו מים מהקירות והיתה רטיבות.

חמי נאבק לפרנסתו, ולמרות זאת הבטיח לנו אחזקה מלאה על חשבוננו, על מנת שוכל לשבת וללמוד – כך הוא רצה !

כעבור שישה שבועות הוא חיתן את בתו השניה- אחותו התאומה של 'ליבר' - 'פרידה' ו'ליבר'. בחתונה שלה היו הרבה פחות אורחים כעשרה אחוז ממה שהיו בחתונה שלי. וגם מה שהכינו היה פחות באותו השיעור לעומת החתונה שלי. מסכן, לא היה לו מאיפה !

תמיד 'פרידה' ו'ליבר' העירו לו שהוא עשה להם חתונה כזו דלה, אך כאמור לא היה לו מהיכן !

בינתיים, ישבתי ולמדתי ואכלתי על חשבון חמי. אכלתי בלי חשק מאחר וראיתי את מצבו של

עמוד 61

הוא השאיר אותי אצל הפריץ והמשיך עם כמה משותפיו לדייג. הפריץ העלה בפני שאלות שונות מהתורה, מהתנ"ך מהתלמוד. השבתי לו על כל שאלותיו בבהירות בפרטי פרטים. הוא התלהב מאוד מכך. הגישו לי כיבוד ופירות בשפע והדר. הפריץ המשיך ושאל אותי במה אני מתכוון לעסוק וממה להתפרנס ? הוסיף ואמר כי אכן זה טוב מאוד שידעו עלי ללמוד, אך אתה חייב לחשוב על התכלית ! אתה פיקח ומלומד ועליך להיכנס לתחום המסחר שם בוודאי תצליח. הוא מסר בידי מתנה ואיחל לי בהצלחה.

בינתיים חמי שב מהדייג כדי להחזירנו הביתה. הפריץ לחץ את ידו של חמי וצעק : 'לייבא', תפסת חתן הגון. אין בפי מילים לספר ולהעביר אליכם כל מה שדיברתי איתו. חמ' יהיה ברקיע השביעי מרוב שמחה.

כשהגענו הביתה הוא סיפר לכולם מה אמר לו הפריץ. 'ליבה'ה' מאוד שמחה למשמע דבריו של הפריץ. אך בראשי הדהדו המילים של הפריץ "אתה פיקח תתחיל להתעסק במסחר". אך לאיזה תחום אפנה? הסתובבתי מהורהר. 'ליבה' אמרה לי שלא אחשוב הרבה מדי אלוקים יעזור. היה לי מעט כסף. פניתי לגיסי הצעיר ואמרתי לו בוא נעשה משהו. הוא אמר לי שהינו מומחה למוצרי דיסקית וחומרי כביסה. מסרתי לו את כספי וקנינו סחורה כמו: מגבות, ציפות קטנות וגדולות, מפיות, מפות שולחן, חולצות ועוד מוצרים שונים. בהתחלה נהגו השכנים להיכנס

עמוד 62

וקנו מוצרים שונים, אך הם שילמו בהקפה או בתשלומים. אחר כך גיסי לקח אותי עמו למכור סחורה מבית לבית, באמריקה זה היה מקובל ונקרא "רוכלות". לסחוב משאות כבדים על גופך עד אשר הצלחתי למכור משהו. אני התביישתי במעשה הרוכלות, לא לזאת פיללתי, אני הרי מוכשר יותר מכדי להיות רוכל ברחבי 'טומאשוב'! ובינתיים המשכתי לחפש. לא נותרו בידי, לא כסף ולא סחורה, הסתובבתי מבולבל ועצבני.

מגיע אלינו הדוד שלי אליהו זימרמן ז"ל, ורואה את המצב. הוא היה כבר סוחר עצים ותיק וגדול. הוא מציע לי לעזוב את גיסי עם הרוכלות ולבוא עמו. תיהיה בן אדם, הרי ראש טוב יש לך וגם חשבון אתה יודע, אז בא. סיפרתי זאת לגיסי 'ליבער'. והוא דיווח לי כי במשך שלושת החודשים שסחרנו כבר היה איזה רווח קטן. אמרתי לו שאני מעניק לו את הרווח, אך עליו להחזיר לי רק את כספי ההשקעה שלי. הוא הוציא את הכסף ושילם לי. כמו כן, המשיך הלאה במסחר ואף פתח חנות מאותו סוג, ואני השתחררתי מזה!

דודי לקח אותי עמו קודם כל בתור מתווך. הוא קנה ב'וסיפוף' חברה גדולה לאדני עץ אשר מניחים אותם מתחת למסילות הברזל. נעשיתי למתווך שלו, ועשיתי למענו שליחויות לסוחרים שונים. הספקתי ללמוד לדבר את שפת העסקים, והרווחתי עמלות שנעו בין אחוז לשניים

מגובה עסקת ההספקה. הצלחתי לחסוך כמה מאות זלוטים מהעמלות השונות. וגם הדוד שלי מאיר רינד ז"ל שלח אותי ל'זולקווי' על מנת להוציא לפועל עסקה גדולה. התחלתי כבר לדבר כמו אחד שנולד מתווך.

עמוד 63

המשפחה רוותה נחת מכישורי ואמרו: משה, אתה עוד תשיג אותו. ומעל כולם 'ליבעל'ה' שלי ז"ל היתה גאה במוישל'ה. וכן גם חמי ז"ל התגאה בי וגם אהב אותי יותר מכל חתניו, ואמר לאשתו: 'ליבה' פגעה בול והרוויחה ביושר כזה בעל.

אני לא נחתי על זרי הדפנה. מהתיווך הזה לא יצא מאומה, מאחר ולא תמיד יש מה לקנות ולהרוויח, הרבה פעמים נסעתי ונגרמו לי הוצאות, ושום עסקה לא יצאה מכך! אני מחפש אחר משהו תכליתי יותר, משהו לסחור בו, ותמיד ולהיות סוחר עצמאי.

עזר הקב"ה ומגיע מתווך שביקש ממני שאצטרף אליו כשותף. שמו היה 'מוטל'ה שיינמן' שהיה מומחה למסחר בעצים ובעל שם דבר. היה צועני ותחבולן ולא הכרתי אותו. היום הוא גר בישראל, ולפני כמה שנים ראיתי אותו. הוא אמר: שמע נא, ממילא הוא לא הולך בדרך הישר בכל המובנים. הוא הופיע אצלי לפנות ערב ונתן לי להבין כי מלבד היותו מומחה, יש לו קשרים על בעלי אחוזות גדולות וברשותם יערות. אלא מאי? יש לו הון מועט. אך הוא שמע שיש בידי מעט כסף והוא מוכן להיכנס עמי לשותפות, וליד ואהפוך לבן אדם חשוב כמוהו, כך הוא הבטיח לי. הייתה לי נטייה להצטרף. באותו ערב ניגשנו לרב וחתמנו על הסכם שותפות. הרב נתן את הסכמתו וקיבלנו עלינו את הקנין. חזרתי הביתה ושתינו לחיים-זהו, אני כבר סוחר יערות. המקום בו שכר את בית המסחר נותר בתחנת הרכבת של 'מאזיל' כחמישה עשר ק"מ מ'טומאשוב'. הוא עודד אותי מאחר שמוצאו היה משם

עמוד 64

וכל הרוכלים הכירו אותו והוא אותם. הוא כבר לקח ממני כמה מאות של זלוטים, ומיד נסע למחרת בבוקר לקנות מעט יערות. כעבור שבוע אף אני נסעתי ל"מוזיל". שמחתי על שמצאתי שותף טוב ושיהיה טוב.

לאחר שיצא מביתי בערב החתימה, וגרתי אז יחד עם חמי, מגיע השותף של חמי 'אלתר שטול' היה שמו. חמי סיפר לו על כניסתי לשותפות עם 'מוטל'ה שיינמן'. הוא הכיר אותו היטב, איזה "כלי" הוא היה. הוא שאל אותי מדוע לא שאלתי אותו קודם לכן והאם כבר נתתי לו כסף? השבתי בחיוב. כבר ידעתי את דרך חשיבתו והוספתי: ר' אלתר, רשמנו זאת בכתב בפני הרב. והוא שאלה אם כבר קיבלתי עלי את הקנין, ואני השבתי שכן. אם כך זה כבר דבר טוב הוא אמר. אני חשבתי לתומי שהוא שאל ברצינות מאחר והייתי עדיין תמים. הוא כמובן עשה זאת באירוניה ולא חפץ היה להקשות על ליבי, וכאשר שאל האם קיבלתי את הקנין הוא חיך, כלומר כמו "לקחת את הסולם מתחת לרגלי החתול"!

בקיצור סחרנו סחרנו במשך שנה. הוא משך ממני כספים נוספים, אך סחורה טרם ראיתי. שאלתי אותו היכן הכסף? והוא השיב שהוא לא יודע, וכי נתן את הכסף לאשתו בתור פרנסה. הוא המשיך לבקש ממני כסף היות שהזדמנה לו עסקה- ממש מציאה. הפסקתי להעביר לו כספים, אלא רק משכתי. אמרתי לו שחלפה לה כמעט שנה ואני מבקש לערוך מאזן רווח והפסדו לראות כמה הרווחנו בזו השנה, אולי לא משתלם לי לשבת בכפר בין "שבת לשבת". בקיצור, יצאתי בשן ועין. היה ולא הייתי פורש מהשותפות עמו הוא היה רואה בי כשותף הוני

עמוד 65

ואני אותו כבעל מקצוע בלבד. כלומר, אילו נשארתי הוא היה הופך ל'בעל ההון ואני לבעל המקצוע', זאת אומרת מתחלפים בתפקידים.

בשנת 1923 שכרתי מקום והתחלתי לסחור כמו תמיד בחומרי בניה. גם הדוד אליהו נתן לי כסף ואני קניתי אצל הסוחרים הקטנים, כלומר אני הייתי כבר סוחר גדול! אצל אחד רכשתי חמישים משקופים ומהשני

מאה ומהשלישי חמש מאות. התחילו כבר להגיע אליו יהודים שהחזיקו פה ושם חלקות יער קטנות והפרוטה לא היתה מצוייה בכיסם. שילמתי להם כסף והפכתי עימם לשותף. לצורך הגדלת ההכנסה גם קניתי מהם את הסחורה שהחזיקו, ומכך היה לי כבר רווח לא רע.

אבל, היו לי צרות אחרות. בשנה השנייה נכנסה 'ליבל'ה' להריון. ההריון היה קשה מאוד והיה צורך להתעסק עם רופאים – רופא אחד נכנס ורופא אחר יוצא. היא היתה ממש חולה בסכנה, ואף אחד לא נתן סיכוי ללידה. אך הקב"ה עזר ובשנת 1923 נולד לנו בן- ילד יפה מאוד וקראנו לו יעקב-אריה על שם סבי עליו השלום.

מדי ערב בין השעות שבע לתשע, הוא בכה בכי כזה בלתי נסבל, בפולנית קראנו לו "בכיין". לפנות ערב נהגו להגיע אלינו הביתה סוחרים לשם עריכת חשבונות. הם תמיד ביקשו לסיים זאת מהר מאחר וידעו כי החל מהשעה שבע 'יענקל'ה' מתחיל "לשיר" והם אכן עזבו מהר.

'ליבל'ה' החלה לחזור לעצמה אט אט. המסחר הלך לא רע והרווחתי די הרבה. תמיד הייתי עסוק, השגחתי על כולם גם בקבלת הסחורות וגם במסירתם. מספר העובדים שהעסקנו הייתה גדולה והייתי לכל אחד חייב

עמוד 66

למצוא מה לעשות, וגם להשגיח שתהליכי העבודה יהיו בסדר. וכן, תשומת לב לעבודה היומית השוטפת יום בהכנת לוחות, קרשים ורעפי עץ ועוד. הכל דפק אצלי כמו שעון וזאת הייתה הסיבה להצלחתי. בנוסף, שמי צויין טובה בין הסוחרים. כשקניתי או מכרתי תמיד עמדתי במילה וגם הסחורה נשלחה וסופקה תמיד בזמן. שמי הטוב שרת אותי כך כל החיים. תמיד אמרתי אוני ממשיך להגיד עד היום שאני שומר על שמי הטוב יותר מאשר על הכסף. בסוף שנת 1923 נטפלו אלי גם הגיסים 'יענק' 'לבויים', יוסף ואליהו והפכנו לשותפים. אחוזי הרווח

בשותפות נקבעו לכל אחד ביחס להשקעתו, וכן הוגדרו התפקידים של כל אחד והיכן עליו להימצא.

לי נתנו את 'טומאשוב', ליוסף היה יער ליד 'זאמוש' ושמו של הפיץ ממנו היער נקנה היה 'סיטנה' ובעבור 'יענקל' בויים' אליהו קנה יער גדול ב'קרסין' ושם הציב אותו. אליהו עצמו שימש כ"שר החוץ", הוא מכר והביא כסף תפקיד שנקרא הגובה שאוסף את הכסף. כולם היו בשיכון חושים-הם חשבו שתפסנו את משה בב... !

מדי חצי שנה ערכנו חשבון לראות כמה הרווחנו. אף אחד מהשותפים לא ידע לעשות את החשבון מלבדי. במשך יומיים הצלחתי לעבור על כל החומר והכנתי מאזן/חשבון רווח והפסד על מה שקורה ב'טומאשוב' והגעתי לתוצאות. כל אחד לקח את חלקו ברווח במשוער, מאחר וחשבון מדויק אף פעם לא עשינו. החברה האחרים עשו חיים כמו "אלוקים בגן-עדן" -(באנגלית: Live the life of Riley) אכלו ושתו, קנו רהיטים יפים לבתיהם, ורק אני היחיד שלא השתכר, כי היתה תחושה איך וכיצד

עמוד 67

זה ייגמר. ברווח שלי קניתי מעט דולרים או מעט חתיכות זהב אצל אחד בשם 'קופיל' שפורר' שכבר דאג לי לסחורה זו מדי חודש. אף אחד לא ידע על כך מלבד 'ליבה' והחותן. הייתי חייב לעשות כן, מאחר והאינפלציה התחילה לעלות כלהבה, הייתי חייב להציל את חלקי ברווחים ולא להשאירו בידי השותפים, ורק אחר כך לקנות בכסף שהגיע לי מעסקיהם(מרכז רווח) של השותפים. שותפי היו עד כדי כך שיכורים, שאותו אליהו קנה לא הרחק מוורשה מבשלת שיכר, שם ייצרו קוניאק וליקרים מכל הסוגים ! הוא הבין בזה כמו קוזאק(גזלן) ב"סליחות". זה היה כמו כלים שבירים, כל פעם משהו אחר נשבר, וכך הוא משך את כל כספו מהמסחר והשקיע בעסקי המשקאות, חבית ללא תחתית ובינתיים הוא גם הזניח את המסחר. ו'יענקל' כאשר שב הביתה לקראת הפסח הסתבר שהוא שקוע בהפסדים.

אליהו ויוסף קנו עסק, אז משה החל לצעוק והיכן אנחנו, הרי שותפים
אנו ? נסענו שנינו ל'זאמוש' ודפקנו על השולחן ואז הוא נאות להכניס
אותנו לשותפות. בקיצור, אליהו נתן לכל אחד מאיתנו חמישה אחוזים
ואנו השקענו כמה מאות דולרים.

'יענקל' בויס' רצה להיות תעשיין של קוניאק וליקר !...אך כל העסק ירד
לטמיון, מכרנו אותו בעבור חצי מהכסף שהושקע ויצאנו בשן ועין.

אני לא שאלתי כלום מאחר ופחדתי שמא "אלך לתבוע את הירושה
ועוד אצטרך לשלם גם את דמי הקבורה" ! ותודה לאלקים שלא
נתבקשתי על ידם לשלם משהו בגין ההפסד. אך את כפסי ההשקעה
שלי לא זכיתי לראות שוב.

עמוד 68

שותפות זו נמשכה בסל הכל כשלוש שנים משנת 1923 עד 1926. אליהו
היה עסוק בעסקי הקוניאק והליקר. אני אפילו לא טעמתי את הטעמים
של הליקר והקוניאק. אליהו הרגיע אותנו שעוד מעט נסיים את השיפוף,
ואז לא רק ליקר יזרום שם אלא זהב. אך לבסוף בקושי זרמו שם מים.
היה לנו מזל אחד והוא המתווכים שהתריאו בזמן וצעקו לנו למכור, ואכן
מכרנו ויצאנו משם בשן ועין. אילו לא היינו מוכרים היה עלינו למכור את
המכנסים, וגם זה לא היה עוזר. זה היה בקשר לאתר הראשון והיו לנו
גם שטרי חובות.

באתר השני ב'סיטני' יכולנו להרוויח, אך משם אני לא ראיתי רווח אפילו
של אגורה !

יוסף היה יהודי יקר ובעל מקצוע. מאחר והוא אהב את אשתו מאוד, הוא
נותר לשבת לצידה (במקום בעבודה), החזיק עובדים זרים ואיתם
היה "טוב לחתוך אש", ומה שקרה שם במקום שציפינו להפיק רווחים,
אני לא יודע עד היום.

ועתה, לאתר השלישי ב-'קרעסין', שם קנינו הרבה יערות וגם באתר זה
יכולנו להתעשר באמת, שלחנו את 'יענקל' בויס' אשר גייס כח אדם
שינהלו לו שם את העבודה. אך תמיד טוב יותר שבעל הבית יהיה נוכח

ותמיד יהיה לצד העובדים, והוא גם צריך לתפעל את המערכת כולה, ולא לסמוך על אנשים זרים אשר מחשיבים את עצמם ! אך 'יענקל' בויס' אמר "שהעולם הוא עולם" וצריך להנות בו כמה שיותר, ומצא חברים וחברות יפים ועשה חיים.

ומה שקרה, במקום להפיק רווחים גדולים היה לנו עסק ביש גדול, ולמה ? אני אפרט לכם

עמוד 69

דבר ראשון- ביער צריך שיהיה איש מקצוע, זו דרישה חיונית לתחום יותר מכל סוג מסחר אחר ! צריך לדעת להעריך ולאמוד את פוטנציאל היער, ורק אחרי שלושה סיורים הלוך ושוב, ניתן לדעת את כמות ניצולת העץ ביער. ובעיקר את הכמות של הגזעים שניתן להפיק – הדבר נקרא החלק הטוב של העץ, ומזה עיקר הרווח. כמה שאחוז הגזעים האלה מהיער גבוה יותר כל יהיה העושר ממנו רב יותר. שאם לא כן, צריך לעבוד הרבה יותר קשה כדי להפיק רווח כלשהוא. ולכן כאמור, צריך להיות בעל מקצוע טוב כדי לדעת לחשב ואיך לטפל בעץ ולחטוב אותו. דבר שני- אם האדמה אינה לחה, אז העצים נרקבים בחלקם, וצריך לאמוד את שיעור הרקבון במקום הטוב של העץ, וכך אפשר לדעת את כדאיות הקניה של היער. דבר שלישי- יש חשיבות למרחק שבין היער לתחנת הרכבת, והאם קיימת דרך קיצור עוקפת. מאחר והרבה פעמים קונים אצל אחד הפריצים יער אשר מוקף בשדות של איכרים והם אינם מרשים לעבור דרך השדות שלהם, אלא אם כן אתה משלם להם סכום הגון על מנת שיתירו לך לחצות דרכם, וכאן אנו מדברים רק על ימות החורף כאשר השדות מושלגים.

ובכן, ב'קרעסין' יכולנו דווקא להרוויח ולהתעשר וזאת בתנאי שבעל הבית היה נוכח בעצמו ביער ולא סומך באופן מוחלט על הפקידים בשטח, מאחר ולהם לא אכפת כל כך מבעל הבית ובאיזה רווח הוא יצא מהיער, העיקר שבראשון לחודש הוא מקבל את מלוא שכרו ! ומה גם שיש צורך להשגיח על העובדים ולהנחות אותם מה לעשות בעץ, כי העובד מצידו מחפש את הדרך הנוחה, אך כאשר בעל הבית נמצא

ביער הוא מנחה את החוטב מה לעשות בעץ, בין אם זה מוצא חן בעיניו בין אם לאו. דבר נוסף, כאשר בעל הבית נמצא ביער הוא מקפיד כמה שיותר שיוציאו

עמוד 70

את הסחורה המוגמרת. ראשית מאחר ובחורף מובילים עם מזחלת, ההובלה מהיער עצמאית עולה חצי מחיר, כי האיכר לוקח עבור מזחלת יותר מאשר עבור עגלה ומה גם שכאשר משהו במזחלת נשבר הוא מתקן בעצמו. ואת כל הנושאים האלה אנחנו הזנחנו. וגם העובדים הציגו נתוני חשבונות מזויפים והעובדים עשו בעץ מה שהיה להם נוח יותר.

העיקר, אילו הובלנו את הסחורה כבר בחורף, אז חוץ מעלות ההובלה יש דבר נוסף שהיינו יכולים

לחסוך - הוצאת הסחורה בזמן היתה מאפשרת לנו לעזוב את המשרד בו ישבו הזרים שהיה בתוך בית הארחה ודמי השכירות שלו היו די גבוהים, וכך גם היינו נפטרים מהפקידים במשרד. ולא רק זאת, הייתה צרה נוספת- בזמן שההוצאות הגדולות נמשכו ותפחו לאורך זמן, אליהו צעק: תעשו סוף לדבר הזה ותחסלו כמה שיותר מהר. אך היה שם פקיד אחד ושמו 'ליכטר' מ'בלזץ', אשר ניצל את ההזדמנות מאחר שידע מה מתכוון אליהו לעשות, והוא אמר כי אליהו אכן צודק ולא משתלם לשבת ולגרום להוצאות בגין שארית הסחורה, תמכרו את העודפים ותפטרו מהעסק. יענק'ל שאל היכן אשיג קונה לסחורה שנותרה? השיב לו 'ליכטר' שהוא יכול לקנות. הוא עשה חישוב ובדק מה נותר שם. לעומתו, יתר השותפים לא הטריחו את עצמם לנסוע ולבדוק את שווי הסחורה שנותרה והאם היא תואמת את מה שהציע 'ליכטר'. לבסוף הוא קנה את הסחורה תמורת מחיר של "כפתור" ומהסחורה העודפת הוא עשה הון! ואנחנו, יצאנו גם משם בשן ועין.

זה היה בסוף החורף- סוף אפריל תחילת מאי, כאשר

עמוד 71

גברת אמידה הציעה למכירה מספר חלקות מהיערות שלה במחיר מוזל. היא היתה מלאה בכסף. אבל הצעתה נפלה בזמן שכבר אסור היה לנו לחטוב עצים. הזמן המותר היה רק עד סוף חודש אפריל. הגברת לקחה על עצמה את הסיכון ובכל זאת חטבה ביער עם העובדים שלה והזהירה אותנו שנוציא את העצים מהיער כמה שיותר מהר, והיא העמידה פנים כאילו היא לא יודעת מכך.

וההמשך נותר כפי שהיה, העלי הבית ישנו בבתי הארחה מכובדים עם אוכל טוב. לא מאן דהוא שישכים קום וילך להשיג חמישים מובילים, ואז היינו יכולים להוביל הכל החוצה במשך שבוע עד שבועיים. בפועל, הצלחנו להוביל אולי עשרה אחוזים. הדבר נודע לפיקוח והם הניחו את ידם על העצים ואסור היה לנו בכלל לגעת בהם. הפיקוח תבע אותנו ואת בעלת האחוז לדין, העצים הוחרמו והוחזקו אצלם למעלה מחצי שנה. שרותם של עורכי הדין עלה לנו הרבה כסף, עד אשר הצליחו לגבור על התביעה ולשחרר את הסחורה. וכאמור, התהליך הזה עלה לכולנו בממון רב, שברובו הלך לעורכי הדין. והעיקר שוב יצאנו ב"שן ועין". הם שבו הביתה עם 'השוט בלי הסוסים', וזה היה בקיץ של שנת 1926.

בשנים אלה אני הצלחתי יותר מתמיד. אך גם התאמצתי עבדתי קשה יותר. עשיתי הרבה כסף, וכולם באו ל'טומאשוב' לקחת את חלקם ברווח. מאחר וראיתי שאצטרך להמשיך לעבוד בעבור ארבע משפחות נדברתי עם חמי שתמיד עמד לצדי ואמרתי לו שאין לי יותר כח לעבוד בעבור ארבעת המשפחות, יש לי אשה וילד וכי "מתי אעשה גם אנוכי לבתי"? חמי הצדיק אותי.

עמוד 72

ממילא כבר התחלקנו בסחורה ולא נותר כבר הרבה, פשוט "קרעו אותי לחתיכות", השכרתי לעצמי מקום אליו העברתי את חלקי מיתרת העצים, ובעזרת השם שנתן לי מעט שכל ועל כך אני מודה לו מאוד, הוצאתי את החוב שלי. בזמנו של 'גרובסקי', האינפלציה גדלה מיום ליום וערך הזלוטי ירד לרצפה, ואילו לא הוצאתי מדי פעם את הכספים

המגיעים לי ורכשתי תמורתם דולרים או חתיכות זהב, אז למרות כל ההשקעה והעבודה הקשה שלי הייתי יוצא מהעסק מרושש. סיפרתי זאת לשותפי

שידעו שאני מושך מדי חודש את חלקי ברווח. מאחר והייתי ממעט בהוצאות, לא היה לי צורך במלוא הסכום. ובכלל, תמיד חייתי עם חשבון לעומת האחרים שעשו חיים בלי לעשות חשבון.

מכרתי את כל דברי הערך שלי וקניתי תמורתם סוגים שונים של עצים ולוחות והתחלתי להרוויח, פשוט הלך לי והייתה לי הצלחה גדולה. ראיתי זאת, הצלחתי תמיד כאשר סחרתי לבדי. ואכן, משנת 1926 עד שנת 1927 סחרתי לבד והייתה לי הצלחה גדולה.

ואז, "נפל" עלי יוסף ז"ל וביקש שאקח אותו כשותף. לא רציתי ליפול בגללו מאחר וידעתי שהעבודה כולה תיפול עלי שוב ואם אסכים מה הועלתי לעצמי בכך?

יוסף גר ב'זאמוש' הוא נהג להגיע ביום ראשון לפנות ערב ובימי חמישי בבוקר כבר חייב היה לנסוע הביתה, מאחר ולא הייתה תחבורה בימי שישי.

עמוד 73

הוא עזר לי רק שלושה ימים בשבוע, ואילו אני הייתי חייב לעבוד שבוע מלא. אך הייתי עוד צעיר ובריא ולכן ויתרתי על כוחותיי.

בינתיים זכיתי להכרה מצד בעלי האחוזות בזמן הקניה, וכן הכרה מצד התאחדות המתווכים, להם מכרתי והקמתי אצלם מבנים שונים וגשרים מלוחות עץ שונים. אף אצל האיכרים הרווחתי די טוב. כפר אחד נשרף ואני הייתי כמעט היחיד ב'טומאשוב' שמכרתי לכל הכפר עצים מכל הסוגים, אשר שילמו לי מאוחר יותר-כמעין הלוואה, וכאשר קיבלו את דמי הפיצויים בגין השריפה, כולם העבירו אלי את הכסף במזומן.

כאשר הנך עובד בתחום ממנו ניתן להתפרנס, הדבר גורם לך לעבוד במשנה מרץ והרבה חשק.

בשנת 1928 יצא חוק שכל בעלי האחוזות שברשותם יערות שנמצאים בקרבתה שדות של האיכרים, יקבלו עוד שטחי יערות השוות בגודלן לאלה שכבר בבעלותם, וזה נקרא מענק מהמדינה. הם קיבלו זאת בחינם, כהטבה על עבודתם המאומצת- זאת אומרת בגלל שהסבים שלהם עבדו פעם שלושה ימים בשבוע עבור בעלי האחוזות בשכר מינימום או בכלל ללא תמורה ! ואז החלה מכירה המונית של יערות. האיכרים מכרו מאחר והיו צריכים לשלם חלק מההטבה לאח או לאחות אחת כחלק מהירושה.

אז החלנו לקנות הרבה יערות בקנה מידה גדול וגם הרווחנו הרבה מאוד, אך עבדנו מאוד מאוד קשה. כך זה נמשך עד שנת 1930. אנחנו העסקנו כשלוש מאות עובדים ועגלונים.

עמוד 74

בינתיים קרה מה שליבה שלי ז"ל תמיד חששה ואמרה לי: "אני פוחדת מעין הרע", דברו עליך יותר מדי, ותמיד פחדה מעין הרע. ובכל פעם שיצאתי מהבית היא היתה נושפת עלי. כאשר האציל 'מזרחי' ערך נשף לרגל אירוע מסוים, גם אני הוזמנתי להשתתף בו. בדרכי לשם בערב לאחר שירדה החשיכה, צעדתי על המדרכה שלא היתה עשויה מבטון אלא מקרשים. בעקבות הגשמים שירדו נפערו תמיד חורים במדרכה. המשכתי ללכת ובאחד מהחורים האלה נכנסה רגלי וסובבתי אותה באורח קשה והיא התנפחה מיד. אילו פניתי מיד הביתה ומניח מים קרים על הרגל, זה היה יכול להרגיע את הכאב ולהקטין את הנפיחות. אך במקום זאת המשכתי בדרכי לבלות בנשף. כשחזרתי הביתה בקושי יכולתי לחלוץ את הנעל. למחרת הלכתי לרופא אשר הורה לשכב במיטה ולא לרדת ממנה. הוא סיפר לי שגם ראש עיריית 'טומאשוב' לשעבר נפל כך, אך אצלו המצב היה קל יותר, ולאחר כשבועיים נאלצו הרופאים לכרות את רגל ובגלל שמצב רגלו סיכנה את חייו. כעבור חודש נוסף הוא נפטר ! ולי הקב"ה עזר. היו אמנם מספר שבועות קשים של סבל, והרגל המשיכה להציק לי, אך ברוך השם. זו היתה מכה רצינית !

לאחר מכן ניחתה עלי מכה נוספת וחזקה אף יותר. היה לי שם טוב בתור שמאי יערות. הדברים התגלגלו ואיזה איכר בשם 'שוקלה' החזיק כמה דונמים של יער למכירה ודרש בעבורו ארבעים אלף זלוטים. נסעתי למקום והערכתי את שווי היער בין שלושים לשלושים ושניים אלף זלוטים

עמוד 75

ויותר מכך אין לשלם. שאני אמרתי זאת כולם בטחו בשומה שלי. שותפי יוסף ז"ל החזיק מאוד ממני ואמר שאם משה העריך כך אז זה קדוש. ומזה התפתח ענין –ב'טומאשוב' היה איזה גבר צעיר בשם 'שודריק', היום הוא גר במוצקין ויש לו לול עופות – הוא מגיע אלי לשיחה ומבקש לקנות עמי בשותפות את היער ומוסיף ואומר כי יש לו הרבה שותפים המעוניינים לקנות עמו את היער, אך הוא מעוניין לעשות כן רק איתי, מפני שאני בעל מקצוע טוב, יהודי יקר ואחד ששמו הולך לפניו ב'טומאשוב'. וגם המחותן שלו ובני משפחתו מורים לו לעשות זאת רק עמי. כעבור זמן, הוא מגיע אלי בריצה ושוב דיבר על כך שנקנה יחד את היער, אך לי לא היה כל חשק לכך.

בפולין ארבעים אלף זלוטים היו הון תועפות. שותפי יוסף ז"ל נתן לי יד חופשית, הוא תמיד סמך עליו כל מילה שלי הייתה בשבילו קודש, וכן היה לו בי אמון מלא. ולמעשה, הוא גר ב'זאמוש', שלושה עד ארבעה ימים בשבוע הוא היה ב'טומאשוב', ולמרות זאת בכל מה שהיה קשור לרישום בספרים בנושא הכנסות והוצאות בעקבות השותפות שלנו, היה בינינו אמון מלא ! אבל, הלואי והוא לא היה סומך עלי, וגם הוא היה נוסע לאותו היער לבחון אותו, אולי היה יוצא מזה שלא היינו מגיעים להפסד כה גדול.

אך הכול היה מכוון מלמעלה.

היה זה בשנת 1930, דווקא באחת מהשנים הטובות והמשגשגות ביותר, אולי אף המבריקה ביותר, קיבלתי את המכה החזקה ביותר בקריירה שלי.

עמוד 76

ולבסוף קניתי את היער. הוא עמד והפעיל עלי לחץ והתחנן בפני. הוא אמר לי שיש ביער יותר ממה שהערכת. לפנות ערב הוא הגיע עם ההסעה ונסענו לאיכר. הוא לא היה מוכן לרדת במחיר אף לא בזלוטי אחד. 'שודריק' שלף ראשון חמשת אלפים זלוטים ואמר לי באם אינך קונה עמי, אקנה זאת לבדי. והלוואי והייתי מניח לו לקנות זאת לבדו. הוצאתי גם כן חמשת אלפים זלוטים ומסרתי אותם לאיכר בידיים רועדות. זהו, הדבראבוד. כל הלילה לא עצמתי עין מחמת הצער - שאני אתן לאיש כה צעיר לשכנע אותי?! הדבר ציער ועינה אותי מאוד, ועד היום לא שכחתי זאת.

ובקיצור, חטיבת העצים ביער הזה, הוצאת העצים ומכירתם נמשכה שנה וחצי, ובקושי רב הוצאנו את הקרן, ועתה מה עם הפרנסה של השנה וחצי הזו? תוסיפו על כך את המסים! בישראל מקובל לשלם מס על פי גובה ההכנסה של העובד, אך בפולין זה לא היה כך – "דבר למנורה". צרה נוספת היתה בפולין – היינו צריכים לשלם גם מסים בגין העסק על פי גובה המחזור והתקבולים, זאת אומרת מס מיוחד בשעור של שלושה אחוזים מגובה העסקה מסך שלארבעים אלף זלוטים. זה שלא הרווחנו לא מאמינים לך ואתה חייב לשלם את המסים. כמו כן נודע לנו שצריכים לשלם עבור 'קרן לחולים', הם מצאו כי החוטבים ביער בסדר גודל היו צריכים להיות מבוטחים, ולכן הם עשו שומה כראות עיניהם, כמה

עמוד 77

עובדים היו צריכים להיות מועסקים בכזה גודל של יער ומה היתה אמורה להיות הכנסתם. הם שלחו לנו חשבון נאה, ואם אחד העובדים יחלה הוא יקבל את השכר מ'קרן המחלה'. וכעת לצרה נוספת – העובדים צריכים היו להיות מבוטחים גם כנגד תאונות עבודה-ביטוח לאומי, שהיה תשלום חובה, שאם היה קורה משהו לאחד העובדים בזמן העבודה למשל: שובר יד או רגל או משהו אחר הוא היה מפוצה על ידי "המוסד לביטוח לאומי" דאז.

"להכעיס", כל המידע הנ"ל הגיע לשלטונות מס ההכנסה, וקיבלנו מ'למברג' (כיום לבוב) חשבון גדול, שהיה בעבורנו רע מאוד לאור השומה הגבוהה ביותר! נסעתי ל'למברג' ובקשתי שיחלקו את השומה למספר תשלומים ובקושי רב הצלחתי. זה מה שהיה במרוצת השנים שבין 1930 לבין 1932.

מזל אחד לפחות כן היה לי, את העצים הובלנו לתחנת הרכבת 'סושוויץ' השוכנת במרחק של שלושים ק"מ מ'טומאשוב'. ישבתי בתחנה במשך שבוע שלם מיום ראשון עד יום שישי. בינתיים נכנסתי לשותפות עם שני יהודים נוספים: 'מוטי רצימן' ו'זישע קונשטוק' שהינם כיום כבר בעולם האמת. האיכרים קיבלו חלקות של יער מ'חרביה-זמויסקה', וקנינו שם אצל האיכרים במשך שנתיים תמימות משנת 1930 עד 1932, וכך יכולנו להרוויח מעט פרנסה. אבל היער ההוא שבר אותנו חזק, מאחר ופשוט לא התאפשר לי לצאת מעול המיסים. ועם סגירתו של האתר ב'סושוויץ' נשארו לי עודפי גזעים. הטענתי שתי עגלות עם עצים וקצוות של גזעים, ואת הכול

עמוד 78

הובלנו ל'בלזץ', ואט אט החזרנו לנו מעט את הפרנסה. היתה אומנם האטה בהוצאת סוג מסוים של עץ, אך בולי העץ ומיני קרשים אחרים המשיכו האיכרים לרכוש, אלא מאי, הם עשו זאת בהקפה ובשטרות ולאחר השלגים כולם העבירו את חובותיהם ופדו את השטרות. וכך נאסף סכום גדול של כסף והיה ממה לקנות יערות.

אט אט הצלחנו לחזור לעצמנו ואפשר היה כבר לחיות. אך, כפי שנאמר בתורה: 'ביקש יעקב לשבת בשלווה קפץ עליו רוגזו של יוסף'. בשנת 1934 האנטישמים בפולין חיפשו תחבולות איך להרע ולשבור את היהודים, ולא התירו ליהודים לרכוש אדמות, חרף העובדה שרבים היו בן היהודים שביקשו לקנות. כמוכן, לא התירו ליהודים לקבל משרות בשרות המדינה. לכן מקומות התעסוקה שנותרו היו במסחר, ואז הם

'התלבשו' גם על העסקים האלה שהיו בבעלות יהודית. בתחילה העמידו סטודנטים ליד בתי העסק, אשר הכריזו וקראו שלא לקנות אצל היהודים וגם עמדו בפתחי החנויותו מנעו את כניסתם של קונים נוצריים לחנויות.

זאת ועוד, הם 'המציאו' גזרה חדשה על היהודים – כאמור לעיל היהודים מכרו לאיכרים סחורות בהקפה, אז חוקקו חוק חדש שכל איכר שחייב ליהודים כסף יוכל

עמוד 79

לפרוס את החזר החוב לשבע שנים, במקום החובה להחזיר תוך שנה אחת. וכעבור כחצי שנה תוקן ואושר החוק החדש שהם יכולים להחזיר את החוב במשך ארבע עשרה שנים במקום שבע! שאת אומרת שכל איכר(לדוגמא) שחייב מאה זלוטים יחזיר מדי שנה במשך ארבע עשרה השנים כשבעה זלוטים וכמה אגורות.

מצבם של היהודים נעשה גרוע והם איבדו את רוב רכושם בגלל האיכרים, וגם לנו לא נשאר כסף ממה לקנות חלקות יער קטנות. כמו כן הפדיון היה נמוך מאוד, האיכרים סרבו למכור לנו עוד יערות באשראי אלא במזומן בלבד. אבל שמי הטוב היה לי לעזר בעת צרה זו ולהלן סיפור המעשה: ב'ארדינאנד' עמדה למכירה חלקת יער. שלחו לקרוא לחמישה עשר סוחרים מהגדולים ביותר בעיר ואני בכללם.

הופץ ברבים כי היער יימכר במכרז פומבי, והזוכה שיבחר צריך גם לעמוד בתנאי השני האומר שעליו להפקיד מיד במקום אלפיים זלוטים, ואת יתרת התשלום עליו להפקיד עד ליום שישי הקרוב, ובאם לא יפקיד את היתרה במועד, הוא לא יזכה ביער ואף יאבד את האלפיים זלוטים שכבר שילם כמקדמה.

חמישה סוחרים משכו מיד את השתתפותם במכרז. נותרנו עשרה וכל אחד מהם הפקיד אלפיים זלוטים, והמכירה הפומבית החלה. אחד קופץ אחר השני ומעלה את המחיר ואצלי נעצרה המכירה. זאת אומרת שהצעתי הינה הגבוהה ביותר.

הלכתי הביתה שמח ושבע רצון מאחר וזכיתי לקנות את היער.

עמוד 80

גודל כזה של יער ובמחיר כה מופרז?! ובזמן שכל השאר התמהמה ובקניה, מה גם שהיה צורך לשלם את כל הסכום עד יום שישי, ודבר נוסף – הדופק של הלב של יעלה – מהיכן אשיג עוד שמונה עשרה אלף להשלים את יתרת הסכום? כבר לא היה איכפת לי מהאלפיים זלוטים, למרות שבפולין של אותה תקופה היה זה הון גדול. מה שעמד בראש מעייני היה החשש מנקמתם של שאר הסוחרים. חזרתי לבתי ושותפי כבר ידעו שאני הצעתי את המחיר הגבוה ביותר ולכן היה עלי לקנותו. הם שאלו אותי: משה, מהיכן ניקח את הכסף להשלמת הקניה, ואני משיב אלוקים יעזור.

דבר ראשון, הצלחנו להוריד במעט את ההתחייבות מאחר ובימים שלישי ורביעי הרווחנו כחמשת אלפים זלוטים. ועתה, מאיפה משלימים עוד שלוש עשרה אלף? רצתי לבנק ושם נאותו לאשר לי הלוואה על סך שלושת אלפים זלוטים, ואיך אוספים עוד עשרת אלפים?

ביום חמישי בבוקר נסעתי ל'למברג'(כיום לבוב), נסעתי עד לאותה המסעדה ברחוב 'הלגיונרים- שרייבר' שם נהגו להתאסף כל הסוחרים- מי לקנות ומי למכור, ויותר מכל היו שם סוחרי היערות. התיישבתי ליד שולחן. ניגש אלי מתווך ואומר לי: זימרמן, יש לסוחר שוורץ דרישה לאספקה גדולה של לוחות עץ ושואל באם יש לי את הכמות הזו של עצים לספק בתוך שלושה חודשים? השבתי לו כי אני היחיד שיש לו כמות כזו של עצים, ובטוחני שאוכל לספק זאת בשלושה חודשים, אך לא הגעתי לכאן עכשיו בשביל למכור. ואז שאל אותי, אם כן מדוע זה הגעת ל'למברג'?

עמוד 81

עניתי לו אתה חייב לדעת את סודותיי? הוא צעק לעברי בא, תקבל מחיר טוב, ואני עונה לו גם כן בקול שאני היחיד שיכול לספק, אך לא באתי למכור. נעשיתי רציני והרהרתי אם הוא היה יודע מה נעשה אצלי

עכשיו בבטן. אבל השבתי למתווך, בכל זאת בא נשמע על המחיר הטוב שאמרת. הוא משך אותי בכח ונסענו בחשמלית עד לאדון שוורץ והמתווך הציג אותי בפניו. אדון שוורץ הראה לי את פירוט ההזמנה- סוגים שונים של קרשים ולוחות עץ. עיינתי היטב ברשימה ותוך כדי הוא כבר שאל אותי באם יש לי את הכמות הנדרשת ובאם יש לי את היכולת לספק זאת במשך שלוש החודשים, מאחר ומדובר בארגון ממשלתי? השבתי לו בחיוב, יש לי את כמות העצים וכי אוכל לספק זאת בזמן הנדרש, ותוך כדי דיבור הוספתי ואמרתי לו שאתה כבר לא תרצה להחליף אותי בספק אחר. אחר כך שאל אותי, מה המחיר שאני דורש. באותה העת המחיר המקובל היה מאה זלוטים למטר קוב ובעבור תוצרת מיוחדת ניתן היה לקבל מאה ועשרה זלוטים. אני ביקשתי ממנו מאה ועשרים זלוטים למטר קוב, הוא קפץ ורטן למשמע המחיר. אמרתי לו למה אתה צועק, הרי אני יכול לכפות עליך לקנות ולשלם לי לפי המחיר הזה, אך גם אתה אינך יכול לכפות עלי למכור לך לפי המחיר שהינך מוכן לשלם לי. הוא המשיך לצעוק ואמר שלא ישלם יותר ממאה ועשרה זלוטים. אמרתי לו שלום ופניתי לעבר הדלת ואמרתי לו שיידע שאם הוא שולח אלי שוב את המתווך, המחיר יהיה עדיין מאה ועשרים, וזו הינה הצעתי האחרונה והדגשתי בפניו

עמוד 82

שאין מלבדי אחר המסוגל להוביל ולספק לו את הסחורה בזמן. יצאתי ממנו ונכנסתי למסעדה בשעת ארוחת הצהרים. אנשים מרביצים סודה ואני מרגיש מכות בראש. ניגש אלי המלצר ושואל מה הוא יכול להציע לי? השבתי לו שיבוא מאוחר יותר מאחר ואני צריך עוד לצאת. תיכף הגיע השנית המתווך ואומר: זימרמן, בא. אמרתי לו שאני יבוא רק בתנאי שמדובר בסכום שנקבתי. צעק לעברי בא, שוורץ שלח אותי. נכנסתי וראיתי אותו כעוס והוא אומר לי: אדוני הצעיר עד לסכום כזה גבוה העלית? אז השבתי לו שאתי אתה יכול להיות בטוח לערוך את החוזה, ושאלתי אותו מה הוא מתכוון לרשום בו? אז הוא אמר שעלי

להפקיד חמשת אלפים זלוטים על מנת שיבטיח את עצמו בפני השלטונות שאספק את הסחורה בזמן, מאחר והוא התחייב כבר כלפי הממשלה. נעשה לי חושך בעיניים. הוא הרגיש בכך ושאל על מה אני חושב? אמרתי לו שאין בידי כסף. הציע לי שאחתום על שטר חוב, שאם לא אספק את הסחורה במועד אשלם לו קנס בגובה חמשת אלפים זלוטים- אותו הסכום שהוא חתם כלפי הממשלה, ועתה הוא מעביר את ההתחייבות אלי. שוב הרגשתי כמו אחד שהיכו אותו באבן על הראש. הוא שוב הרגיש עלי שמתחולל משהו בתוכי ושאל על מה אני חושב. ואז אני מספר לו את כל האמת ומבקש ממנו עשרת אלפים זלוטים להם אני זקוק היום. תהיה בטוח בעניין הכסף, והעיקר תהיה בטוח שאספק את ההזמנה במועד. יש לי עוד הזמנות במחיר שביקשתי ממך

עמוד 83

וההתמקחות היתה קלה יותר מאשר אצלך. תוך כדי אמירתי זו נכנס אחד כמי שנשכו נחש, כועס ומרים את קולו. אני אומר שלום ובורח. אך חשכו עיני ואיני רואה את הדרך. עוזר אלוקים, ולעסק של שוורץ נכנס שכן שלי שהינו סוחר יערות בכדי לסיים עניינים מסחריים. הוא שואל את שוורץ מדוע הוא כועס כל כך? והוא מספר לשכני, שמע מעשה: המתווך הביא לי בחור צעיר והוא אומר לי שהוא יוכל לספק את ההזמנה ולעמוד בלוח הזמנים, והוציא ממני מחיר כזה שעוד טרם נשמע, ואני ביקשתי ממנו שעליו להפקיד בידי פיקדון על סך חמשת אלפים זלוטים כדמי בטחון להספקת הסחורה ובזמן. ובמקום שיעשה כן הוא מבקש ממני עשרת אלפים זלוטים, איזו מן חוצפה מצד הגבר הצעיר! השכן שלי 'מאיר שפורן' ז"ל שמו, שאל את שוורץ מיהו אותו גבר צעיר? והוא השיב לו זה אחד מ'טומאשוב' שלך משה זימרמן שמו. אז 'מאיר שפורן' אמר לו: אדון שוורץ, משה זימרמן אל תשאל אפילו, תן לו את הכסף, אני שמעתי שהוא קנה יער גדול, וכנראה הכסף דרוש לו לשם כך. שוורץ שאלף אז אתה ערב לזימרמן? כן השיב מאיר. והוא שלח אותו מהר לאתר אותי מאחר ולא חסרים מלווים ב'למברג'. הוא גם מיד צלצל למתווך שירוצ' מהר להביא את זימרמן. איך שרק

הנחתי את רגלי על סף דלת המסעדה, המתווך מושך אותי בידיים – בא מהר, שוורץ ממתין לך. אני רץ מהר עם המתווך ונכנס לשוורץ שכבר הספיק בינתיים להדפיס את ההסכם וכל שנותר היה רק לחתום עליו. הוא הגיש לי את הכסף ואמר לי ששמי הטוב פעל לטובתי וביקש ממני פעם נוספת שאקפיד על לוח הזמנים. אמרתי לו שבתמורה לאמון שאתה נותן בי. אני אספק לך את הסחורה אפילו.

עמוד 84

שבועיים לפני תום הזמן, והוא היה מרוצה מתשובתי. מכניסים משקה לחיים וגם משהו לטעום. נסעתי הביתה שמח ומרוצה, מי יוכל עתה להשתוות אלי? הגעתי ל'טומאשוב', ושותפי כבר המתינו לי ליד האוטובוס. הם הביטו לי ישר בעיניים ומיד שאלו מה קורה עם הכסף? השבתי בשאלה, האם ניתן להשיג את הכסף בקלות כל כך? אחד מהם העיר: "משה השוויץ יתר על המידה וכנראה הפסיד כבר את האלפיים זלוטים, וזאת היתה נקמתם הראשונה של כל הסוחרים". התחלתי לצחוק, ואמרתי להם אל תדאגו הבאתי את כל הכסף הדרוש לצורך העסקה של היער הגדול. הזמנתי אותם פנימה אליו סיפרתי להם את כל מה שעבר עלי ב'למברג' – לבוב ואת השתלשלות העניינים. שלפתי את צרור השטרות הנכבד והראתי להם. הם התמלאו בשמחה, הרמנו כוסיות לחיים לכבוד המאורע.

למחרת בבוקר, השלמתי את הסכום החסר וסגרתי את העסקה עד המועד שנקבע במכרז.

התחלנו לעבוד ביער. עשיתי מאמצים גדולים ומתישים בכדי לספק את הסחורה לאדון שוורץ במועד כפי שהבטחתי לו, שאספק את הסחורה תוך עשרה שבועות. בעקבות כך נוסף לי שם טוב גם בחברה של שוורץ.

כך התנהלו כל חיי. כאשר מכרתי משהו למאן-דהוא, סוחר פשוט או פריץ, תמיד סיפקתי את הסחורה בדיוק במועד, אפילו בזמנים שעשיתי

עסקים והפסדתי. אבל סיפקתי בזמן ולכן יצא לי שם טוב, ואף אחד לא יוכל לקחת זאת ממני. ואת שמי הטוב אני שומר עד היום.

ואפילו שומר עליו טוב יותר מאשר על הכסף! היה זה עד תחילת 1936, היתה פרנסה. רק העול, האחריות, והעבודה הקשה היו.

עמוד 85

מונחים רק על כתפי, בין בקניה ובין במכירה – עלי בלבד !

בכל מאודי חפצתי כבר להפרד ולהתחלק ולעסוק במסחר כעצמאי, אפילו התחלתי לעשות חלוקה של הקרשים. אך בגלל שתי סיבות חזרתי לשותפות עם 'איטש'ה', הראשונה: כבר לא יכולתי להשיג תעודת מורשה לעסק על שמי. הרי כל השנים היה הרישיון רשום על שמי, אך בעקבות המשבר והנפילה של השנים 1930-1932 בהם גדלו חובותינו למיסים בשיעורים גבוהים כולל קנסות, שמהם לא יכולתי לצאת. לכן, כמוצא לבעיה הייתי חייב לרשום את העסק על שמו של 'איטש'ה', עד כאן הסיבה הראשונה. הדבר השני היה שרק לאחר מותו של יוסף ז"ל, שהעסק היה רשום (בטאבו) על שמו בלבד, ולכן החזרתי לשותפות את 'איטש'ה'.

מאז כבר לא התמזל לנו לזכות בעסקאות גדולות, אך פרנסה היתה לנו. ההון הלך והתדלדל, מאחר והמושל והרשויות עשו רע ליהודים והכספים שלנו נותרו אצל הגויים שלא החזירו לנו מיד את חובותינו. כל זאת לאחר שכל איכר שהיה חייב כסף ליהודים, הם חוקקו כאמור חוק, המאפשר להם לפרוס את החוב למשך ארבע שנה שנים ! והיו אף כאלה שגם בתנאים אלה סרבו לעמוד ולהחזיר את חובם והיינו חייבים לתבוע אותם לדין.

בשנת 1936 פגש אותי ברחוב בחור צעיר 'יוסף קראז' היה שמו והוא כבר נמצא בעולם האמת. הוא הזמין אותי לקפה וכריך עם חמאה בשעה שמונה בערב בבית קפה, ואמר לי שכבר נדבר שם. אכן נפגשנו בשעה שמונה בערב בבית הקפה, והוא מציע לי שנעשה שותפות, מאחר שהוא שמע שאני איש יקר בעל שם וגם בעל מקצוע. הוא אמר כי

יכול להשקיע בשותפות שבעים אחוזים מהכסף ואני אשקיע שלושים אחוזים מהכסף, ובשל כך

עמוד 86

הוא יקבל שישים אחוז מהרווחים ואני ארבעים אחוז מהרווחים. אמרתי לו: אתה אומנם מצאת בי שותף יקר בעל מקצוע ובעל שם טוב, אך קיימות שתי סיבות לכך שלא אוכל לעשות עמך שותפות. הראשונה: הכנסותיך יהיו גבוהות משלי בעשרים אחוזים – תעשה רווח על חשבוני בגובה של עשרה אחוזים! לא תקבל יותר ממניאפילו רווח של אחוז אחד!, אני יכול להמשיך ולהסתדר לבד עם פחות כסף. כמה שיש לי זה מספיק בשבילי, ויש לי ברוך השם מספיק פרנסה. ובשביל אשראי כל הדלתות פתוחות בפני, ומשותפות זו לא ארוויח מאומה, אלא רק תיפול עלי עבודה נוספת ואצטרך לשאת בעול גדול יותר, ותהיה לי אותה הפרנסה-זה דבר ראשון. סיבה נוספת, יש לי שותף בן דודי 'איטש'ה', וכן קיים רישום בטאבו על שם חמי, כך שרק ניתן לחלק את השותפות לשלושה חלקים. הוא אמר שהוא יחזור אלי עם תשובה. למחרת הוא רדף אחרי וביקש לסכם ולהסדיר. סיפרתי על כך לאיטש'ה והוא הסכים. סגרנו על השותפות והקמנו עסק גדול שהלך לא רע.

אך ל"יוס'לקראז' ז"ל היו עיניים גדולות(היה "חזיר מדי"), הוא רצה לשלוט מעלינו. הוא החל לעשות עסקים מהצד מאחורי גבינו למשל עם עצי האלון, למרות טענתנו שבכל מה שקשור לעצים אנחנו שותפים. הוא החל למשוך מעת לעת מעט כספים, כנראה מאחר שבמקביל הוא פתח חנות לחמאה, וגם החל לזרוק מילים לעברנו. איטש'ה ואני כבר חשבנו אודות פירוק השותפות והחלוקה. המקום בו החזקנו את העצים, היה שייך לפרופסור פולני בבית ספר תיכון, והחזזה

עמוד 87

היה רשום על שם איטש'ה וכן רשיון העסק. כאמור לא יכולתי לעשות זאת על שמי מאחר והייתי חייב הרבה כסף למיסים. הפולנים גבו כסף למס הכנסה על פי הרווח, כמו גם מס קניה ורכוש בהתאם לגובה

המחיר אותו שילמת עם קניית היער, וחובת התשלום היתה אף אם היית מפסיד חצי מהכסף. זאת היתה הממשלה שלא איכפת היה לה שתשלם, וזה היה הגורם לשבירתם של הסוחרים. כך הפסדתי את הרשיון שלי והמשכתי להשתמש לצורכי המסחר ברשיון על שמו של איטש'ה. למרות הרישום על שמו, אני הייתי זה שניהל את העסק. ואיטש'ה רשם אותי בפנקס העובדים בכח-אדם שאני מועסק אצלו רק כאיש מכירות. הרבה פעמים הלשינו עלי אבל זה עבר ללא בעיות. איטש'ה סיפר שהוא דוד שלי, וכי הוא בעל מקצוע טוב ובעל שם טוב, אז לקחתי אותו לעבודה.

בשנת 1934 קניתי מקום, זאת אומרת מגרש אצל יהודי אחד, וזה היה ממש במרכז העיר. מידות המגרש היו שבעים וחמישה מטר אורך וחמישה עשר מטר רוחב במחיר יקר מאוד. אך האנשים קינאו בי מאוד בגלל מיקומו שהיה במרכז העיר, ושם להקים מחסן עצים ומקום לניסור יתדות ועוד סוגי קשים. למעשה היה לנו מחסן מושכר אצל 'יחזקאל זוברמן' וגם אצל נוצרי אחד בשם 'טש'יחאן', אך אנו שילמנו דמי שכירות גבוהים מאוד.

וכאן אלוקים

עמוד 88

עזר לנו. היה לנו מקום משלנו ולא נצטרך לשלם שכירות. העברנו את כל מה ששייך לנו למקום החדש, בו השתמשנו ברישיון העסק הרשום על שם איטש'ה, הלך לנו והפרנסה היתה לא רעה, אלא מאי-עבדתי קשה. אני בעצמי הייתי גם הקונה וגם המוכר. איטש'ה התעניין פחות, הוא היה עדיין צעיר וגם לא בעל מקצוע גדול. אך בכל זאת הייתי זקוק לו בגלל רישיון העסק, וכן לא יכולתי להשאיר אותו לבד ויתום מאב. היתה לו אמא שהיתה דודה וגם גיסה, אחות אשתי.

טובה אחות של איטש'ה נסעה לישראל, משכנו כסף מהעסק לכיסוי הוצאותיה, ואיטש'ה נשאר בגפו. הוא היה לידי וטיפלתי והחזקתי אותו

כמו בן. מאוחר יותר הוא לא התחייס אלי יפה, ולמרות זאת המשכתי לראות אותו כאחד משלי והתעלמתי מכך !

ועתה נשוב לשנת 1934. מהיכן לקחתי כסף לרכישת המקום ? מהמסחר, לא יכולתי למשוך סכום כסף כה גדול, אלא כמו שתמיד חייתי לפי חשבון הוצאות. וכפי שקורה תמיד במסחר, פעם זמנים טובים, בזמן ששותפי משכו כספים הם מיד ניצלו את הכסף לשיפור רמת החיים ולבזבזים. אני לא השארתי את הכספים המגיעים לי בידי השותפים, מפני שהיתה אז אינפלציה, ואילולא משכתי מדי פעם את חלקי, הם היו ממשיכים לעשות חיים כל השנה, וממה שהיו משאירים לי למשוך כעבור שנה, הייתי יכול לקנות רק עוף לשבת !

וכך דאגתי לעצמי, ויכולתי להגיע לסכומים בהם ניתן היה להשיג משהו !

ועתה, לשנת 1919 לאור השריפה בביתחמי, כסף

עמוד 89

לא היה לו. לאחר השריפה הוא רק בנה על חצי מגרש, ואילו החצי השני נותר ריק.

היה זה בשנת 1930, פניתי לחמי ובקשתי שימכור ליאת חצי המגרש הריק על מנת שאבנה עליו את ביתי. הוא מכר לי את המקום והתנהג עמי בטוב, והתחלתי לבנות בית. בניתי אותו במשך ארבע שנים, בניתי בקצב איטי- לא בלחץ ולא בכוח, כדי שלא אצטרך לעזוב את עבודתי במסחר. לבסוף בניתי בית יפה עם עליית גג, היה מקום לארבע משפחות- שתיים למטה ושתיים למעלה.

עוד בטרם שסיימתי את בניית הבית, נפלה לידי הזדמנות לקנות את המגרש ברחוב 'קרסניברדר'. מכרתי בית וקניתי את המגרש, היה במקביל לקניית המגרש לבניה. וכך זה שחיים עם חשבון ונוהגים בשכל ! ובכן, אני מחזיק בידי מגרש. השמחה שללי ושל ליבה ז"ל היתה לאין שיעור, קודם בית ועתה מגרש משלי. מילאתי אותו בעצים. וכמו קודם בהתחלה הייתי לבדי ואחר כל צרפתי אלי את איטש'ה ובשנת 1936

הוספתי כשותף שלישי את 'יוסף קרוז'. וכבר בהתחלה המגרש היה קטן לשלושה אנשים. בסמוך אלינו היה לפרופסור פולני מגרש שאורכו כפול ורוחבו גדול פי ארבע מזה שלנו, אז שכרנו את המגרש הזה וכמובן שהוא נרשם על שם איטש'ה וכך סחרנו. היתה פרנסה אך עבדנו קשה. השותף 'יוסף קרוז' נהג מדי צהרים לשכב

עמוד 90

למשך שעותיים. ואם לא הוא היה הולך לשחק בליארד למשך שעה, ולפעמים הוא נהג לקחת עמו גם את איטש'ה. ואני נשארתי עם העובדים לבד והייתי צריך להראות לכל אחד מהם מה עליו לעשות מהעץ. היה גם פדיון. מדי פעם רבתי עם השותף, ושאלתי מדוע מגיע לי לעבוד לבד כל כך קשה? והוא השיב לי מה אתה רוצה, יש לי בך אמון מלא. צעקתי לעברו בחזרה: אל תעשה לי טובות עם האמון, ותעבוד כמוני בדיוק.

כבר שעה חמש לפנות בוקר כבר הייתי מגיע למקום העבודה, כי היינו חייבים לקום בבוקר השכם כדי שנוכל להדריך את העובדים מה לעשות. כמו כן, כבר מוקדם בבוקר האיכרים ועוד קונים מכפרים רחוקים שהיו נוסעים כל הלילה ומופיעים אצלנו לפנות בוקר. והשותף שלי הגיע הגיע בשעה שש בבוקר.

ליבה שלי נהגה לריב עמי, בא הביתה לאכול ארוחת בוקר, אבל לא יכולתי להתנתק מאחר שבבוקר היו הרבה קונים. בוקר אחד הביאה לי ליבה מין מאפה גדול עם בצל וחמאה מרוחה עליו היטב ואמרה לי תאכל בינתיים משהו. בקשתי ממנה שתניח כאן על הקשים ומיד אתפנה לאכול, כרגע אין לי זמן והיא הניחה את המאפה. בדיוק איך שהתכוונתי ללכת לאכול, הגיע עורב במעוף, חטף את המאפה והתעופף. עוד הספקתי לראות איך שהוא חטף עם הפה וברח. ועתה, "לך ותפזר מלח על הזנב". כך התנהלו חיי הא,הא.

היה זה בשנת 1938, כבר מעט נמאס לי וחיפשתי יצועי מיטה ולשכב לנוח. וכיצד אחלק את הרכוש? מאחר והיה ניצול יתר – כך תמיד היה

מזלי כאשר היו לי שותפים. תמיד הייתי ראש המדברים בין בקניה ובין במכירה, אני הייתי המתאים ביותר להיות הדובר, וכך היה גם במתמטיקה ובחטיבת יערות – הייתי מומחה, יצא לי שם טוב בתחום וכל אחד ידע זאת,

עמוד 91

אפילו המבוגרים והותיקים ממני בין הסוחרים.

והנה אירוע נוסף, פריץ העמיד למכירה יער גדול כשלושים קמ"ר שהיה ממוקם בין 'לטשוב' ו'חרבישוב', זה היה עשרים וחמישה ק"מ מ-'לאטשוב' ושלשים ק"מ ל'חרבישוב'. דודי אליהו שהיה אחי אבי-אחד מהגדולים והמכובדים בין סוחרי היערות, רצה מאוד לקנות את היער – יער עבות ובעל פוטנציאל גדול להפקת עצים, וכך רצו עוד הרבה סוחרים גדולים וותיקים אשר "רדפו" אחר היער להשיגו, וכאמור אף דודי אליהו ביניהם. אך יער כזה עם כל כך הרבה מתחרים עליו, חייבים להעריך ולחשב היטב עד איזה מחיר אנו נהיה מוכנים לשלם. דודי ידע כי הוא יכול לסמוך רק על הערכה שלי, שכן אין מדובר כאן רק בכמות העצים, אלא גם באיכותו וכמה גזעי עץ נוכל להפיק למכירה בשוק. מאחר והיה זה הבסיס לקביעת שווי היער, וכן לדעת גם פרטים נוספים על גוש העץ, מה הוא מכיל ומה ניתן להפיק עוד ממנו כמו יתדות, עמודים, אדנים למסילת רכבת, עמודי טלפון. את כל הדברים האלה יש לקחת בחשבון הכדאיות בהשקעת הסכום.

בצהרי יום רביעי, צלצל אלי הדוד וסיפר אודות היער המדובר, וכי הוא מעוניין לקנותו. וכן, יש צורך בהערכה מדוייקת ואין לו על מי לסמוך אלא רק עלי וכי יש לעשות זאת מהר תוך יום אחד. מאחר והזמן קצר אמרתי לו שזה בלתי אפשרי, והדבר יימשך כיומיים עד שלושה. הוא השיב: משה, אני יודע זאת. אבל אני סומך על הערכה שלך, שתעשה אותה ביום אחד. שאלתי: איך ניתן הדבר היער הרי נמצא במרחק של חמישים וחמישה ק"מ מ'טומאשוב' ? הוא מגיש לי תוכנית כזו שכן אוכל לעשות זאת ואומר לי, לך כבר להסעה שתוביל אותך ל'לטשוב' – לשם מגיעים מדי יום אנשי מסחר. תיסע כבר משה עם המובילים, תגיע

לבית הארחה ושם תאכל ארוחת צהרים, ותבקש מבעל האכסניה שיזמין עבורך מבעלי-העגלה הכי טובים ובכל מחיר. חובה עליך לצאת לנסיעה בשעה שתיים לפנות בוקר על מנת שתוכל להגיע בשעה חמש לפנות בוקר, שם ימתינו לך שני מלווים שיעזרו לך. קח עמך מספיק

עמוד 92

מכשירי כתיבה, גירים לסימון וגם בקבוק ברנדי עבור שני המלווים. עשיתי כל מה שביקש ממני. שאלתי אותו: ומה אקבל בתמורה לעבודה כזו? הוא השיב לי: יותר ממה שהינך מתאר לעצמך! ובכן, בשעה שתיים בלילה יצאתי לנסיעה מ'לאשצ'וב' ובשעה חמש לפנות בוקר כבר הייתי ביער, זאת אומרת ביום חמישי ומייד פניתי לעבודה.

אמדתי מרחק חמישה מטרים ובשני הקצוות העמדתי את שני העוזרים שלי עם הגירים, ואני ניצב באמצע. תוך כדי תנועה אני מעריך ורושם את הנתונים, וכך עברנו לכל אורך היער הלך וחזור עד שסיימנו. האיכרים מהסביבה עמדו משתהים, ולא יכלו להבין כיצד הצלחנו לעשות עבודה כזו ביום אחד בלבד! כיבדתי את כולם בשתיית ברנדי וכריכים, והם הלכו לביתם. בשעה שבע בערב כבר חזרתי ל'לאשצ'וב'. ושוב, בעגלה עם אותו צמד סוסים בעבורם שילמתי מחיר הגון, כבר הגעתי ל'טומאשוב' בשעה תשע בערב. צלצלתי לדוד והודעתי לו שאני כבר כאן, וכי הכל נעשה בסדר כמתוכנן. הוא אמר לי שחובה עלי להגיש לו את הנתונים ביום שישי בבוקר. השבתי לו שהדבר בלתי אפשרי, מכיוון שעלי לחשב ולעבד את כל הנתונים ולהגיע לסכום הכולל, והדבר ייקח לפחות יום אחד, מאחר והנתונים שבידי הם נתונים בסיסיים שנרשמו כטיוטה. הוא אמר לי: משה, תהיה ער כל הלילה ותעשה זאת! אך אני הרי לא ישנתי בלילה הקודם וזה קשה לי לא לישון שני לילות ברציפות. הוא צועק: משה, אני לא מוכן לשמוע משום דבר, מחר אני חייב שהחומר יהיה אצלי. הייתי ער כל הלילה ולמחרת בבוקר כבר הייתי אצל דודי ב'זאמוש'. הוא פשוט נישק אותי מרוב שמחה, ושילם לי שלוש מאות זלוטים. נו משה, האם אתה מרוצה? השבתי בחיוב. בפולין עם קבלת סכום כזה של שלוש מאות זלוטים יכולה משפחה

שלימה לחיות ברווחה במשך חודש שלם, הוא פיצה אותי בסכום יפה. אך על פי הערכה שלי, הוא אינו יכול לקנות את היער

עמוד 93

ואל לו להתמודד מול יתר הסוחרים. אך מאחר והוא היה חפץ מאוד לקנות את היער, הוא שלח מעריך נוסף שהינו מומחה גם כן ומבוגר ממני. הערכה של המומחה השני היתה גבוהה בהרבה מזו שלי, ובכזה סכום הוא כבר יכול היה להתחרות עם הסוחרים האחרים. הוא טילפן אלי: משה. מה עלי לעשות, אולי הערכת בפחות מדי? עניתי לו בשום אופן לא. אם תקנה במחיר שאני קבעתי, אז תוכל להרוויח כסף, ואם תקנה ותשלם על פי ההערכה השניה אתה תצא בשן ועין. הוא שמע בקולי ולא קנה. לעומתו, יתר הסוחרים קנו לפי הערכה השניה, והם יצאו "בלי המכנסים" מהעסקה. מאז, דודי חוזר ומברך אותי על כך.

ועתה נשוב לעניינים שלי, וכפי שכבר הזכרתי השותפות שלי עם איטש'ה נמאסה עלינו, וחשבנו כיצד עלינו לפרקה, פשוט יותר לא רציתי לעבוד קשה. יום בהיר הופיע הפרופסור ממנו השכרנו את המגרש ושילמנו לו מחיר הגון ויקר שהיה שווה כך לאור העובדה שהיה ממוקם במרכז העיר. יום אחד קיבל איטש'ה-יצחק מכתב מאת הפרופסור הטובע בכסף, ומודיע לו כי הוא מבקש להשכיר מחדש את המגרש בו אנו מחזיקים, לתקופה של שלוש שנים, וכי יש לו כבר הרבה מועמדים שמעוניינים בו. איני יודע איך דבר המגרש נודע לציבור הרחב, כנראה שדרך המתווכים. אך הוא הוסיף במכתב ליצחק שמאחר ואתה כבר נמצא במקום יש לך זכות קדימה, וכי עליו להחליט בתוך עשרה ימים. היה לנו חשש שהדבר יוודע ל'יוסף קרוז', והוא בטוח יקנה והוא "ילמד איתנו את פרשת בלק". איטש'ה-יצחק רץ לפרופסור ושילם לו את השכירות למשך שלוש השנים כפי שרצה וערך עימו את החוזה על שמו.

זה היה בשנת 1938. אנו לא ידענו שאמורה לפרוץ מלחמה בשנת 1939, שאם כן, לא היינו משלמים עבור שלוש השנים.

עמוד 94

מאוחר יותר נודע ליוסף שיצחק חידש את השכירות במקום לשלוש שנים, ואז הוא דיבר קצת אחרת. הוא החל להתעניין יותר בעבודה בה רצינו להתחלק. אך משהחלו להשמע קולות מלחמה שהלכו וגברו, הנחנו לנושא והכל נשאר כפי שהיה והמשכנו לנהל את העסק עד המלחמה ב-1939. לאחר מכן, ברחנו והותרנו מאחורינו רכוש גדול. הגרמנים הובילו את רכושנו במשאיות במשך שבוע שלם ! ואת מה שהשאירו הגרמנים שדדו הפולנים.

אנו עזבנו רק עם נשמותינו וננדנו ב'רווה-רוסקה'. בהתחלה, אנו הגברים ברחנו מאחר ונפוצה שמועה שהם הורגים רק גברים, ובנשים ובילדים הם אינם נוגעים. השארתי את האשה והילדים ואת חמותי המבוגרת. דאגתי להם למצרכים כמו שמן, סוכר, שומנים אחרים וירקות-והל בשפע שיספיק להם לזמן רב. מי יכול היה לצפות לחורבן כזה שנפל על העם היהודי !

ועתה אחזור לחיי הפרטיים. וכאמור במשך כל חיי נהגתי לחיות לפי חשבון, ולחשב לפני כל צעד, דבר שהסתבר בדיעבד שכלכלתי היטב את צעדי. מדי לילה אהבתי לשבת לתכנן ולרשום לאן אלך למחרת ומה עלי להסדיר ביום שיבוא. כך היה גם בעיני כספים- תמיד עשיתי חשבון, בזמנים טובים יותר שמתו בצד כאשר המחשה היא לחסוך מאחר ובמסחר ישנם זמנים טובים וגם בזמנים לא טובים, וטוב לחסוך ולחזק את הבטחון הכלכלי כשאפשר. דבר נוסף שנהגתי לעשות במהלך חיי, שהרי עברתי תקופות שונות- טובות ורעות וכשהייתי חזק במסחר ו"הלך לי" לא צחקתי יותר מדי כדי לא "לנקר לאנשים את העיניים", וגם בזמנים שהיינו למטה כשנפלנו, לא בכיתי יותר מדי, לא אהבתי שירחמו עלי. אבל תמיד אהבתי לחסוך ! וכשכבר היה לי מקום

עמוד 95

משלי, התחלתי לחשוב על בניית בית המגורים למשפחתי. ואכן התחלתי אט אט לבנות. מאחר וקשה היה לי לעזוב את המסחר בבת אחת, התחלתי להתכונן לכך בקצב איטי. בשנה הראשונה- זאת אומרת בשנת 1937 הכנתי וחפרתי בור לסייד ובשנה השניה ב-1938 רכשי בסכום גבוה יותר עצים לבניה. ב-1939, השנה השלישית התחלתי בבניה. הבניה הסתיימה בדיוק לקראת "שבת נחמו" וביום שיש עברנו לדירה.

לא היה לנו זמן להערך ולהכין לחנוכת הבית, כך שבשבת זו לא תהיה חנוכת הית, וחשבתי לעשות את חנוכת הבית בשבת הבאה. הגעתי לבית הכנסת והגבאי כבר ידע שנכנסתי לדירה החדשה ואמר לי: משה, מה עם חנוכת הבית? השבתי לו שלא הספקתי, ובשבוע הבא נעשה זאת. אמר לי הגבאי: ברית אפשר לדחות אבל לא חנוכת הבית! בלי לקבל את הסכמתי לאחר התפילה, הגבאי דופק על הדוכן ומודיע: משה זימרמן מזמין את כל הקהל לחנוכת הבית. הלכתי הביתה וסיפרתי זאת ל'ליבה' ז"ל, והיא אמרה לי, מילא שיהיה זה אבוד, בא ניגש לעבודה. לידי התגורר 'יחזקאל לרר' ז"ל ושאלתי אותו מה עושים? השיב לי, משה אל תדאג אני אלווה לך מעט ווישניאק, וכן הכינותי צנצנת גדולה של ריבה. רמתי גם כן לקצב שהוא מכר שלנו וביקשתי ממנו: 'וולף-זאב' תציל אותי. אמר לי אל תדאג משה, יש לי קיגל ומעי ממולא אותו תוכל לחלק בין שישים איש. וכך הלאה, מוקדם בבוקר קראתי לאחד מעובדי, פתחתי את המגירה ואמרתי לו הנה לך כסף ולך תקנה קוניאק ובקבוק ליקר עבור הנשים, כך שיש לי כבר משקאות. לאחר מכן 'ליבה' הלכה לאופה ולקחה כמות גדולה של עוגות ספוג, עוגיות ביצים ועוגיות פרג. אחר כך הבאתי כמות מספקת של דג מלוח שמנוני. ואת כל זאת הכנו. לציבור היה עוגות ספוג, קוניאק וגם

עמוד 96

עוגיות ודג מלוח, ולנשים ריבה, ליקר ווישניאק, קיגל ומעי ממולא(קישקע). הציבור ליקק את האצבעות, ומשה נשאל מתי הספקת להשיג ולהכין את הכל. לבסוף זה היה יפה ומכובד. כעבור שבוע

הזמנתי את כל שכני הנוצרים, ערכתי להם נשף יפה, מאחר וגרתי עימם בשכנות טובה בהתאם לרוח הזמן.

אורכו של ביתי היה כאחת עשרה מטרים ורוחבו חמישה מטרים. קיר אחד היה עשוי מעץ-וזה נקרא מועד להישרף, גג מפח ומרתף שהיה מתחת לכל הבית וגם רצפתו היתה מבטון. היו בו מלא מדפים, מדרגות לרדת אליו וכן תאורה. המרתף היה ממש כמו סלון- בקיץ היה במרתף קר וכשהעלנו משם משהו זה היה כמו ממקפיא, ובחורף היה שם חמים.

היתה לי תוכנית גם לבנות חדר נוסף. במטבח היו חרסינות לבנות ובסלון אריחים צבעוניים. החלון היה 'ונציאני' זאת אומרת שהיו לו שלושה חלקים לשלושה כיוונים וגם מרפסת נאה. בית יפיפה ומאחוריו היתה גינה מטופחת. היו לנו גידולי ירקות מכל הסוגים ומכל טוב.

חלפו שמונה שנים מאז החתונה. הספקנו לגור בבית שלנו שישה שבועות בסל הכל! השארנו שם הכל – רהיטים, סטים שונים של כלים כמו של פסח ושל החמץ, ספרים ומחסן גדול של עצים. עם מקל הנדודים בידי עזבתי בעירום ובחוסר כל. למי שהיתה חנות הוא יכול היה לקחת עמו מעט מצרכים ומוצרים חיוניים לצורך מחייתו, ואני מה אקח עמי יתדות קשה, וברוך השם חזרתי עם כל משפחתי. שלחו אותנו ל'שצ'צ'ין'. יום אחד הגיע אלינו לשם אזרח פולני מ'טומאשוב' ורכש ממני את כל מה שהשארתי שם תמורת חמישים אלף זלוטים, ובכסף זה קניתי חמישים דולר. עד כאן.

ויהי לויכט פון דעם מאטעריאל הייבן אלס צווייטן יאָר צווייטעס, ווייל פון
מאָר 35 מיליטערס. אָס מיליטערס מיליטערס מיליטערס פון סקאדמאָר און דעלעטא
פון וואָס דעם מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
(615) מיליטערס פון מיליטערס. פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס. דעם מיליטערס
מיליטערס פון מיליטערס. פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס. דעם מיליטערס
דעם מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
(616) מיליטערס פון מיליטערס. מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
(617) מיליטערס פון מיליטערס. מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
(618) מיליטערס פון מיליטערס. מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
(619) מיליטערס פון מיליטערס. מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.
מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס פון מיליטערס.

(651) יט עצה וואסן צו ציילן. אהרן. פארטיקד קען צו ציילן און שטייט וויס
 יא פסד זאל וויס שטיינד. זאל זיך. זאלד פיר וויס? אהרן. זאלד פיר וויס נישט פיר
 וויס. וויסן. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 (652) דעם שווער. צווייטע דעם שווער. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 (653) פאר צו חתונה. אהרן. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 (654) וואס זאלד פיר וויס. אהרן. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 (655) זי מאכט וויס. אהרן. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 (656) און צווייטע. אהרן. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 (657) און צווייטע. אהרן. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 (658) קאנצאן. אהרן. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 (659) זי מאכט וויס. אהרן. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.
 זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס. זאלד פיר וויס.

2

- 33) און מאכט מען קען סייער
 34) און סייער זיך צו קוקט און זעהט און קען נישט לעבן פון צוויי יאר. דאס פאל
 35) בלויז אונזער אלע זאכן
 36) דער פאקט איז אז מען זעהט אונזער פאקט (52) און צו אונזער און אונזער און אונזער
 37) און אונזער און אונזער און אונזער (53)
 38) ביי אונזער און אונזער און אונזער
 39) און אונזער און אונזער און אונזער
 40) אונזער און אונזער און אונזער
 41) אונזער און אונזער און אונזער
 42) אונזער און אונזער און אונזער
 43) אונזער און אונזער און אונזער
 44) אונזער און אונזער און אונזער
 45) אונזער און אונזער און אונזער
 46) אונזער און אונזער און אונזער
 47) אונזער און אונזער און אונזער
 48) אונזער און אונזער און אונזער
 49) אונזער און אונזער און אונזער
 אונזער און אונזער און אונזער
 אונזער און אונזער און אונזער
 אונזער און אונזער און אונזער

589 דוד אונס וואס קען מאלע נישט גיין קיין פארמאג. וואו דא וואס נישט גיין און

590 מילד נאך ביזויקאן איז פון דא אונדן אונדן יאנעל גיט נאך ביזויק
אויף אלע שטעט!

591 וואו דוד פארט איז אונדן לויט פון פארט ביזויק. וואו פארט פארט אונדן
פון פארט איז דא פארט ביזויק!

592 וואו גיט ביזויק אונדן אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז
פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק!

593 דוד ווייטק דא אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

594 וואס פארט דא אונדן פארט איז דא פארט ביזויק!

595 וואו אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

דא פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

פארט ביזויק אונדן פארט איז דא פארט ביזויק. וואו דא פארט איז

568. גליק יונג צעהטן דיאסענס נישט און פאר אפארגעניגט פאן גלייכעם יאסעטן נאך און פארעם אויפדער פון !
569. געזעצטן בלייבט און נאך פרויזן זאגן קענעמאל נישט אויסצו געדאר !
570. געזעצטן יאסעטן צו אדער צווייט !
571. געזעצטן קון יאסעטן פארעם יאסעטן יאסעטן יאסעטן יאסעטן יאסעטן !
572. געזעצטן דיאפאקטעס יאסעטן יאסעטן קעגן יאסעטן פראט וועט און אפאקטעס יאסעטן יאסעטן !
573. געזעצטן יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
574. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
575. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
576. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
577. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
578. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
579. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
580. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
581. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
582. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
583. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
584. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
585. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
586. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
587. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !
588. געזעצטן און אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן פאר אפאקטעס יאסעטן !

(621) וואווינענע צו צווייטער האט געווארנט צו פארפונעם. האט דאמאל אויף פוק און רויכער
 נישט סוף פון אונזער וועלט פארקירפן זייערד יארן. זאגט צווייטער לויט צו פארפונעם און
 פארט און ווערן פריי און צווייטער צווייטער צווייטער. און ווערן דעפונדע צו
 צווייטער און צווייטער נישט וואלט דעם פארט געווען מוסק אסער!
 (622) צו סוף ווייך האט געווען און ווערן פארט געווען. פאר ווערן פארט ווערן
 געווען. ווערן דאמאל האט געווען און צווייטער געווען געווען ווערן.
 (622) זאמלער פארט. זאמלער פארט פארט און אסער פארט און צווייטער פארט פארט
 ווערן ים און צו און פארט און און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 געווען און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 (623) ווייך פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 (624) פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 (625) פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 (626) פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 (627) פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 (628) פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 (629) פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 (630) פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 פארט פארט פארט פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט
 און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט און צווייטער פארט

רישום קורות המשפחה על ידי אלקה אילני

22.2.2011

שלום רב,

הלני אלקה אילני אלה

של וויס אילני ואיזת פולין

שנת 1932, גרתי עם משפחתי

בהתי "טאמשוב-אלהסקי".

כשפירצה למחלת העולם השנייה

היומי ואצה בת-8 בטיבה אל

התאכזתי עם משפחתי שכללה:

אבהא, אלהא, אח גבול ואחור

קאנה וסבהא (אלהא של אלהא)

←

- 2 -

בתקופה זאת לנרמנו. אבי
 חזר והתגורר. אשמה ואהבה
 למה, בו הינה תקופה טובה
 בחודש - ספטמבר בשנת - 1939
 אבי שמענו. דאש של מאוסים
 אחי ואני. היום את דאשן כאפי
 לעצמי וכלה שאלי מאוסים
 למהיום אפי צלה - הקים שהיה
 אל המאוס, שמענו. הפצצה
 קטנה והציר בארה כולה.

←

-3-

אבא שלי לשה אקח א

הסבתא אל הכתובים של

לכנא. כל המשפחה אקוק ~~האקוק~~

היא, שם כבר היו האני

אנשים! צעירים, אצום, תולקל

אכנים. למנה קוף-אב.

שמענו יק לילה אחת:

היא התפילה "שמע-ישראל"

היו היבה אנשים שהתפללו

צחו אבן לרוב פתח אהיה

→

-4-

בהחלטה כבר שאלנו.
 את "המשפט" "פיהלטה ורן"
 (הדברים מלפנים) "האלט" (עצור)
 לא שאל שאל ואז קובע
 ישר כדור הבה כמובן.
 כעבור כמה שבועות של
 הסצנות להתעצלות לרגל הדמיון
 הם עצבו את פולין, אהמקלם
 לבנו היום.
 עם היום חשבנו והיונו

-5-

בטוחים שהם יסארו אותנו.
 בפועל, אבל עצמונו. הדמיון
 נצרו אל התחילן שוב
 כל האמא.

היהודים התחילן אברהם
 אצלו הדוס, ביחן ברגל
 כי לא היו אצלה עם סוס.
 לא שום תחבולה.

אאבי היה מצל כי הוא
 הכנים אותו. אצלה אסוס

←

-6-

של חכמי פולני והוא
 נושא אשאר אשאר אל הקדש
 של יוסף ויחזק חלילה, אלה
 הוא טעה לחייו שהגדלנו
 היותו פיצול אל כל היות
 להבט שאלו. עזה בלילה
 ואז אבי אשה ברוח אחר
 אלתנו: ברגל, ומצא אלתנו.
 בעזי בשם "כאבה - חסקה"
 חכמי התאחדו.

←

-7-

אל הסקנו. אהראל
 והוסים הובילו ענו. שהארמון
 למקדשים אצלנו. אהרן
 באתה.

אכן האלף האלה באו
 לשאלות חוסים בהפחדה
 לעתה היכה משפחה ערכה
 בארץ שזה דין 100 ק"מ
 סה"כ, אפה לאנו. חתוק
 לאמא שלי לפי פירושם על
 אמר דמיון על הרעם →

-8-

והוא אל קבלה שום טיפול

כ אל היה.

היכבת לסצנו. אסיביר

היכה משפחה פחדו. אדור

להיכבת אבא אנתו. אדור.

אידענו. שטאן יהיה סופינו.

אולא אל היה כלאבן, א

היינו. שש לפשה לקיבאלנו.

ק"ה וחצי אחס איום אק"ה

פוחי - אדמה.

↩

-9-

בתחיל היה קול של

40° מינוס.

הכניסו את אלתרן. אחריהם

אצולתם הכא תדור 10-15

לשפתות.

היה רעם, צליל, קול,

לכני של ואצולת אשר היו

לאלו רעמים ולא הבין.

שאין אלה, בתחילת היו

משבשים, ענבים, עקריהם

- 10 -

להיה יאלוש, לחומר תיקווה
 צבא להחזיר לחיוון שהשם
 היה יגלה לבסה את הדלת.

ביתנים סבתי נטרה לאחתי
 " " " " " " " "
 הקטנה (בת 4) חתה בדיוניטרה
 אבאי כח תרופה עהציל אותה.
 (אא היו אא רופאים אא תרופות)

כשאבי היה וועא אהביא
 בקבוק חלב אא תפוחי-אדמה

אצא האיום (הפולנוס) ←

הראוס

- 11 -

בתמורה עאלק האל לתן
תכשיטים ולחם פרוה זקר
של אלא שלי.

היינו בסביבה 4 שנים
ל- 1944 - 1939 . אסאח-חן
שלנו אוננו. אלוזבקיסטן.
האקלים שם היה כמו בישראל
ושמה אנו חזינו בקצת
(למדינה) קצתו לחם
וכעצמי לקח אף הזמן
←

- 12 -

כיסוי אלו השמור

אלו שמות אלה - 42°

גם שם לא עיקרנו דבר.

אחי אולקויסן בשמירה

המחנה ב - 5/1945 רצונו.

אפוא לא המשנה שמירה

להמחנה. אלו היו תש

אתם ואחיה, סבא וסבתא,

כולם ניסו ב"סויבאר"

←

- 13 -

הגאי - העליון רק את
 סבא שיסא סא וקרע
 אמו עצום מכון שרצה
 עהגן על הסבא.

אלא אתה ממשכה אל שר
 את המלחמה.

אבי חוש את אתה
 ששיר לכל המשפחה העלמה

הוא רצה עזר אוק אמו

קרה הנורא לכל כדו

עזר "קדוש".

-14-

אנחנו הלשכנו אנצור

אוסטריה ורצונו עזבו

את "האלפים" אטוון אוסטריה

למשל אלה - יטאל

"אנשי הכיתה" שעצמו

איהודים עצמם אורז

החצוין אומנו אוסטריה

לכיון שהביטום סרב

עית אנו עזבו

(עבור זמן - לה עזבו)

→

-15-

אמען. עצה פאר אלעס

שם הויז. (מאט שטענדיק

לראיון. שעה פאר קראק

אדאמא. עהרשט.

השנה 1948 סוף סוף

הגעלט. אמאל פארשינו

"אדאמא - ישראל".

אחרי צמן - קרע אלע חלק

השיתוק ואבי חלק הסטאן

אנאליזע אדאמא - חלק

←

אדאמא.

-16-

אסיפה ב' בהם א

שנפט/..

התוצה

אברהם/ רק

אצקה אולנו

תוצ. 01003900/6

אלקה ורחל, אחיות. בנות של ר' משה וליבע ז"ל

סגן אלעד אילני ז"ל

בן ברוריה ויוסף

נולד בחיפה

בכ"ח בחשוון תש"מ, 18/11/1979

שרת בחיל הקשר והתקשוב

נפל בעת שירותו

בי"א בתשרי תש"ס, 21/9/1999

מקום קבורה: קריית ביאליק - צור שלום

בן 20 בנפלו

קורות חיים:

אלעד נולד ב-18 בנובמבר 1979, כ"ח בסיון תש"ם, להוריו יוסי וברוריה, אח לאמיר הבוגר ממנו, ולאוריאל, שנולדה בהיותו בן ארבע-עשרה. כאשר היה אלעד בן שנתיים, עברה המשפחה מחיפה לקרית מוצקין, שם למד בבית הספר היסודי "נעורים".

את למודיו המשיך בחטיבת הביניים "דפנה" שבקרית ביאליק.

כאשר היה בכתה ח', נולדה אחותו אוריאן, אותה אהב מאוד; טיפל בה האכיל אותה ושיחק עימה בכל הזדמנות.

אלעד עמד על כך, שאוריאן תגיע לביקור בכל שלב ושלב במהלך רותו הצבאי, והקפיד להביא לאחותו הפתעות בכל הזדמנות. את לימודיו התיכוניים למד בבית הספר אורט שבקריה, שם למד במגמת מחשבים וסיים את לימודיו בהצלחה. בתיכון היה אלעד במרכז חבורת נערים, שנקראה "יאללה" על שם הקריאה, שקבע אלעד לחבר'ה. אותה חבורה נפגשה בכל הזדמנות, בילתה וצחקה, ובה היה אלעד במוקד הבילוי והשמחה: חבר טוב ופתוח, ואחד, שהחברים סמכו עליו בכל. עם גיוסו לצה"ל, התנדב אלעד

למסלול קצונה יעודית בחיל הקשר והאלקטרוניקה, דבר, שהיווה המשך לדרך המקצועית בה החל בלימודיו התיכוניים. בחיל הקשר עבר אלעד מסלול מהיר ומגוון; קורס קשר, קורס מכי"ם, קורס קצינים והשלמה חיילית. את כולם סיים בהצלחה תוך גילוי מוטיבציה וגאווה לשרת בצבא ההגנה לישראל- כקצין.

אלעד אהב את המדינה; על ארון חדרו תלה את דגל ישראל ואת מילות "התקווה". בכל שבת נהג לטייל עם חבריו בארץ. פרק חשוב בחייו תפס הספורט לסוגיו. במיוחד אהב לשחק בכדורגל, וגם כשהגיע עייף מהצבא, לא ויתר על משחק עם חבריו לשכונה. במסלול ההשלמה החיילית, שארך כחמישה חודשים, שימש אלעד בתור קצין אימון גופני לחבריו.

אלעד היה חבר נאמן בוגר ואחראי. מתחשב ואהוד, בעל ביטחון עצמי אך לא מתנשא. היה רגיש לסובבים אותו, מקשיב ועוזר, ותמיד, בשמחה ובחיוך. בן נהדר להוריו היה אלעד, פתוח, מלא שמחת חיים ואופטימיות. אח טוב לאמיר ולאוריאן, נכד מקסים לסבתות חנה ואלקה, ולסבים משה ואליהו.

מפקד היחידה כתב "אלעד ניחן באינטליגנציה גבוהה, אחריות, נקיטת יוזמה, וכושר פיקוד. הוא ניכר ביכולת לעבודת צוות. סיים את מסלול הכשרתו בציונים גבוהים, וניצב בפתח תקופה חדשה, מלאת אתגרים,

להם ציפה, ואותם לא זכה להגשים".
אלעד נפל בעת
שירותו בצה"ל ב-21 בספטמבר 1999, י"א בתשרי תש"ס. הובא
למנוחות בחלקה הצבאית בבית העלמין צור שלום.

יהדות פולין- רקע הסטורי

יהדות פולין הייתה, משלהי ימי הביניים ועד השואה, הגדולה בקהילות עם ישראל בתפוצות. ההיסטוריה בת למעלה מאלף השנים של היהודים בפולין כוללת תקופות של סובלנות ופריחה דתית ותרבותית, לצד תקופות של אנטישמיות קשה, רדיפות, פרעות וגירושים, ששיאן היה השמדתה הכמעט מוחלטת במלחמת העולם השנייה.

ערב המלחמה הייתה יהדות פולין מהגדולות באירופה ובעולם. היא מנתה כ-3.4 מיליון נפש – ואף למעלה מכך אם כוללים במניין את יהודי השטחים ההיסטוריים של פולין, שהפכו לנתיני ארצות אחרות בעקבות השינויים התכופים בגבולותיה של המדינה. בתום המלחמה שרדו רק כ-50,000–120,000 יהודים פולנים. מעל ל-90% מיהודי פולין נרצחו בשואה.

טומשוב לובלסקי (Tomaszów Lubelski)

מקום לפני המלחמה: עיר בנפת טומשוב, מחוז לובלין (Lublin), פולין

מקום בזמן המלחמה: גנרלגוברנמן, מחוז לובלין

בין שתי מלחמות העולם חיו בטומשוב לובלסקי כ-5,600 יהודים – יותר ממחצית אוכלוסייתה. הם התפרנסו ממסחר ומלאכה זעירה, בעיקר בענפי ההלבשה ובענף המתכת, והקימו איגודים מקצועיים לעזרה הדדית. בעיר פעלו אגודות צדקה וסעד שנעזרו בארגונים ובקהילות מחוץ לעיר, קופת גמ"ח ובנק יהודי.

טומשוב לובלסקי הייתה מרכז חסידי חשוב ומקום מושבם של אדמו"רים ראשי חצרות חסידים. בעיר פעלו גם מפלגות ציוניות ותנועות חלוציות וכן אגודת ישראל והבונד, ראה בה אור שבועון ביידיש, ופעלו בה כמה אגודות תרבות יהודיות.

הגרמנים כבשו את העיר ב-13 בספטמבר 1939, ומיד החלו בחטיפת יהודים לעבודת כפייה. שישה יהודים נרצחו. ב-20 בספטמבר נסוגו הגרמנים והסובייטים נכנסו לעיר, אך כעבור שבוע נסוגו ממנה אל מעבר לקו הגבול שנקבע בהסכם מולוטוב-ריבנטרופ. עמם עברו את הגבול למזרח פולין כאלפיים מיהודי העיר, ובהם האדמו"ר אריה לייבוש רובין. בטומשוב לובלסקי נותרו כ-3,500 יהודים.

עם שובם של הגרמנים התחדשו הרדיפות. בדצמבר 1939 נרצחו כמה יהודים. בסוף 1939 הצטוו יהודי העיר לשאת טלאי צהוב על בגדיהם וסרט זרוע שעליו מגן דוד. הגרמנים מינו יודנרט בראשותו של יהושע פישלזון. היודנרט נצטווה לגייס יהודים בני 12-50 לעבודת כפייה ולאסוף כספים לתשלום כופר גבוה. היודנרט פתח מטבח ציבורי.

במועד לא ידוע הוקם בשני רחובות בעיר גטו פתוח. באביב 1942, בשל סירובו של פישלזון למסור לגרמנים רשימות יהודים לגירוש, הוציא הגסטפו להורג אותו ואת בני משפחתו.

במרס 1942 גירשו הגרמנים את כל היהודים בני 32 ומעלה למחנה ההשמדה בלז'ץ, גירוש נוסף בוצע ב-22 במאי, ואחרוני היהודים גורשו לבלז'ץ ב-27 באוקטובר 1942, בידי אנשי גסטפו ופולנים.

היו שהצליחו להימלט ליערות, אך רובם נתפסו בידי פולנים משתפי פעולה והוסגרו לגרמנים. כמה צעירים יהודים הצליחו לארגן פעולות התנגדות.

**בני טומאשוב שנמלטו לאזור הכיבוש הסובייטי ואח"כ
גורשו לסיביר, משתייכים אף הם לפליטים אלה
תקציר מתוך הספר "פליטים יהודים מפולין בברית
המועצות 1939 – 1946 "
מאת יהודה פולק
גירוסים**

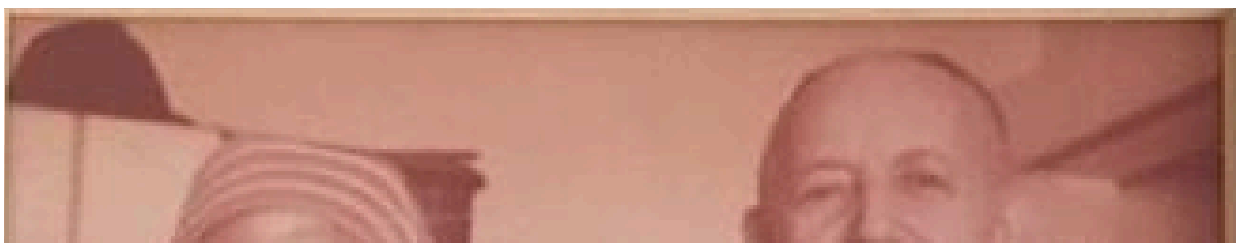
יש להניח שהגרמנים קיימו גם הם פיקוח קפדני על היציאה מאזורם, פרט ליציאת היהודים. בחודשים האחרונים של 1939 ובראשונים של 1940, כל עוד יהודי פולין לא נסגרו בגטאות וכל עוד הם גילו נכונות לעבור את הצד הסובייטי, ראו זאת הגרמנים בעין יפה. יתרה מזו, הם "עודדו" את היהודים לצאת בכל האמצעים שנראו להם, וביחס ליהודים לא היו אמצעים פסולים בעיניהם. באותם חודשים הם רצו ביציאתם של יהודים פולנים, רבים ככל האפשר, אל הצד הסובייטי ולא נרתעו מלדחוף אותם לגבול, בניגוד לרצונם של הסובייטים. הם פסקו מכך רק כאשר נתקלו בהתנגדות סובייטית נמרצת והתעורר חשש להיווצרותה של מתיחות, על רקע זה בין שתי המעצמות בטרם, כלומר, בשלב בו הדבר עדיין לא היה רצוי לגרמנים.

אמצעי ה"עידוד" הדרסטי ביותר היה גירושים המוניים. הילברג ורייטלינגר, אשר בדקו את המקורות הגרמניים הזמינים, מביאים במחקריהם אי אלה פרטים על גירושים אל האזור הכיבוש הסובייטי. הם נוהגים להצביע באופן שיטתי על האסמכתאות בהחלטות, הוראות, צווים ודומיהם מטעם הרשויות הגרמניות השונות, שעל פיהם בוצעו המעשים המתוארים על ידם. באשר לגירושי היהודים אל הצד הסובייטי, אין במחקריהם כל אסמכתא מסוג זה. המסמך הגרמני הראשון שלאחר הפלישה הגרמנית לפולין, הדן בגירושי היהודים והמוזכר על ידי שני החוקרים, הוא מכתב חוזר מאת ריינהארדט היידריך – ראש "המשרד הראשי לביטחון הרייך" – אל יחידות האיינזאצגרופן הכפופות לו. בחוזר זה מיום 21 בספטמבר 1939 הזדרז היידריך, עוד לפני תום המערכה הצבאית וכיבושה של וארשה, להודיע לפקודיו על תוכניתו

ל"ריכוז" יהודי פולין. בתוכנית נמצא כבר רמז ברור ל"פתרון הסופי". בחלקה הראשון דובר על גירוש היהודים מן המחוזות הפולניים שנועדו להיספח אל הרייך הגרמני, (הסיפוח בוצע בשני שלבים, לפי צווים של היטלר ב- 8 באוקטובר וב- 4 בנובמבר 1939), אל השטח שנועד להיות ה"גנרל – גוברנמנט" . גירוש זה אמור היה להקיף כ- 600,000 יהודים. מכל מקום, גירושי יהודים אל איזור הכיבוש הסובייטי החלו כבר בימים הראשונים למלחמה, עוד בטרם כניסתו של הצבא האדום, ונמשכו תקופה ארוכה, עד אשר הופסקו לפי דרישת הסובייטים בינואר 1940..

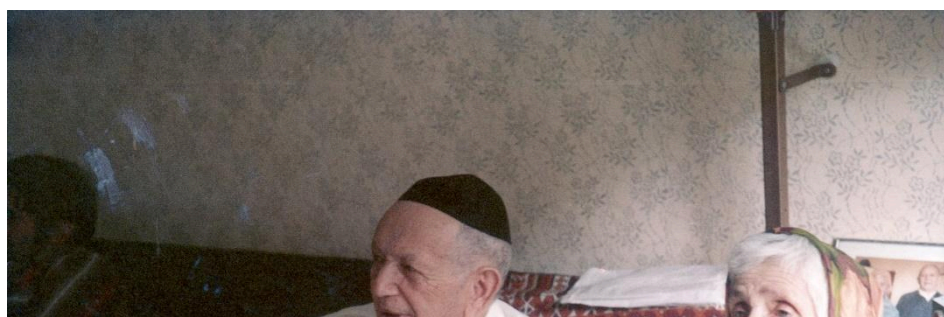
תמונות המשפחה המורחבת

רבי משה וליבע זימרמן

**נרתיק למצה השמורה בליל הסדר בן 110. נשמר
במהלך כל התקופות.**

צבי ובתשבע הוריהם של רבי משה זימרמן

בני רבי משה ורעייתו ליבע בצעירותם

משפחה -טומשוב בשנות ה-30 של המאה ה-20

בני המשפחה בחרו להשאר בטומשוב ב 1939 ולמרבה הצער
ניספו בשואה,

כידוע ר משה החליט לעזוב לכיוון הרוסים הנסוגים יחד עם
משפחתו הגרעינית - האישה ושלושת הילדים והצטרפה
אליהם החותנת , וכך ניצלו מתקופת השמד בשואה

רבי צבי זצ"ל בני משפחה

הורים של ר' משה

רבי משה ורעייתו ליבע בצעירותם

בית הכנסת- היכל התפילה בעיר טומשוב לובלסקי

צילום

משפחה בחתונת הנכדה מלכה

צילומים מחתונת הנכד יוסי

צילומים
מחתונת
הנכדה בת
שבע
ליצחק ב"ל

צילום מחתונת הנכד ישראל זימרמן ליפה ב"ל

צילום חתונה- רחל ואליעזר, 19\07\57 חיפה

חופה של אליעזר ורחל הבת עם אבא משה בעורף

**חתימה על כתובה
19.3.1957**

באירוע משפחתי

הנינים הבאים הם ילדי נכדת ר' משה, בת שבע ובעלה יצחק דינור.

**בין משה, אהרון ואשתו הכלה אפרת (אפי) - גרים בניר-עציון,
אהרון ארכיטקט מהנדס העיר זכרון יעקב, ואפי גננת. להם 4
ילדים**

**חתונת דרור ואישתו הכלה אפרת, בין משה- לפני 15 שנים.
דרור רואה חשבון וכלכליסט בחברת הייטק-קמינריו**

שלומית הנינה, ביתה של הנכדה בת שבע

הנינים בתמונות הבאות הם ילדי ישראל נכדו של ר' משה

גתית וצחי הנין בחתונתם

בין ר' משה, יאיר ואפרת זימרמן כלתו

בין ר' משה, אלירן ושרון זימרמן

**בתמונות הבאות רואים את ילדיהם\ נכדיהם של יוסי, בין ר'
משה וברוריה אשתו**

בין ר' משה אמיר ורונית אשתו הכלה בחתונתם

אוריאל ביתה של יוסי וברוריה עם בנו של אמיר ורונית

**נכדת ר' משה, בת אלקה, מלכה, וסולי בעלה- החתן ביום
חתונתם**

אלקה יחד עם הנכד אביתר ומשפחה

חתונת מלכה וסולי, צילום משפחתי

הבנות אלקה ז"ל ורחל

אבא משה עם הבן הבכור יעקב ז"ל

**הנכדה טלי, בתה של רחל, עם שלושת בנותיה- רותם דניאל
ועינב, נינות של סבא משה.**

שתי המשפחות זימרמן וקראוס החזיקו במנסרה לחיתוך
עצים ליצור גגות לבתים ותמיכות לפסי הרכבת שהיו
בסביבתם בעיר טומשוב לובלסקי.

אלקה ומשה בעלה

איך טבעי להתבונן בר' משה איש תורה מובהק נושא
ספר תורה

סבתא ליבע ואחיותיה

הבן יעקב ורבקה רעייתו

**הנכדים של ר' משה יוסי וצביקה, עם רחל ביתו של ר' משה
בטקס הממלכתי בכנסת לרגל הענקת הפרס הממלכתי
לאליעזר.**

לחיים מורשת

טקס הענקת הפרס הממלכתי לאליעזר ע"י יו"ר הכנסת.

**אישור המעיד על
ניהול תקין של
העסק מצד ר' משה**

שונות:

אליעזר ורחל היקרים, השבוע { חודש תמוז } [יש
 יורצייט – אזכרה גם לסבא משה וגם לסבתא ליבה ...
 היום ו" תמוז יורצייט של הסבא משה בן אברהם צבי
 וביום רביעי ט" תמוז יורצייט של סבתא ליבה - גולדה
 בת אריה זאב ישראל,

כמה סמלי ומשמעותי זה שמלאכת האסופה הזאת

שמורשתו של סבא ר" משה " גלומה בה, גם כן
 הסתיימה במועד זה .

ברכות משרוליק - הנכד

צילום מצבות של ר' משה וליבע זימרמן בבית
עלמין חיפה

שער 4 מול שער תמר,

חלקה 2 שורה 14 קברים 6 ו-7

45645 מס

רחוב הרצל 63 — טלפון 642405-7
 טל. בית העלמין, חוף הכרמל 528000
 טל. בית העלמין כפר סמיר 536416

ברוך ריון האמת

תעודת קבורה

שם הנפטר (ת) פ. מנחם / מיקה לוי ת.ז. 1003897
 תאריך לידה (גיל) 1898 שנת עליה 1948
 שם הבעל/האשה משה מקום פטירה כ.מ. / ח'מרה / אימק
 שם האב מנחם / אריה שם האם מנחם / אריה
 נפטרה (ה) ביום 23/6/80 מקום הקבורה: בבית העלמין כפר סמיר / חוף הכרמל
 חלקה 2 גוש 74 שורה 6 מספר 6
 חתימת הגבאי על ההלויה או המפקח בבית העלמין פ. מנחם

נא להביא תעודה זו
 בכל פניה למשרדנו.
 קבלת קהל בענין רישונות מצבה
 בימים א-ה' משעה 9-13
 בימים ב' ר'ה' גם אחה"צ מ-5
 מלבד ערבי שבתות וחגים וחול המועד

חותמת

59487 מס

חברה קדישא חיפה
 רחוב הרצל 63 — טלפון 642405-7
 טל. בית העלמין, חוף הכרמל 528000
 טל. בית העלמין כפר סמיר 536416

ברוך ריון האמת

תעודת קבורה

שם הנפטר (ת) פ. מנחם / מיקה לוי ת.ז. 1003898
 תאריך לידה (גיל) 1898 שנת עליה 1948
 שם הבעל/האשה משה מקום פטירה כ.מ. / ח'מרה / אימק
 שם האב מנחם / אריה שם האם מנחם / אריה
 נפטרה (ה) ביום 23/6/80 מקום הקבורה: בבית העלמין כפר סמיר / חוף הכרמל
 חלקה 2 גוש 74 שורה 6 מספר 6
 חתימת הגבאי על ההלויה או המפקח בבית העלמין פ. מנחם

נא להביא תעודה זו
 בכל פניה למשרדנו.
 קבלת קהל בענין רישונות מצבה
 בימים א-ה' משעה 9-13
 בימים ב' ר'ה' גם אחה"צ מ-5
 מלבד ערבי שבתות וחגים וחול המועד

חותמת

מדינת ישראל
دولة اسرائيل

משרד הפנים
وزارة الداخلية

* * * * *
ת ע ו ד ת פ ט י ר ה
 * * * * *

פרטי הנפטר:
 * * * * *

המין : זכר המצב האישי : אלמן הלאום : יהודי הדת : יהודי	שם המשפחה : זומרמן השם הפרטי : משה שם האב : צבי (הרש) מס. הזהות : 0-1003898-2 ת. הלידה : 00/00/1898
---	---

פרטי הפטירה:
 * * * * *

תאריך הפטירה העברי : ו תמוז תשמ"ז
 תאריך הפטירה הגרגוריאני : 03/07/1987
 מקום הפטירה : חיפה
 שם בייח: רוטשילד
 סיבת הפטירה :

הנני מאשר כי הפטירה נרשמה בפנקס הפטירות לשנת 1987
 והתעודה נתנה בהתאם לסעיף 30(ב) לחוק מרשם האוכלוסין, תשכ"ה-1965
 הוצא במשרד הפנים ב: חיפה בתאריך: 20/07/87

חותמת המשרד
 חתימת הפקיד
 א. שוורצברד

משרד הפנים

מדינת ישראל

זומרמן יעקב

